



T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

KAYSERİ BÖLGESİNDE SEÇİLMİŞ SEKTÖRLERDE
FAALİYET GÖSTEREN İŞLETMELERİN FİNANSMANINDA
KATILIM BANKACILIĞININ ROLÜ: GIDA, İNŞAAT VE
TEKSTİL SEKTÖRLERİ ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Muhammed Fatih ATA

Danışman
Doç. Dr. İlhan GÜLLÜ

Nevşehir
Ağustos 2021

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Muhammed Fatih ATA



“Kayseri Bölgesinde Seçilmiş Sektörlerde Faaliyet Gösteren İşletmelerin Finansmanında Katılım Bankacılığının Rolü: Gıda, İnşaat ve Tekstil Sektörleri Örneği” adlı Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan
Muhammed Fatih ATA

Danışman
Doç. Dr. İlhan Güllü

İktisat Ana Bilim Dalı Başkanı
Prof. Dr. Serdar ÖZTÜRK

Doç. Dr. İlhan GÜLLÜ danışmanlığında Muhammed Fatih ATA tarafından hazırlanan “Kayseri Bölgesinde Seçilmiş Sektörlerde Faaliyet Gösteren İşletmelerin Finansmanında Katılım Bankacılığının Rolü: Gıda, İnşaat ve Tekstil Sektörleri Örneği” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

...../...../.....

JÜRİ

İMZA

Danışman : Doç. Dr. İlhan GÜLLÜ

Jüri :

Jüri :

.....

.....

.....

ONAY

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun/...../..... tarih ve sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

...../...../.....

.....

Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Tez çalıőmamın planlanmasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte engin bilgi ve tecrübeleriyle bana ışık tutan, yol gösteren danışman hocam Sayın Doç. Dr. İlhan GÜLLÜ' ye, öneri ve katkılarından dolayı jüri yelerim Sayın Prof Dr. Serdar ÖZTÜRK'e, Sayın Doç. Dr. Nazife Özge KILIÇ'a ve bu zor ve meőakkatli yolda benden maddi ve manevi desteğin hiçbir zaman esirgemeyen, anlayışı ve desteğiyle her zaman en büyük destekçim olan aileme sonsuz teőekkürler.

Muhammed Fatih ATA



**KAYSERİ BÖLGESİNDE SEÇİLMİŞ SEKTÖRLERDE FAALİYET
GÖSTEREN İŞLETMELERİN FİNANSMANINDA KATILIM
BANKACILIĞININ ROLÜ: GIDA, İNŞAAT VE TEKSTİL SEKTÖRLERİ
ÖRNEĞİ**

Muhammed Fatih ATA
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat, Yüksek Lisans, Ağustos 2021
Danışman: Doç. Dr. İlhan GÜLLÜ

ÖZET

Beslenme, barınma ve giyinme insanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için karşılamaları gereken en temel ihtiyaçlarıdır. Bu sebeple, gıda, inşaat ve tekstil sektörleri bir ülke ekonomisinin en stratejik üç sektöründen birisidir. Dolayısıyla, bu sektörlerin doğru bir şekilde örgütlenmesi, desteklenmesi ve büyütülmesi ekonomiler açısından büyük önem taşımaktadır. Sektörler hakkında yapılan araştırmalarda, gelişmelerinin önündeki en önemli problemin finansman sorunu olduğu görülmüştür.

Çalışmamızda gıda, tekstil ve inşaat sektörlerinin finansman sorunlarının çözümünde kâr/zarar ortaklığına dayalı bir model olan katılım bankacılığının ne derece etkili olduğu sorusuna cevap aranarak gıda, tekstil ve inşaat sektörlerinin finansmanında katılım bankalarının rolünün belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Araştırmanın evrenini Kayseri’de gıda, tekstil ve inşaat sektörlerinde faaliyet gösteren işletmeler oluşturmaktadır. Araştırmada bahse konu işletmelerin finansmanında katılım bankalarının rolü, gıda, tekstil ve inşaat sektörlerine kullandırılan kredilerin miktarı ile toplam krediler içindeki payı bakımından belirlenmiştir. Kredilere ilişkin veriler 2007 Aralık ile 2019 Aralık arasında yıllık olarak, BDDK’nın (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu) FinTürk verilerinden yararlanılarak hesaplanmıştır.

Çalışma kapsamında, Kayseri ilinde gıda, tekstil ve inşaat sektörlerinin finansmanında katılım bankalarının rolünün incelenmesi neticesinde, katılım bankalarının ilimizde gıda, tekstil ve inşaat sektöründe faaliyet gösteren işletmelere finansal kaynak kullandırma eğilimi arasında farklılık olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada, katılım bankalarının tekstil ve inşaat sektöründe faaliyet gösteren işletmelere yönelik kredi kullandırma eğiliminin mevduat bankalarına kıyasla daha yüksek buna karşın gıda işletmelerine kredi kullandırma eğiliminin daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankacılığı, Krediler, Gıda, İnşaat, Tekstil Sektörleri

THE ROLE OF PARTICIPATION BANKING IN FINANCE OF BUSINESSES OPERATING IN SELECTED SECTORS IN THE KAYSERİ REGION: THE CASE OF THE FOOD, CONSTRUCTION AND TEXTILE SECTORS

Muhammed Fatih ATA

**Neveşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences
Economy, M.A., July 2021**

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. İlhan GÜLLÜ

ABSTRACT

Nutrition, clothing and shelter are the most basic needs that people need to meet in order to continue their lives. For his reason, the food, textile and construction sectors are one of the three most strategic sectors of country's economy. Therefore, the correct organization, support and growth of these sectors is of great importance for economies. In the researches on sectors, it has been seen that the most important problem in front of their development is the problem of financing.

How effective is participation banking, which is a model based on profit/loss sharing, in solving the financing problems of the food, textile and construction sectors? In our study, it is aimed to determine the role of participation banks in the financing of food, textile and construction sectors by seeking the answer to this question.

The universe of the research consists of the businesses operating in the food, textile and construction sectors in Kayseri. In the research, the role of participation banks in the financing of the enterprises in question was determined in terms of the amount of loans extended to the food, textile and construction sectors and their share in total loans. Date on loans are calculated annually between December 2007 and December 2019, using the FinTurk data of the BRSA (Banking Regulation and Supervision Agency).

Within the scope of the study, as a result of examining the role of participation banks in the financing of food, textile and construction sectors in the province of Kayseri, it has been determined that there is a difference between the tendency of participation banks to use financial resources to businesses operating in the food, textile and construction sectors in our province.

In the study, it was concluded that the tendency of participation banks to provide loans to businesses operating in the textile and construction sector is higher than deposit banks, whereas the tendency to extend loans to food businesses is lower.

Keywords: Participation Banking, Loans, Food, Construction, Textile Sectors

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	ii
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY SAYFASI	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR VE SİMGELER.....	xi
TABLolar LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xv
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xvi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

1.1. Dünya Ekonomisindeki Görünümü.....	3
1.2. Makro Ekonomik Göstergelerle Türkiye Ekonomisi	6
1.2.1. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH).....	6
1.2.2. İstihdamın Sektörel Dağılımı.....	8
1.2.3. Türk Dış Ticaretinin Gelişimi.....	9
1.3. Türkiye Ekonomisinin Gelişimi	14
1.3.1. Cumhuriyet Öncesi	14
1.3.1.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Dış Borçlar.....	14
1.3.1.2. Osmanlı'da Tarım	18
1.3.1.3. Osmanlı'da Sanayileşme.....	20
1.3.2. 1923'ten Günümüze.....	21

1.3.2.1. 1980 Öncesi Dönem.....	21
1.3.2.2. 1980 Dönemi ve Sonrası	26

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYA EKONOMİSİYLE BÜTÜNLEŞME DOĞRULTUSUNDA TÜRKİYE EKONOMİSİNİN YAPISAL DÖNÜŞÜMÜ

2.1. Küreselleşme Sürecinde Dünya Ekonomisindeki Gelişmeler.....	34
2.2. Türkiye Ekonomisinin Yapısal Dönüşümü	37
2.2.1. Tarım Sektörü	37
2.2.2. Sanayi Sektörü	41
2.2.3. Hizmetler Sektörü	44
2.3. Sermaye Piyasasının Dönüşümü	47
2.4. Katılım Bankacılığının Sermaye Piyasası İçindeki Yeri	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KATILIM BANKACILIĞI

3.1. Katılım Bankacılığının Tarihsel Gelişimi	51
3.2. Katılım Bankacılığının Türkiye'deki Mevcut Durumu	53
3.3. Vizyon ve Misyonları	60
3.4. Fon Toplama Yöntemleri	61
3.4.1. Özel Cari Hesaplar	61
3.4.2. Kâr ve Zarara Katılma Hesapları	62
3.5. Fon Kullandırma Yöntemleri	63
3.5.1. Kurumsal Finansman Desteği (Murabaha)	64
3.5.2. Bireysel Finansman Desteği	65
3.5.3. Finansal Kiralama (İcara/Leasing).....	66
3.5.4. Mal Karşılığı Vesaikin Finansmanı	67
3.5.5. Kâr Zarar Ortaklığı Yatırımı (Mudarebe).....	68

3.5.6. Ortak Yatırım (Muşareke)	69
---------------------------------------	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KAYSERİ'DE GIDA, İNŞAAT VE TEKSTİL SEKTÖRLERİNDE FAALİYET GÖSTEREN İŞLETMELERİN FİNANSMANINDA KATILIM BANKACILIĞININ ROLÜ

4.1. Kayseri İlinin Ekonomik Yapısı.....	70
4.1.1. Tarım Sektörü	70
4.1.2. Sanayi Sektörü	73
4.1.3. Hizmetler Sektörü	77
4.2. Kayseri Bölgesinde Faaliyet Gösteren Katılım Bankaları	79
4.3. Kayseri'de Gıda Sektörünün Gelişimi	80
4.3.1. Sektörün Mevcut Durumu	81
4.3.2. Kayseri'de Gıda Sektörünün Finansmanında Katılım Bankaları Tarafından Kullandırılan Krediler.....	84
4.4. Kayseri'de Tekstil Sektörünün Gelişimi	90
4.4.1. Sektörün Mevcut Durumu	92
4.4.2. Kayseri'de Tekstil Sektörünün Finansmanında Katılım Bankaları Tarafından Kullandırılan Krediler	94
4.5. Kayseri'de İnşaat Sektörünün Gelişimi.....	100
4.5.1. Sektörün Mevcut Durumu	101
4.5.2. Kayseri'de İnşaat Sektörünün Finansmanında Katılım Bankaları Tarafından Kullandırılan Krediler	104
SONUÇ	109
KAYNAKÇA	112
ÖZ GEÇMİŞ	122

KISALTMALAR VE SİMGELER

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	Araştırma ve Geliştirme
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BIST	Borsa İstanbul
BYKP	Beş Yıllık Kalkınma Planı
CAGR	Yıllık Bileşik Büyüme Oranı
DESİYAB	Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GEGP	Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH	Gayrisafi Milli Hasıla
GSYH	Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
İSO	İstanbul Sanayi Odası
İTO	İstanbul Ticaret Odası
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KP	Kalkınma Planı
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
ORAN	Orta Anadolu Kalkınma Ajansı
OSB	Organize Sanayi Bölgesi
ÖFK	Özel Finans Kurumları
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TİM	Türkiye İhracatçılar Meclisi
TKBB	Türkiye Katılım Bankaları Birliği
TL	Türk Lirası
TMSF	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
\$	Amerikan Doları

TABLolar LİSTESİ

	Sayfa No
Tablo 1.1. Türkiye’de ve Bazı Ülkelerde GSYH Büyüklükleri (Cari dolar, milyar dolar).....	4
Tablo 1.2. Ülke Gruplarına/Ülkelere Göre GSYH Büyüme Hızları (%).....	5
Tablo 1.3. GSYH, İktisadi Faaliyet Kollarına Göre (Cari TL, milyon TL).....	7
Tablo 1.4. İstihdamın Sektörel Dağılımı	8
Tablo 1.5. Yıllara Göre Dış Ticaret 2000-2018 (Bin ABD \$).....	11
Tablo 1.6. 2018 Yılın En Çok İhracat ve İthalat Yapılan İlk Beş Ülke.....	12
Tablo 1.7. İhracatın ve İthalatın Sektörel Dağılımı (Milyon Dolar).....	13
Tablo 1.8. Türkiye’de Ana Sektörlerin GSYH Payları 1925-1960 (1968 fiyatlarıyla, %).....	24
Tablo 1.9. GSYH ve Sektör Hasılları (1968 faktör fiyatları ile dönem ortalamaları, milyon TL)	25
Tablo 1.10. I., II. ve III. Kalkınma Planı Dönemlerine İlişkin Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (% olarak).....	26
Tablo 1.11. Türkiye’de 2006-2010 Yıllarına Ait Çeşitli Makro Değişkenler	32
Tablo 2.1. 1948-60 Döneminde Traktör Sayısında ve Ekilen Alanda Gelişmeler... 38	
Tablo 2.2. İlk Altı Plan Döneminde Tarım Sektörünün Büyüme Hızları ve GSYİH Payı (1963-1994).....	39
Tablo 2.3. İlk Beş Plan Döneminde Sanayi Sektörünün GSMH ve Toplam Yatırımlardaki Payı (%)	42
Tablo 2.4. Sanayi Sektörünün GSYH Payı, İstihdam Payı ve Büyüme Hızı (1980-2018).....	43
Tablo 2.5. İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSYH ve İstihdamın Sektörel Dağılımı (2001-2018).....	46
Tablo 2.6. Katılım Bankalarının Başlıca Göstergeleri (Milyon TL)	49
Tablo 3.1. Katılım Bankalarının Aktif Gelişimi (Milyon TL).....	55
Tablo 3.2. Katılım Bankalarının Özkaynak Gelişimi (Milyon TL).....	56
Tablo 3.3. Katılım Bankalarınca Toplanan Fonların Gelişimi (Milyon TL).....	57
Tablo 3.4. Katılım Bankalarınca Kullanılan Fonların Gelişimi (Milyon TL). 58	
Tablo 3.5. Katılım Bankalarının Şube ve Personel Sayıları Gelişimi	59
Tablo 3.6. Katılım Bankaları Vizyon ve Misyon Tablosu.....	60

Tablo 4.1.	Kayseri İli Tarımsal Üretim Değeri (2014-2019, Milyon TL).....	71
Tablo 4.2.	Kayseri ve Türkiye’de Tarım Sektörünün GSYH Gelişimi (2004-2019, Milyon TL)	72
Tablo 4.3.	Kayseri İlinde Tarım Sektörüne İlişkin Dış Ticaret Göstergeleri (2014-2019, Milyon \$)	73
Tablo 4.4.	Kayseri İlinde Sanayi İşletmelerinin Sektörel Dağılımı (İlk 10 Sektör). 75	
Tablo 4.5.	Kayseri, TR72 Bölgesi ve Türkiye’nin Sanayi Sektörüne İlişkin Gayrisafi Yurtiçi Hasılasının Gelişimi (2004-2019, Milyon TL)	75
Tablo 4.6.	Kayseri İlinde Sanayi Sektörüne İlişkin Dış Ticaret Göstergeleri (2014-2019, Milyon \$)	76
Tablo 4.7.	Kayseri ve Türkiye’de Hizmetler Sektörünün GSYH Gelişimi (2004-2019, Milyon TL)	78
Tablo 4.8.	Kayseri Katılım Bankacılığı ve Bankacılık Sektörü İstatistikleri (2018-2019)	79
Tablo 4.9.	Kayseri Gıda Sektörü ve İmalat Sanayi Dış Ticaret Rakamları (2014-2019, Milyon \$)	82
Tablo 4.10.	Alt Sektörler Bazında Kayseri Gıda Sektörünün Dış Ticaret Rakamları (2019, Bin \$).....	83
Tablo 4.11.	Kayseri’de Gıda Sektörünün İş Yeri Sayısı ve İstihdamı (2014-2019) ..	84
Tablo 4.12.	Kayseri’de Gıda Sektörüne Kullandırılan Kredilerin Gelişimi (2007-2019, Bin TL)	86
Tablo 4.13.	Kayseri’de Gıda Sektörüne Kullandırılan Kredilerin Takibe Dönüşüm Oranı (2007-2019)	89
Tablo 4.14.	Kayseri Tekstil Sektörü ve İmalat Sanayi Dış Ticareti (2014-2019, Milyon TL)	92
Tablo 4.15.	Alt Sektörler Bazında Kayseri İli Tekstil İhracat ve İthalat Değeri (2019, Bin TL).....	93
Tablo 4.16.	Kayseri’de Tekstil Sektörünün İş Yeri Sayısı ve İstihdamı (2014-2019).....	94
Tablo 4.17.	Kayseri’de Tekstil Sektörüne Kullandırılan Kredilerin Gelişimi (2007-2019, Bin TL)	96
Tablo 4.18.	Kayseri’de Tekstil Sektörüne Kullandırılan Kredilerin Takibe Dönüşüm Oranı (2007-2019)	99

Tablo 4.19.	Kayseri’de İnşaat Sektörünün İl GSYH’sindeki Payı (2004-2019, Milyon TL)	102
Tablo 4.20.	Kayseri’de İnşaat Sektörünün İşletme ve Çalışan Sayısı Gelişimi (2007-2019)	103
Tablo 4.21.	İnşaat Sektörüne Kullandırılan Kredilerin Gelişimi (2007-2019, Bin TL)	105
Tablo 4.22.	Kayseri’de İnşaat Sektörüne Kullandırılan Kredilerin Takibe Dönüşüm Oranı (2007-2019)	108



ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa No.
Şekil 3.1. Kurumsal Finansman Desteğinin İşleyişi	65
Şekil 3.2. Kâr-Zarar Ortaklığının İşleyişi	69



GRAFİKLER LİSTESİ

	Sayfa No.
Grafik 1.1. Sektörlerin GSYH İçindeki Payı(%)	8
Grafik 1.2. Türkiye’de 2017 ve 2018 Yıllarında En Çok İhracat Yapan 5 İl (Milyar Dolar)	13
Grafik 2.1. Tarım Sektörünün GSYH, İstihdam ve İhracat Payları (2009-2019). 41	
Grafik 4.1. Kayseri’de Gıda Sektörüne Kullandırılan Kredilerin Toplam Krediler İçindeki Payı (2007-2019, %).....	87
Grafik 4.2. Kayseri’de Gıda Sektörüne Kullandırılan Kredilerin Sektörel Krediler İçindeki Payı (2007-2019, %).....	88
Grafik 4.3. Kayseri’de Tekstil Sektörüne Kullandırılan Kredilerin Toplam Krediler İçerisindeki Payı (2007-2019, %)	97
Grafik 4.4. Kayseri’de Tekstil Sektörüne Kullandırılan Kredilerin Sektörel Krediler İçindeki Payı (2007-2019, %)	98
Grafik 4.5. Kayseri’de İnşaat Sektörüne Kullandırılan Kredilerin Toplam Krediler İçindeki Payı (2007-2019, %).....	106
Grafik 4.6. Kayseri’de İnşaat Sektörüne Kullandırılan Kredilerin Sektörel Krediler İçindeki Payı (2007-2019, %)	107

GİRİŞ

Beslenme, barınma ve giyinme, insanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için karşılamak zorunda oldukları temel ihtiyaçlardır. Bu ihtiyaçlar karşılanmadan yaşamın sürdürülebilmesi imkansızdır. Bu sebeple gıda, inşaat ve tekstil sektörleri bir ülke ekonomisinin kalkınmasında en stratejik sektörlerden üçüdür. Dolayısıyla, bu sektörlerin doğru bir şekilde desteklenmesi ve büyütülmesi ekonomiler açısından büyük öneme sahiptir. Bu sektörlerin gelişimlerinin önündeki en önemli problem ise finansman sorunudur.

Türkiye’de finans sistemi ağırlıklı olarak banka temelli bir yapıya dayanmaktadır. Bu nedenle de birçok sektörde olduğu gibi bu üç sektörde de üretim sürecinde herhangi bir finansman ihtiyacının ortaya çıkması durumunda genellikle finansman kaynağı olarak bankalar tercih edilmektedir.

Ülkemizde, yasalar çerçevesinde uygulanan üç tür bankacılık modeli mevcuttur. Bunlardan ilki herkes tarafından bilinen ve “Mevduat Bankacılığı” olarak adlandırılan faiz esasına dayalı bankacılık modelidir. Bir diğeri ise, mevduat toplama yetkisi olmayan ve ticari bankaların fonksiyonları dışında kalan alanlarda bankacılık faaliyetlerinde bulunan “Kalkınma ve Yatırım Bankacılığı”dır. Üçüncü bankacılık türü ise, Türk bankacılık sisteminin tamamlayıcısı olan “Katılım Bankacılığı” modelidir.

Katılım bankacılığı, faizsizlik ilkelerine göre çalışan ve bu ilkeler çerçevesinde her türlü bankacılık faaliyetlerini gerçekleştiren, kâr ve zarara katılma esasına göre fon toplayıp ticaret, ortaklık ve finansal kiralama vb. kendine has yöntemlerle fon kullandıran bir bankacılık modelidir (TKBB, 2021: 2).

Türkiye’de 1985 yılı itibariyle Özel Finans Kurumları adıyla faaliyete geçen Ekim 2005 yılı itibariyle de Katılım Bankaları olarak anılan bu bankacılık sistemi, faiz

hassasiyeti olan kesimlerin finansal sisteme dahil etmeyip yastık altında tuttuğu atıl fonları ekonomi içerisine çekerek reel sektörün gelişmesi için gereksinim duyulan finansmana ilave kaynak sağlamak amacıyla yönelik olarak kurulmuştur. Bu doğrultuda, katılım bankaları kurulduğu günden bugüne kadar geçen sürede Türkiye’de reel sektörü finanse eden en önemli finansal kuruluşlar olmuştur. Nitekim, BDDK’nın verilerine göre 2019 yılı itibariyle katılım bankaları tarafından kullanılan 194 milyar TL tutarındaki toplam kredilerin yaklaşık yüzde 58’ini (112 milyar TL) sektörel krediler oluşturmaktadır. Reel sektöre kullanılan bu kredilerin yaklaşık yüzde 50’sini (55,4 milyar TL) ise gıda, inşaat ve tekstil kredileri oluşturmaktadır. Dolayısıyla, bu üç sektörün finansmanında katılım bankalarının rolü akademik çevrelerce merak edilir hale gelmiştir.

Bu çalışmada, katılım bankaları tarafından reel sektöre kullanılan krediler içinde de önemli bir yere sahip olan gıda, inşaat ve tekstil sektörlerinin finansmanında katılım bankaları ne derece etkili olduğu sorusunun cevabı aranarak ilgili sektörlerin finansmanında katılım bankalarının rolü incelenecektir. Araştırmanın evreni Kayseri ilinde gıda, inşaat ve tekstil sektörlerinde faaliyet gösteren işletmeler ile sınırlandırılacaktır. Çalışmada katılım bankalarının Kayseri ilinde ilgili sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerin finansmanındaki rolü, katılım bankaları tarafından sektörlere kullanılan kredilerin miktarı ile toplam krediler içindeki payı bakımından belirlenecektir.

Çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde, Türkiye ekonomisinin genel görünümü üzerinde durularak, önce dünya ekonomisindeki durumundan bahsedilecek ve ardından makro ekonomik göstergelerle Türkiye ekonomisi incelenecektir. İkinci bölümde, Türkiye ekonomisinin geçmişten günümüze tarım, sanayi ve hizmetler sektörleri çerçevesinde yapısal dönüşümü üzerinde durulacaktır. Üçüncü bölümde, son yıllarda Türk bankacılık sisteminde giderek bilinirliği artan katılım bankacılığının tarihsel gelişimi, mevcut durumu ve fon toplama ve kullandırma yöntemleri anlatılacaktır.

Son bölümde ise çalışmanın kapsamını oluşturan Kayseri ilinde, gıda, inşaat ve tekstil sektörlerinin gelişimi ile bu sektörlerin finansmanına yönelik katılım bankaları tarafından kullanılan kredilere yer verilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Dünya Bankası'nın 2018 yılı verilerine göre toplamda 85.80 trilyon dolarlık Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) büyüklüğüne sahip olan küresel ekonomide, Türkiye ekonomisi 766 milyar dolar seviyesinde GSYH büyüklüğüne sahip olup dünyadaki en büyük yirmi ekonomi arasında 19. sırada yer almaktadır. Küresel ekonomideki gelişmelere paralel bir seyir izleyen Türkiye ekonomisi gelişmekte olan ülkeler grubunun üst sıralarında bir ülkedir

1.1. Dünya Ekonomisindeki Görünümü

Küreselleşme sürecinin 1980 sonrasındaki gelişmelere paralel olarak Türkiye ekonomisi de yapısal dönüşümler geçirmiştir. Türkiye, 1923-80 yıllarını kapsayan dönemde ithal ikameci bir politika izlerken 1980'den sonra ihracatın öncülüğünde büyümeyi hedefleyen dışa dönük bir ekonomik anlayışı esas almıştır. Bunun bir sonucu olarak dönemi takip eden yıllarda dış ticaret hacmi ve GSYH seviyesinde artışlar yaşanmıştır.

1980'lerin başında yaklaşık 68 milyar dolara yakın GSYH büyüklüğüne sahip olan Türkiye ekonomisi 2018 yılı itibariyle 766 milyar dolarlık GSYH büyüklüğüne ulaşarak dünyanın en güçlü yirmi ekonomisi arasında on dokuzuncu, Avrupa'da ise altıncı sırada yer almıştır. Türkiye, sahip olduğu genç nüfusu, coğrafi konumu, yer altı ve yer üstü kaynakları ve son dönemlerde göstermiş olduğu dinamizm ile Cumhuriyetin yüzüncü yılın olan 2023 yılında, makroekonomik ve sosyal göstergeleri ile dünyanın en büyük on ekonomisi arasında yer almayı hedeflemektedir. Sahip olduğu stratejik konumu Türkiye'nin dünya politik arenasındaki önemini artırırken bir yandan da sorunlarını daha karmaşık hale getirmekte ve Türkiye'nin omuzlarındaki sorumluluğu artırmaktadır (Şahin, 2014).

Ulaştırma ve haberleşme alanında meydana gelen teknolojik gelişmelerin hız kazanması dünya ekonomisinin küreselleşmeye yönelmesinde etkin bir rol oynamıştır¹. 20. yy.'nin ikinci yarısından itibaren hız kazanan küreselleşme olgusu bu yüzyılın sonlarına doğru bir taraftan ülkelerin birbirine olan bağımlılıklarını daha da artırırken diğer bir taraftan da uluslararası sınırları ortadan kaldırmıştır. Bu durum beraberinde dünya da insanlar arasında evrensel standartta bir tüketim anlayışının ortaya çıkmasına zemin oluşturmuştur. Böylece, milli gelirin ve toplumsal refahın artırılmasını zorunlu hale getirmiştir. Ayrıca küreselleşme ile birlikte üretim daha geniş pazarlara yönelik olmuş böylece aynı bölgede yer alan benzer özelliklere sahip ülkeler arasındaki iktisadi ilişkiler güçlenmiş ve ülkelerin bölgesel ekonomik entegrasyonlar kurmalarının önü açılmıştır (Karluk, 2014).

Aşağıdaki tabloda Türkiye'nin ve seçilmiş bazı ülkelerin 2009-2018 yıllarına ilişkin GSYH büyüklükleri yer almaktadır.

Tablo 1.1. Türkiye'de ve Bazı Ülkelerde GSYH Büyüklükleri (Cari dolar, milyar dolar)

Ülkeler	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
ABD	14.448	14.992	15.542	16.197	16.784	17.521	18.219	18.707	19.485	20.494
Çin	5.101	6.087	7.551	8.532	9.570	10.438	11.015	11.137	12.143	13.608
B.Krallık	2.394	2.452	2.634	2.676	2.753	3.034	2.896	2.659	2.637	2.825
Almanya	3.418	3.417	3.757	3.543	3.752	3.898	3.381	3.495	3.693	3.996
Fransa	2.690	2.642	2.861	2.683	2.811	2.852	2.438	2.471	2.586	2.777
İtalya	2.185	2.125	2.276	2.072	2.130	2.151	1.832	1.869	1.946	2.073
Japonya	5.231	5.700	6.157	6.203	5.155	4.850	4.389	4.926	4.859	4.970
Rusya	1.223	1.525	2.052	2.210	2.297	2.059	1.363	1.282	1.578	1.657
Kanada	1.371	1.613	1.789	1.824	1.842	1.801	1.552	1.526	1.646	1.712
Brezilya	1.667	2.209	2.616	2.465	2.473	2.456	1.802	1.796	2.053	1.869
İspanya	1.499	1.432	1.488	1.336	1.362	1.377	1.199	1.237	1.314	1.426
Türkiye	644,6	771,9	832,5	873,9	950,5	934,1	859,7	863,7	851,5	766,5
Dünya	60.340	66.036	73.357	75.045	77.189	79.296	75.003	76.102	80.891	85.804

Kaynak: Dünya Bankası, WDI, 2019

Tablo 1.1.'de görüldüğü üzere 2018 yılı verilerine göre dünya ekonomisi toplamda 85.80 trilyon dolarlık Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) büyüklüğüne sahiptir. ABD 20.4 trilyon dolarlık GSYH büyüklüğü ile dünyanın en gelişmiş ekonomileri arasında

¹Küreselleşme; mal, hizmet ve sermayenin artan hareketliliği neticesinde sınır ötesi karşılıklı bütünleşme ve ulusal ekonomilerin küresel piyasalara entegre olma sürecinde dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan toplum ve devletler arasındaki iletişimin ve etkileşimin yaygınlaşması ve karşılıklı bağımlı hale gelmesi şeklinde ifade edilmektedir (Kıvılcım, 2013; 221).

ilk sırada yer alırken, ABD’yi yaklaşık 13.6 trilyon dolarlık GSYH ile Çin, 4,9 trilyon dolarlık GSYH ile Japonya, 3,9 trilyon dolar ile Almanya ve 2,8 trilyon dolar ile Birleşik Krallık takip etmektedir.

Tabloyu Türkiye açısından değerlendirecek olursak, 2009-2018 dönemine ilişkin rakamlar göz önüne alındığında açıkça görülmektedir ki Türkiye ekonomisi 2009-2013 yıllarını kapsayan dönemde olumlu bir performans göstermiş ve 2009 yılında yaklaşık 644,6 milyar dolar olan Gayri Safi Yurtiçi Hasıla büyüklüğü 2013 yılında yaklaşık olarak 950,5 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. 2013 yılı Türkiye ekonomisinde incelenen dönemler için bir kırılma noktası olmuş ve bu dönemde yaşanan bir dizi politik sorunlar ekonominin gidişatını olumsuz yönde etkilemiştir. Öyle ki, 2013 yılını takip eden yıllarda GSYH’da (2014-2018 dönemi) sürekli bir gerileme söz konusu olmuştur.

Uluslararası Para Fonu’nun (IMF) Dünya Ekonomik Görünümü (Nisan, 2019) Raporu’na göre 2018 yılında küresel ekonomi bir önceki yıla kıyasla 0,2 puanlık bir gerileme ile yaklaşık olarak %3,6 oranında büyümüştür.

Tablo 1.2. Ülke Gruplarına/Ülkelere Göre GSYH Büyüme Hızları (%)

Ülke Grupları/Ülkeler	2014	2015	2016	2017	2018
Gelişmiş Ülkeler	2,1	2,3	1,7	2,4	2,2
ABD	2,5	2,9	1,6	2,2	2,9
Euro Bölgesi	1,4	2,1	2,0	2,4	1,8
Almanya	2,2	1,5	2,2	2,5	1,5
Fransa	1,0	1,1	1,2	2,2	1,5
İtalya	0,1	0,9	1,1	1,6	0,9
İspanya	1,4	3,6	3,2	3	2,5
Yunanistan	0,7	-0,4	-0,2	1,5	2,1
Japonya	0,4	1,2	0,6	1,9	0,8
Kanada	2,9	0,7	1,1	3,0	1,8
Birleşik Krallık	2,9	2,3	1,8	1,8	1,4
G7 Ülkeleri	1,9	2,1	1,4	2,2	2,1
Gelişmekte Olan Ülkeler	4,7	4,3	4,6	4,8	4,5
Rusya	0,7	-2,5	0,3	1,6	2,3
Türkiye	5,2	6,1	3,2	7,4	2,6
G. Olan Asya Ülkeleri	6,8	6,8	6,7	6,6	6,4
Çin	7,3	6,9	6,7	6,8	6,6
Hindistan	7,4	8,0	8,2	7,2	7,1
ASEAN-5	4,6	4,9	5,0	5,4	5,2
Dünya	3,6	3,4	3,4	3,8	3,6

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, April 2019

Tablo 1.2.’de de görüldüğü üzere gelişmiş ekonomiler 2014-2018 döneminde hafif bir artış eğiliminde olup dalgalı bir gelişimleri söz konusudur. Gelişmiş ekonomilerin

seyrine paralel olarak ABD ekonomisinde de dalgalanmalar sonucunda büyüme %2.5'den %2.9'a yükselmiştir.

Gelişmekte olan ülkeler grubu arasında yer alan Türkiye ekonomisinin büyüme sicili ise istikrarsız bir görünüm sergilemektedir. 2017 yılı itibariyle % 7,4 olarak gerçekleşen ekonomik büyüme oranı 2018 yılında 4,8 puanlık bir gerileme ile % 2,6 seviyesinde gerçekleşmiştir. Türkiye ekonomisinin 2019 ve 2020 yılları için sırasıyla % -2,5 ve % +2,5 oranında bir büyüme performansı göstereceği öngörülmektedir.

Coğrafi konumu Türkiye'yi bulunduğu bölgede kilit bir ülke konumuna getirirken aynı zamanda sorunlarını daha karmaşık bir hale getirmekte ve ülkeye gerek politik gerekse ekonomik açıdan bir dizi sorumluluklar yüklemektedir. Bölgede şiddetlenen terör olayları ve zaman zaman Türkiye-ABD arasında meydana gelen politik anlaşmazlıklar Türkiye ekonomisinin, büyüme hızının aşağı yönlü ivme kazanmasında etkin rol oynamaktadır.²

1.2. Makro Ekonomik Göstergelerle Türkiye Ekonomisi

Türkiye Ekonomisi'nin GSYH, istihdamın sektörel dağılımı ve yıllar itibariyle dış ticaret alanındaki gelişmeler açısından değerlendirilmesi, makroekonomik bir analiz imkanı sunmaktadır.

1.2.1. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH)

Türkiye ekonomisi, 2017 yılı itibariye % 7,4 gibi ciddi bir büyüme oranı ile yaklaşık olarak 851 milyar dolarlık GSYH büyüklüğüne ulaşmıştır.³ Takip eden dönemde ekonomi gerek bölgesel gerekse küresel çapta meydana gelen sosyal, ekonomik ve

² Türkiye, Cumhuriyetin 100. yılı olan 2023'de dünyadaki en gelişmiş on ekonomi arasına girmeyi hedeflemektedir. Tablo 1. ve Tablo 2.'den hareketle gerek GSYH büyüklüğü açısından gerekse büyüme sicili açısından rakip ülkelerle bir kıyaslama yapacak olursak Türkiye'nin 2023 hedeflerine ulaşması neredeyse imkansızdır. Buna ilave olarak Uluslararası Para Fonu'nun (IMF), Nisan 2019 Dünya Ekonomik Görünümü Raporu'na göre Türkiye'nin 2023 yılında yaklaşık olarak 1,04 trilyon dolarlık GSYH büyüklüğüne ulaşacağı öngörülmektedir. Tablo 1.1.'den hareketle 2018 yılı verilerine göre dünyanın en büyük on ekonomisi içerisinde yer alan ülkeler durağan bir görünüm sergilese dahi Türkiye'nin tahmin edilen bu GSYH büyüklüğü çerçevesinde 2023 hedefine ulaşabilmesi mümkün değildir.

³GSYH, belirli bir sürede bir ülkenin milli sınırları dahilinde üretim faktörlerinin (emek, sermaye, doğal kaynaklar ve girişim) katkısıyla üretilen mal ve hizmetlerin toplam değerinden, kullanılan girdilerin değerinin düşülmesi sonucunda elde edilir (Paya, 2013). GSYH'ya ilişkin veriler kullanılırken dikkat edilmesi gereken önemli bir husus mevcuttur. GSYH, belirli bir dönemde yaratılan mal ve hizmetlerin ilgili yıldaki piyasa fiyatları baz alınarak hesaplanır. Böylece GSYH'daki artış ya üretim miktarındaki artışlarla ya da fiyatlardaki artışlarla gerçekleşir. (Tonus, 2015: 12).

politik bir dizi olumsuzlukların etkisine bağılı olarak düşme trendine girmiş ve böylece 2018 yılında GSYH büyüklüğü 766 milyar dolar seviyesine gerilemiştir.

Tablo 1.3. GSYH, İktisadi Faaliyet Kollarına Göre (Cari TL, milyon TL)

İktisadi Faaliyet Kolları	2016	2017	2018
Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık	161.305	189.194	216.666
Sanayi	511.806	642.390	830.584
İmalat Sanayi	432.980	547.179	709.375
İnşaat	223.363	266.066	267.099
Hizmet	560.899	692.740	871.757
Bilgi ve İletişim	63.445	78.323	91.819
Finans ve Sigorta Faaliyetleri	87.063	100.675	111.869
Gayrimenkul Faaliyetleri	201.561	222.313	252.744
Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler	59.863	73.366	86.930
İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri	77.432	95.562	106.061
Kamu Yön.,Eğitim, İnsan Sağ. ve Sosyal Hiz. Faal.	301.625	337.138	428.637
Diğer Hizmetler	50.535	58.990	71.046
Sektörler Toplamı	2.298.897	2.756.757	3.335.212
Vergi-Sübvansiyon	309.629	353.895	389.175
Gayri Safi yurtiçi Hasıla	2.608.526	3.110.652	3.724.387

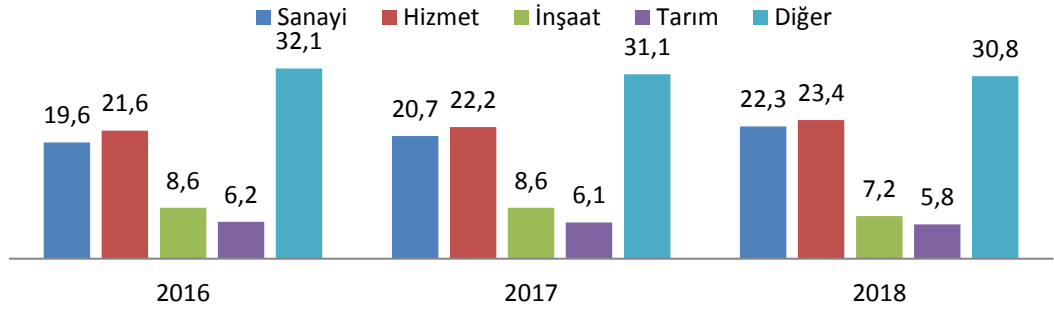
Kaynak: TÜİK

TÜİK'in verilerine göre 2018 yılı itibariye GSYH cari fiyatlarla 3 trilyon 724 milyar 387 milyon TL seviyesinde gerçekleşmiştir. Sektörler toplamı 3 trilyon 335 milyar 213 milyon TL ile GSYH' nin yaklaşık olarak % 89,6'sına karşılık gelmektedir. Sektörler toplamının, 830 milyar 584 milyon TL'sini sanayi sektörü (bunun yaklaşık olarak 709 milyar 374 milyon TL'si imalat sanayi), 871 milyar 757 milyon TL'sini hizmetler sektörü, 267 milyar 99 milyon TL'sini inşaat sektörü, 216 milyar 666 milyon TL'sini tarım sektörü ve 1 trilyon 149 milyar 106 milyon TL'sini ise diğer sektörler oluşturmaktadır (Tablo 1.3.).

Hizmet sektörü 2018 yılında GSYH içinde % 23,4'lük bir payla ilk sırada yer alırken bunu sırasıyla % 22,3 ile sanayi sektörü, % 7,2 ile inşaat sektörü ve % 5,8 ile tarım sektörü takip etmektedir. Diğer sektörlerin toplam payı % 30,8'dir. Vergi ve sübvansiyonlar ise GSYH'nin %10,4'üne karşılık gelmektedir.

Türkiye ekonomisinde sektörlerinin GSYH içindeki payları oransal olarak aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

Grafik 1.1. Sektörlerin GSYH İçindeki Payı(%)



Kaynak: TÜİK

2017 yılında tarım sektörünün GSYH içindeki payı bir önceki döneme göre sınırlı bir gerilemeyle (0,1 puanlık) %6,1 seviyesinde gerçekleşirken aşağı yönlü hareketlenme 2018 yılında da devam etmiş ve 0,3 puanlık gerileme ile tarım sektörünün GSYH payı % 5,8 seviyesinde gerçekleşmiştir.

2018 yılında sanayi sektörünün GSYH payı geçen yıla göre 1,6 puanlık bir artışla %22,3, inşaat sektörünün payı 1,4 puanlık gerileme ile %7,2, hizmet sektörünün payı 1,2 puanlık bir artışla %23,4 ve diğer faaliyetlerin payı bir önceki yıla göre 0,3 puanlık bir gerileme ile %30,8 olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte 2018 yılında GSYH'nın %89,6'sını sektörler ve %10,4'ünü ise vergi-sübvansiyon grubu oluşturmaktadır (Grafik 1.1.).

1.2.2. İstihdamın Sektörel Dağılımı

1980 sonrası yapısal dönüşüm süreci içerisinde Türkiye ekonomisinin sektörlerinde istihdam kapasitesi tarım ve sanayi sektörlerinden inşaat ve hizmet sektörlerine kaymıştır.

Tablo 1.4. İstihdamın Sektörel Dağılımı

Sektörler	Bin Kişi					Yüzde(%)				
	2005	2012	2016	2017	2018	2005	2012	2016	2017	2018
Tarım	5014	5301	5305	5464	5297	25,5	22,1	19,5	19,4	18,4
Sanayi	4241	4903	4903	4903	4903	21,6	20,5	19,5	19,1	19,7
İnşaat	1097	1717	1987	2095	1992	5,6	7,2	7,3	7,4	6,9
Hizmet	9281	12016	14617	15246	15774	47,3	50,2	53,7	54,1	54,9
Toplam	19633	23937	27205	28189	28738	100	100	100	100	100

Kaynak: TÜİK

Tablo 1.4.'e göre tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payı yıllar itibariyle aşağı yönlü hareket kazanmıştır. 2005 yılında %25,5 olan tarım sektörünün istihdam payı 2012 yılında %22.1 seviyesine gerilemiş ve 2018 yılında ise %19,7 olarak gerçekleşmiştir.

Sanayi sektörünün toplam istihdam içerisindeki payı ise 2005 yılında %21,6 oranında iken 2012 yılında 1,1 puanlık düşüşle %20,5 seviyesine gerilemiştir. 2018 yılında ise sanayi sektörünün istihdam payı %19,7 olarak gerçekleşmiştir.

2012 yılı itibariyle toplam istihdamın hemen hemen yarısından fazlasını (%50,2) bünyesinde barındıran hizmetler sektörünün istihdam payı yıllar itibariyle sürekli olarak artmıştır. 2005 yılında toplam istihdamın %47,3'ünü tek başına oluşturan hizmetler sektörü, 2012 yılında 2,9 puanlık artışla %47,3'ten %50,2 seviyesine yükselmiş ve son olarak 2018 yılında ise bu oran %54,9 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Toplam istihdam içerisinde dalgalı bir görünüm sergileyen inşaat sektörünün payı 2005 yılında %5,6 iken, 2012 yılına gelindiğinde bu oran 1,9 puan artarak %7,2 seviyesine ulaşmıştır. Son olarak 2018 yılında ise inşaat sektörünün toplam istihdam içindeki payı sektörde meydana gelen daralmanın etkisiyle bir önceki yıla kıyasla (2017'de 7,4) 0,5 puan düşerek %6,9 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Tarımdan çözülen insanlar iş piyasasına yönelmiş, ekonominin bu kesim için istihdam yaratma performansı pek mümkün olmamıştır. 2001 sonrasında tarımda yaşanan dönüşüm Türkiye'de yapısal işsizlik sorunun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Yıllar itibariyle tarım ve sanayi sektörünün toplam istihdam içindeki payı gerilerken bu sektörlerin aksine hizmet sektörünün payı artmıştır. Yani bir bakıma sanayi ve tarım sektöründe çözülen işgücü hizmet sektöründe yoğunlaşmıştır. İstihdamın sektörel dağılımına bakıldığında hizmet sektörü incelenen dönemin (2016-2018) tamamında diğer sektörlerle nispeten oldukça yüksek bir payla ilk sırada yer almaktadır. Ekonomide kalıcı büyümenin sağlanabilmesi, istihdam ve verimliliğin paralel biçimde artışını gerektirmektedir (Çokgezen, 2010).

1.2.3. Türk Dış Ticaretinin Gelişimi

1980 yılı Türkiye açısından bir dönüm noktası olmuş, 1923'ten 1980 yılına kadar benimsenen ithal ikameci politikalar yerini ihracatın öncülüğünde büyümeyi

hedefleyen dışa dönük politikalara bırakmıştır. Bu gelişmelerle birlikte dış ticaretin serbestleşmesine paralel olarak dış ticaret hacminde önemli artışlar meydana geldi. 1980 dönemini takip eden yıllarda patlak veren 1994, 2001 ve 2008 krizlerinin etkisi dış ticaret hacmi üzerinde önemli düşüslere yol açmıştır. Kriz dönemlerinde dış ticaret açığının azalış yönünde eğilim göstermesi pek şaşılacak bir durum olarak algılanmamalıdır. Zira kriz dönemlerinde ithalatın ciddi bir şekilde azalış göstermesi dış ticaret dengesinde meydana gelen geçici düzelmenin temel sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kriz sonrası dönemlerde ithalatın tekrar artmasına paralel olarak dış ticaret açığının da hızlı bir şekilde artması bu durumu kanıtlar niteliktedir. 2001 krizi sonrası dış ticaret hacmi oldukça dikkat çekici seviyelere ulaşmıştır. Bu kapsamda 2007 yılını ele alacak olursak; bu dönemde dış ticaret hacmi yaklaşık olarak 277 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2001 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %75,7 iken bu oran 2007 yılında %63,1 seviyesine gerilemiş ve dış ticaret açığı yaklaşık olarak 63 milyar dolara ulaşmıştır. Bu seviyede bir dış ticaret açığının kapatılması oldukça zordur. Türkiye'nin ihracat değerleri sürekli olarak artmakta fakat buna paralel olarak ithalat değerleri daha fazla artış sergilemektedir. Bu durum ara ve yatırım mallarında dışa bağımlılığın yüksek olmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Utkulu vd., 2008).

İncelememize 2016 yılı ve sonrası dönem için baktığımızda ise açıkça görülmektedir ki 2016 yılında dış ticaret göstergelerinde gerilemeler meydana gelmiştir. 2015 yılında yaklaşık 144 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ihracat, 2016 yılına gelindiğinde 0,9 puanlık sınırlı bir düşüş ile 142,5 milyar dolar seviyesine gerilemiştir. İhracat değerlerinde ki bu gerilemeye paralel olarak ithalatta daha yüksek bir daralma söz konusu olmuştur. 2015 yılında 207,2 milyar dolar olan ithalat, 2016 yılında %4,2 seviyesinde bir daralma ile 198,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İthalatta, ihracata göre daha ciddi daralmalar yaşanması neticesinde 2015 yılında yaklaşık 63,3 milyar dolar olan dış ticaret açığı 2016 yılında 56 milyar dolar seviyesine gerilemiş ve ihracatın ithalatı karşılama oranı 2015 yılında %69,4 seviyesinde iken bu oran 2016 yılında ithalatın ihracata oranla çok daha fazla gerilemesinin bir sonucu olarak %71,8 seviyesine yükselmiştir.

2017 yılında toplam ihracat geçen yıla göre 10,1 puanlık bir artışla yaklaşık olarak 157 milyar dolar seviyesinde gerçekleşirken, ithalat ise 17,7 puanlık bir artışla 234

milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Dış ticaret açığı; ithalatın ihracattan daha hızlı artmasının bir sonucu olarak 77 milyar dolara yükselmiş ve ihracatın ithalatı karşılama oranı 2017 yılı itibariyle %67,1 seviyesine gerilemiştir.

İhracat değerindeki artış 2018 yılında da devam etmiş ve 2017 yılına kıyasla 7 puanlık bir artışla ihracat 168 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. İthalatta ise gerek döviz kurundaki artışın gerekse ekonomideki küçülmenin etkisine bağlı olarak ciddi bir daralma yaşanmıştır. İthalat 2018 yılında bir önceki yıla göre 4,6 puanlık bir daralmayla 223 milyar dolar seviyesinde gerçekleşirken ihracatın ithalatı karşılama oranı da bu dönemde son on yılın en yüksek seviyesine ulaşmış ve %75,3 olarak gerçekleşmiştir.

2018 yılı itibariyle 12 ayın 10'unda (Haziran ve Ağustos ayları hariç olmak üzere) Türkiye Cumhuriyeti tarihinin aylık olarak ihracat rekorları kırılmıştır. 15 milyar dolar sınırı Mart ayında 15,5 milyar dolarlık ihracat ile rekor seviyeye ulaşmış ve Ekim ayında bu rekor seviye 15.7 milyar dolarlık ihracat değeri ile güncellenmiştir (TİM, 2019).

Tablo 1.5. Yıllara Göre Dış Ticaret 2000-2018 (Bin ABD \$)

Yıllar	İHRACAT		İTHALAT		Dış Ticaret Dengesi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
	Değer	Değişim (%)	Değer	Değişim (%)		
2000	27.774.906	4,5	54.502.821	34,0	-26.727.914	51,0
2001	31.334.216	12,8	41.399.083	-24,0	-10.064.867	75,7
2002	36.059.089	15,1	51.553.797	24,5	-15.494.708	69,9
2003	47.252.836	31,0	69.339.692	34,5	-22.086.856	68,1
2004	63.167.153	33,7	97.539.766	40,7	-34.372.613	64,8
2005	73.476.408	16,3	116.774.151	19,7	-43.297.743	62,9
2006	85.534.675	16,4	139.576.174	19,5	-54.041.499	61,3
2007	107.271.750	25,4	170.062.715	21,8	-62.790.965	63,1
2008	132.027.196	23,1	201.963.574	18,8	-69.936.378	65,4
2009	102.142.613	-22,6	140.928.421	-30,2	-38.785.809	72,5
2010	113.883.219	11,5	185.544.332	31,7	-71.661.113	61,4
2011	134.906.869	18,5	240.841.676	29,8	-105.934.807	56,0
2012	152.461.737	13,0	236.545.141	-1,8	-84.083.404	64,5
2013	151.802.637	-0,4	251.661.250	6,4	-99.858.613	60,3
2014	157.610.158	3,8	242.177.117	-3,8	-84.566.959	65,1
2015	143.838.871	-8,7	207.234.359	-14,4	-63.395.487	69,4
2016	142.529.584	-0,9	198.618.235	-4,2	-56.088.651	71,8
2017	156.992.940	10,1	233.799.651	17,7	-76.806.711	67,1
2018	167.920.613	7,0	223.047.094	-4,6	-55.126.481	75,3

Kaynak: TÜİK

2018 yılında Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ilk beş ülke arasında 16,1 milyar dolar ile Almanya ilk sırada yer almaktadır. Bunu 11,1 milyar dolar ile Birleşik Krallık, 9,5 milyar dolar ile İtalya, 8,3 milyar dolar ile sırasıyla Irak ve ABD takip

etmektedir. Bu beş ülke, Türkiye'nin toplam ihracatının yaklaşık olarak %31,8'ini oluşturmaktadır.

2018 yılında Türkiye'nin en çok ithalat yaptığı ilk beş ülke arasında ise yaklaşık 21,9 milyar dolar ile Rusya Federasyonu ilk sırada yer almaktadır. Bunu 20,7 milyar dolarla Çin, 20,4 milyar dolarla Almanya, 12,3 milyar dolarla ABD ve 10,2 milyar dolarla İtalya takip etmektedir (Tablo 1.6.).

Tablo 1.6. 2018 Yılıın En Çok İhracat ve İthalat Yapılan İlk Beş Ülke

Ülke	İHRACAT	Ülke	İTHALAT
	Değer(Bin Dolar)		Değer(Bin Dolar)
Almanya	16.136.905	Rusya Federasyonu	21.989.574
Birleşik Krallık	11.106.981	Çin	20.719.046
İtalya	9.560.164	Almanya	20.407.264
Irak	8.346.026	ABD	12.377.681
ABD	8.304.649	İtalya	10.154.156

Kaynak: TÜİK

Tablo 1.7.'de Türkiye'de ithalatın ve ihracatın sektörel dağılımına ilişkin değerler ile sektörlerin toplam ihracat ve ithalat içerisindeki payları yer almaktadır. Buna göre imalat sanayinin ihracat değeri 2018 yılında 147.138 milyondan 157.705 milyon dolar seviyesine yükselmiştir. 157,705 milyon dolarlık ihracat değeri ile imalat sanayi sektörleri arasında ilk sırada yer alırken bunu yaklaşık 5.556 milyon dolarla tarım ve ormancılık, 3.400 milyon dolarla madencilik ve taşocakçılığı ve 486 milyon dolar ile balıkçılık sektörü takip etmektedir. Diğer sektörlerin toplam değeri ise 774 milyondardır.

Sektörlerin toplam ihracat içerisindeki payları ise şu şekildedir; imalat sanayi %93,9'luk bir payla ilk sırada yer alırken, bunu %3,3'le tarım ve ormancılık, %2,2'yle madencilik ve taşocakçılığı ve %0,3'le balıkçılık sektörü takip etmektedir. Diğer sektörlerin ihracat içindeki payı ise %0,5 oranındadır.

İmalat sanayinin toplam ithalat içindeki değeri 2017 yılında yaklaşık 190.748 milyon dolar iken bu rakam 2018 yılında 175.978 milyona gerilemiştir. İthalatın sektörel dağılımında imalat sanayi ilk sırada yer alırken bunu 28.968 milyon dolarla madencilik ve taşocakçılığı, 9.284 milyon dolarla tarım ve ormancılık ve 51 milyon dolarla balıkçılık sektörü takip etmektedir. Diğer sektörlerin ithalat içindeki toplam değeri ise 8.765 milyondardır.

Sektörlerin ithalat payları ise şu şekilde dağılmaktadır. Toplam ithalat içinde imalat sanayi %78,96'lık bir paya sahipken bunu %13'le madencilik ve taşocakçılığı ve %4,2'yle tarım ve ormancılık sektörü izlemektedir. Diğer sektörler ise %3,9 oranında bir paya sahiptir.

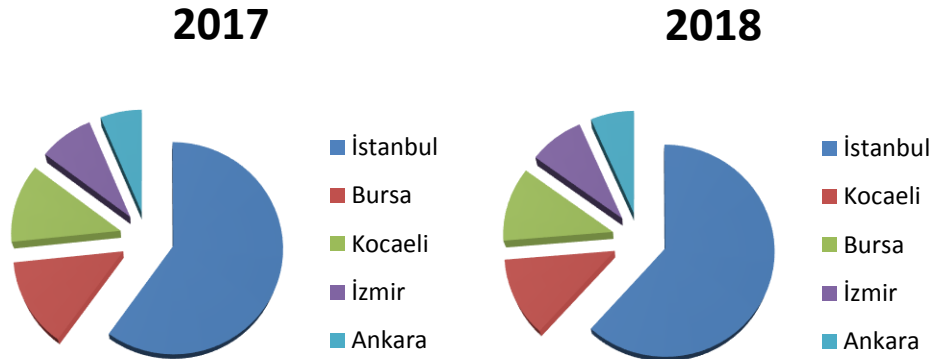
Tablo 1.7. İhracatın ve İthalatın Sektörel Dağılımı (Milyon Dolar)

Sektörler	İhracat				İthalat			
	Değer		Pay(%)		Değer		Pay(%)	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018
İmalat Sanayi	147.138	157.705	93,7	93,9	190.748	175.978	81,6	78,96
Tarım ve Ormancılık	5.287	5.556	3,4	3,3	8.987	9.284	3,8	4,2
Madencilik ve Taşocakçılığı	3.509	3.400	2,2	2,0	26.079	28.968	11,2	13,0
Balıkçılık	451	486	0,3	0,3	58	51	0,0	0,0
Diğer	608	774	0,4	0,5	7.928	8.765	3,4	3,9
Toplam	156.993	167.921	100	100	233.800	223.046	100	100

Kaynak: TÜİK

2018 yılında en çok ihracat yapan ilk beş il İstanbul, Kocaeli, Bursa, İzmir ve Ankara olmuştur. Bursa'nın ihracat değerleri bir önceki yıla göre gerilerken diğer 4 ilin ihracat değerleri bir önceki yıla göre artış göstermiştir. İstanbul'un 2017 yılında yapmış olduğu ihracat 62,6 milyar dolar seviyesinde iken bu değer 2018 yılında %15,2 puanlık artışla 72,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İstanbul'u sırasıyla 14,1 milyar dolarla Kocaeli, 13,3 milyar dolarla Bursa, 9,8 milyar dolarla İzmir ve 7,7 milyar dolarla Ankara takip etmektedir. İstanbul tek başına Türkiye'nin toplam ihracatının yaklaşık %42'sini oluştururken, bu beş ilin toplam ihracat değeri ise Türkiye'nin toplam ihracatının %69,6'sına karşılık gelmektedir (TİM, 2019).

Grafik 1.2. Türkiye'de 2017 ve 2018 Yıllarında En Çok İhracat Yapan 5 İl (Milyar Dolar)



Kaynak: TİM

1.3. Türkiye Ekonomisinin Gelişimi

Türkiye ekonomisinin, Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze gelişimini sağlayan dinamikleri olmakla birlikte Osmanlı'dan kalan miras üzerine kurulduğu da bir gerçektir. Dolayısıyla Cumhuriyet öncesine özetle değinmek gerekmektedir.

1.3.1. Cumhuriyet Öncesi

1.3.1.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Dış Borçlar

Osmanlı İmparatorluğu 19. asırda Avrupa Devletleri'nin gerek siyasi gerekse ekonomik baskıları altında bulunmuştur. Osmanlı'nın Doğu ile Batı arasında köprü durumundaki stratejik konumu, geniş bir pazar yapısına sahip olması ve sahip olduğu hammaddeleri işletememesi gibi faktörler Avrupa Devletleri'nin Osmanlı'ya yönelik iştahını daha da kabartmıştır. Osmanlı, Tanzimat (1839) ve Islahat (1856) reformlarının yapıldığı dönemlerde dahi Batı'nın hem siyasi hem de askeri baskısı altında bulunmuştur (Karluk, 2014: 188).

Batı 19.yy da büyük kazanımlar elde etmiş ve bu kazanımlar çerçevesinde yoğun bir sermaye birikimi yaratmıştır. Batılı kapitalistler yaratılan sermaye birikimini tekrar değerlendirebilecekleri alan arayışı içerisine girmişlerdir, zira söz konusu bu sermayenin kârlı alanlara kanalize edilememesi durumunda bir buhrana sürüklenebilecekleri düşüncesi hakim idi. Avrupa, sermaye birikimini zamanla başka ülkelere dış borç olarak kullandırma yoluna gitmiş ve dış borcu bir sömürü aracı olarak algılamaya başlamıştır. Osmanlı'ya kullandırılan dış borçlar da bu amaca yönelik bir zemin oluşturmuştur (Yılmaz, 2002: 192-193).

İngiltere ve Fransa bir taraftan 1838-1839 Ticaret Anlaşmasıyla Osmanlı'yı açık pazar olarak ticaret ağına dahil ederken bir taraftan da Tanzimat Fermanı (1839) ile Osmanlı'yı kıyıda köşeden Avrupa kamu hukukuna dahil etmiştir. Bu gelişmeler, Osmanlı'yı Fransa ve İngiltere'nin baskısıyla sürdürülen küreselleşme hareketine onların ilkeleri doğrultusunda dahil etmişti (Kazgan, 2006: 21).

Bu dönemde dış ticaret alanında yaşanan bir dizi gelişmeler Osmanlı ekonomisinin içerisinde bulunduğu mali bunalımın daha da tırmanmasına yol açtı. Osmanlı ile İngiltere arasında imzalanan 1838 Ticaret Anlaşması ile İngilizlere tanınmış olan bir dizi ticari ayrıcalıklar zamanla birçok Avrupa ülkelerine tanınmaya başlandı. Bu

durum bir taraftan Avrupalı tüccarların önemini artırırken diğ er bir taraftan da yerli tüccarların önemini yitirmesine zemin oluşturdu. Anlaşma kapsamında yabancı ülkelere karşı uygulanan gümrük duvarlarının indirilmesi Osmanlı sanayisini olumsuz yönde etkilemiş, bunun bir sonucu olarak Osmanlı, yurtdişına ucuz bir şekilde hammadde ihraç eden ülke konumuna gerilemiştir. Dolayısıyla da Osmanlı hazinesinin gelir kaybına uğramasının  n  açılmıştır (Aysal, 2013: 4).

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk dış borçlanma 1840'lı yıllarda Galata Bankerleri aracılığıyla kısa vadeli olarak Fransız bankalarından gerçekleştirildi. Merkezi yönetimin artan i ve dış baskılardan ötürü uzun vadeli dış borçlanma konusunda bazı tereddütleri bulunmaktaydı. Fakat, Kırım Savaşı'yla meydana gelen yeni harcamalar ile gelir-gider kalemlerinde ortaya çıkan açıkların finansmanı çerçevesinde Avrupa para piyasalarından borçlanma süreci başlamış oldu. Osmanlı'nın çıkar mış olduğu uzun vadeli borç tahvilleri Londra, Paris, Viyana ve Frankfurt gibi borsalarda satışa sunuldu. Osmanlı tahvillerinin yüksek faiz oranlarına sahip olması tahvillerin Avrupa piyasalarında rağbet görmesine yol açtı ve bu durum Osmanlı'ya borç vermeyi kısa bir süre içerisinde oldukça kârlı yatırım alanlarından biri haline getirdi (Pamuk, 2014: 118).

Osmanlı yapmış olduğu borçlanmayı değer yaratacak alanlarda kullanmamış, bunun bir sonucu olarak borçlar zaman içerisinde Osmanlı'nın sahip olduğu kaynakların yabancılara aktarılmasına yol açmıştır. Yapılan borçlanmalar ağırlıklı olarak tekrardan borçların ödenmesi şeklinde kullanılmış ve borcu ödemek için borçlanmak gibi bir paradoks söz konusu olmuştur. Dolayısıyla bu durum bir taraftan borçların birikimli olarak artmasına sebep olurken diğ er bir taraftan da kamu gelirlerinin büyük bir bölümüne yabancılara doğrudan el koymasına zemin hazırlamıştır (Kepenek, 2014: 11).

İlk dış borçlanmanın gerçekleştirildiği 1854 yılından 1874 yılına kadar geçen 20 yıllık sürede toplam 16 borç anlaşması yapıldı ve bunlardan yaklaşık 127 milyon lira tutarında kaynak sağlanırken, 239 milyon lira tutarında borçlanma gerçekleştirildi. Arada ki fark Osmanlı'nın ne kadar yüksek faiz oranlarından borçlandığını göstermektedir. Dış borç faizlerinin toplamı Osmanlı'nın mali gelirinin yaklaşık %25'ine karşılık gelmekteydi. Bu vahim durum Osmanlı'yı 1865 yılından itibaren

alarına geçirdi ve 1875 yılına gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu borçları ödeyebilme olanağının kalmadığını ilan ederek vadesi gelmiş dış borçların ödemesini belirli bir süre için askıya aldığını duyurdu (Dikmen, 2005: 147).

1879 yılında Osmanlı ile alacaklı devletler arasında borçların ödeme şekline ilişkin görüşmeler yapılmış fakat yapılan görüşmeler neticesinde ortak bir karara varılamamıştır. Bununla birlikte Osmanlı'ya kısa vadeli iç borç veren başta Osmanlı Bankası olmak üzere Galata Bankerleri temsilcileri ile gerçekleştirilen görüşmelerde önemli gelişmeler kaydedilmiş ve alacaklıların, borçların sağlam bir temele oturtulmasına yönelik istekleri olumlu karşılanmıştır. Bu gelişmelerle birlikte Rüsüm-u Sitte İdaresi (Altı Vergi İdaresi) kurulmuştur. Böylece pul resmi, alkollü içecekler vergisi, tütün vergisi, balık avı vergisi, ipek vergisi ve tuz vergisi olmak üzere bu altı vergi kalemine ilişkin gelirlerin yıllık 1.100.000 lirasının alacaklılara (Galata Bankerlerine) geri kalanının ise devletin diğer borçlarına aktarılmasına karar verilmiştir. 1879'da kurulan ve 1880 yılında faaliyete geçen bu idare ile yalnızca Galata Bankerlerine olan borçların ödenmesi kesin bir hükme bağlanmıştır (Kopar ve Yolun, 2012: 346).

Yaşanan bu gelişmeler üzerine bazı alacaklı ülkeler Galata Bankerlerine ayrıcalıklı davranıldığını ileri sürerek Osmanlı Devleti'ni protesto etti. Hükümet ise borçlarda yeniden yapılandırılmaya gidilmesi gerektiğini öne sürdü ve alacaklı ülkelerin bu durumu kabul etmesiyle birlikte yeniden taraflar arasında görüşmelere başlanılmış oldu. Osmanlı'nın borç miktarı ve ödeme şekilleri üzerinde durulan bu görüşmeler 1 Eylül 1881 tarihinde başlayıp 29 Aralık 1881 tarihine kadar devam etti. Yapılan görüşmeler sonucunda Osmanlı Hükümeti, Rüsüm-u Sitte İdaresi'nin kapatılmasına karar vererek bu idarenin yerine 1881 Muharrem Kararnamesi'yle, alacaklı devletlerin temsilcilerinin de yer alacağı, Düyun-u Umumiye İdaresi'ni kurdu. Düyun-u Umumiye, Osmanlı'nın 1854'ten itibaren yapmış olduğu dış borçlanmayı ödemek amacıyla Osmanlı'nın belirlemiş olduğu vergi gelirlerini toplayıp alacaklılara dağıtılması görevini yerine getirecekti (Arslan, 2015: 4-5).

Osmanlı Hükümeti Düyun-u Umumiye İdaresi'nin kurulmasından sonra da dış borçlanmayı sürdürmüş ve daha önceki dönemlerde olduğu gibi yapılan borçlanmalar, geçmişteki borçların ödenmesi amacıyla kullanılmıştır. Bu durum bir

tarafından yeni borçlanmalara sebep olurken bir taraftan da ekonominin yabancı sermayeye bağımlılığını daha da artırmış, bunun bir sonucu olarak tarım, sanayi ve ulaşım sektörlerinde yabancıların kontrolü güçlenmiştir.

Osmanlı 1914 yılına kadar yüksek faizlerle toplam 41 adet borçlanma gerçekleştirmiş ve dış borçlar toplamı yaklaşık 104 milyon 212 bin Osmanlı lirasına ulaşmıştır. Bu borcun önemli bir bölümü Düyun-u Umumiye İdaresi'nin yönetimi altında olup yıllık borç servisi yaklaşık 13 milyon Osmanlı lirasına ulaşmaktadır.

Aynı dönemde Osmanlı bütçesinin 30 Milyon lira olduğunu düşünecek olursak, borç servisinin Osmanlı bütçesinin %43'üne karşılık geldiği açıkça görülmektedir. Bu borçlanmalar ağırlıklı olarak Fransa, Almanya, İngiltere, Belçika, Hollanda, İtalya ve Avusturya-Macaristan'dan gerçekleştirilmiştir (Aysal, 2013: 8).

Osmanlı dış borçlarının ülkelere göre dağılımında %49'luk payla Fransa ilk sırada yer alırken Fransa'yı %20 ile Almanya ve %7 ile İngiltere takip etmektedir. Diğerlerinin payı ise yaklaşık %24'tür.

Düyun-u Umumiye İdaresi, Osmanlı'nın siyasi çöküşüne zemin hazırlayan bir kurum olmuş ve Türk ekonomisinin sanayileşme sürecini olumsuz etkilemiştir. Düyun-u Umumiye İdaresi'nin sorumluluğu altında olan borçlar yeni hükümetin önündeki en önemli problemlerden birisi olmuştur. Sonuçta bu borçlar Cumhuriyet hükümeti tarafından ödenmiştir. İdare, Lozan'da kaldırılmıştır. Cumhuriyet yönetimi Düyun-u Umumiye'yi tanımamasına rağmen 1933 yılında imzalanan Paris Anlaşması'yla birlikte 1912'den önceki döneme ait borçların %62'sini, 1912'den sonraki döneme ait borçların ise %72'sini ödemeyi kabul etmiştir. 1929 Büyük Buhranı ile birlikte Cumhuriyet yönetimi borçları ödemekte zorlanmış, bu nedenle borçların yıllık taksitlerinin düşürülmesi ile taksitlerin bir miktarının ulusal para ile ödenmesi konusunda talepte bulunmuştur. Paris Anlaşması'yla (1933) borçların ödenme süresi 30 yıldan 50 yıla çıkarılmış ve yıllık taksitlerde indirime gidilmiştir. Hükümet, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra biriken döviz stoklarına güvenerek borçların tamamını ödeyeceğini bildirmiş ve böylece Osmanlı'nın 1854 yılında başlayan dış borçlanma serüveni 1954 yılında sona ermiştir (Dayar, Küçükaksoy ve Keçici, 2009: 39-40).

1.3.1.2. Osmanlı'da Tarım

Osmanlı İmparatorluğu'nda ekonomik sistem daha çok toprağa ve tarımsal üretime dayalı olmuştur. Tarımsal üretim, genellikle hane halkının ihtiyaçlarını karşılamak için veya küçük yerel pazarlar için yapılmıştır. Ekonomideki sektörlerin tamamında, özellikle de tarım sektöründe oldukça ilkel araç-gereçler ile yıllardır değişmemiş yöntemler kullanılmıştır (Karabağ, 2017: 228).

Osmanlı'nın son dönemlerinde tarım sektörü tek başına, toplam gelirin yaklaşık %65'ini oluşturmuştur. Tarımsal üretimin %80'i bitkisel (bitkisel üretimin ise %75'ini tahıllar oluşturmakta) üretimden, %20'si ise hayvansal üretimden oluşmaktaydı. Sanayi sektöründe girdi olarak kullanılan, pamuk, tütün, koza ve fındık gibi sanayi bitkilerinin tarımsal üretim içerisindeki payı zamanla hızlı bir şekilde artmış ve ayrıca Düyun-u Umumiye de ihracat gelirleri içerisinde önemli bir paya sahip olan bu tür sanayi bitkilerinin üretimini desteklemiştir. 1899 yılında tarım ürünleri ihracatından elde edilen gelir, toplam tarımsal gelirlerin %12'sine karşılık geliyor iken, 1914 yılında bu oran 2 puanlık artışla %14 seviyesine yükselmiştir. Ayrıca, Osmanlı ekonomisi içerisinde oldukça önemli bir yere sahip olan tarım sektörü, Osmanlı'nın son dönemlerinde toplam istihdamın yaklaşık %80'ini bünyesinde barındırmıştır (Karluk, 2014: 213).

Büyük ölçüde toprağa ve tarımsal üretime dayalı olan Osmanlı ekonomisinde, bu durum gerek halkın ihtiyaçlarının gerekse devletin gelirlerinin tarımsal üretime bağımlılık göstermesine yol açmış ve zaman zaman tarımsal üretimde yaşanan dalgalanmalara paralel olarak devletin gelirlerinde de dalgalanmalar meydana gelmiştir (Yavuz, 2005: 45).

Tarım sektöründen çeşitli isimler altında vergiler alınmıştır. Bu vergilerden en önemli olanları, Osmanlı İmparatorluğu'nda önemli bir gelir kapısı haline gelen, Aşar ve hayvanlar üzerinden alınan Ağnam vergisidir. Reayadan alınan vergi oranı üretimin %10 olarak belirlenmiş ancak zamanla devletin içinde bulunduğu ekonomik koşullar göz önüne alınarak bu oran %15 seviyesine yükseltilmiştir (Demirdöğen ve Olhan, 2017: 3).

Osmanlı'da toprak düzeni dirlik sistemine dayanmaktaydı ve devlet bu sistem sayesinde ekonomik ve sosyal hayatı kontrol edebilme gücüne sahip idi (Karluk, 2014: 214). Bu sistemde a) Has; önemli görevlerde bulunan idarecilere tahsis edilen ve geliri 100.000 bin akçeden fazla olan dirliklerdir. Has sahipleri 5.000 bin akçe karşılığında bir asker yetiştirmekle yükümlüdür. b) Zeamet; ikinci derecedeki emirler ile sancak beylerine tahsis edilen ve gelirleri 20.000 - 100.000 akçe arasında değişen dirliklerdir. Tıpkı has dirliklerde olduğu gibi bunlarda her 5.000 akçe için bir asker yetiştirmekle yükümlü kılınmıştır. c) Tımar ise geliri 3.000 ile 20.000 akçe arasında olan dirliklerdir. Has ve zeamet aksine tımarlı sipahiler her 3.000 akçe için bir asker yetiştirmekle yükümlü kılınmışlardır. Toprağın büyük bir kısmının mülkiyet hakkı devlete ait olup bu sisteme miri arazi denilmektedir (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2004: 6-7).

Osmanlı'da fethedilen toprakların bir gider kapısı haline gelmesinin ve 1488 yılında Ümit Burnu'nun keşfedilmesinin bir sonucu olarak imparatorluğun dışsal gelir kaynağı buharlaşmış ve böylece yeni iç gelir kaynağı yaratmak durumunda kalan Osmanlı'da tımar sisteminden iltizam usulüne geçilmiştir (Önal, 2012: 139-140). Bu sistemle birlikte devlet tarım gelirlerini asker elinden almış ve ihale yöntemiyle belirli bedeller karşılığında mültezimlere bırakmıştır (Karluk, 2014: 2014). Fakat, zamanla mültezimlerin yüksek kâr hırsına kapılmalarına bağlı olarak bu sistem zayıflamıştır. Hükümetin gücünün ve etkinliğinin zayıflamasına paralel olarak mültezimlerle birlikte merkezi hükümetin görevlileri miri arazi denilen topraklarda fiili bir özel mülkiyet oluşturmuşlardır. (Kepenek, 2014: 14-15). Ayrıca devlet 1858 yılında çıkarılan Arazi Kanunnamesi'yle toprakta özel mülkiyeti tanımış ve toprağın alım-satım işlemleri serbest hale gelmiştir. Toprak mülkiyetinin özelleşmesi açısından bu uygulamanın önemli bir faktör olduğu söylenebilir. Kararname ile tarımsal üretimin geliştirilmesi ve vergi gelirlerinin arttırılması hedeflenmiştir. Bu gelişmelerle birlikte üreticilerin sorunlarını çözmek amacıyla 1887 yılında temel işlevi zirai kredi sağlamak olan Ziraat Bankası kurulmuştur. Başlıca görevi zirai kredi sağlamak olan bu kurum tarım reformunun itici gücü olmuş ve Anadolu tarımının gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır (Demiröğen ve Olhan, 2017: 3). Tüm bu gelişmelere ek olarak Konya Ovası'nın sulanması, tarım tekniği okullarının

açılması vb. girişimler hükümetin tarımsal gelişmeye verdiği önemi açıkça göstermektedir (Kepenek, 2014: 15).

1.3.1.3. Osmanlı'da Sanayileşme

Osmanlı ekonomisinin büyük ölçüde tarım sektörüne dayalı olmasının doğal bir sonucu olarak sanayi sektörü geri planda kalmış ve Osmanlı'nın içerisinde bulunduğu sosyal, siyasal ve ekonomik koşullarında etkisiyle sanayileşme alanında başarı sağlanamamıştır. Osmanlı İmparatorluğu, sanayi devrimi başlamadan önce (15. ve 18. yüzyıllarda) dünyadaki en gelişmiş ülkeler arasında yer almakta idi. Ancak, Osmanlı 18. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'de başlayan ve dünyaya yayılan Sanayi Devrimi'ne tam olarak adapte olamamış böylece de hem ekonomik açıdan hem de sanayileşme süreci açısından olumsuz yönde etkilenmiştir (Karluk, 2014: 250).

Osmanlı - İngiliz Ticaret Anlaşması (1838) ile yabancı devletlerin Osmanlı'nın milli sınırları içerisindeki ticari faaliyetlerini sınırlayan unsurlar ortadan kaldırıldı dolayısıyla Avrupa mallarının yerli pazarları ele geçirmesinin önü açılmış oldu. Bu anlaşmayla İngilizlere tanınan bir dizi ticari ayrıcalıkları zamanla diğer Avrupa ülkeleri de elde etti. Artık Osmanlı pazarı Avrupa üretimi malları karşı açık bir duruma gelmiş yerli ürünlerin yerini giderek artan bir hızla yabancı ürünler almaya başlamıştı. (Seyitdanlıoğlu, 2009: 54). Böylece, sınırlı bir iç pazara ve ilkel bir üretim teknolojisine sahip olan Osmanlı sanayisi, Avrupa malları karşısında güçsüz ve korumasız kalmış, rekabet edebilme gücü azalmıştır. Bunun bir yansıması olarak da yerli üretim daralmış, buna bağlı olarak iş yerleri kapanmış ve işsizlik oranı artmıştır (Kepenek, 2014: 17-18).

Avrupa'daki sanayileşme sürecinin gerisinde kalan Osmanlı sanayisi, esnaf örgütlerinin baskısı ile birlikte özellikle Tanzimat'tan sonra tekrardan canlandırılmak istenmiştir. Osmanlı'da modern anlamda sanayileşme hamleleri 19. yy'da başlamıştır. Daha öncesinde sanayileşme bakımından önemli gelişmeler kaydedildiğini ifade etmek pek mümkün değildir (Şener, 2007: 62). Meşruiyetin ilanı ile iç gümrükler kaldırılmış ve 1913 yılında sanayinin teşviki kapsamında bir yasa çıkarılmıştır. Bu yasa ile sınıai kuruluşlar için gerek duyulan arazilerin karşılıksız olarak temininin sağlanması ve vergilerin taksitler şeklinde ödenmesi gibi bir dizi kolaylıkların sağlanması planlanarak sanayileşmenin canlandırılması

hedeflenmiştir. Yaşanan bu sürecin yansımaları neticesinde, 1901-1915 yıllarını kapsayan dönemde özel sanayi girişimciliğinde bir canlanma olduğu göze çarpmaktadır (Kepenek, 2014: 18).

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1915 yılında sanayi sayımı yapılmış ve bu sayıma ilişkin verilere göre sınıai işletmelerin sayısı 255 olarak tespit edilmiştir. Bu sınıai işletmelerin 72'si 1908'den sonra kurulmuştur. Sanayi işletmeleri içerisinde gıda ve dokuma sanayisi ağırlıklıdır. Gıda ve dokuma sanayi 1913 ve 1915'de toplam üretim değerinin sırasıyla %83,5 ve %82,3'ünü oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu iki endüstri aynı yıllarda toplam işçi sayısının sırasıyla %71 ve %75,8'ine istihdam sağlamıştır (Boratav, 1995: 23). 1915 sanayi sayımında Osmanlı sanayisinde işçi ve sermayedar dağılımı şu şekildedir gerçekleşmiştir. Türkler %15 oranında işçi ve sermayedar konumunda iken, Rumlar sırasıyla %60 ve %50 oranında bir paya, Ermeniler %18 ve %20 ve son olarak Yahudiler %10 ve %95 seviyesinde bir paya sahiptir. Bu veriler dikkate alındığında açıkça görülmektedir ki Yahudiler, Osmanlı sanayisinde sermayedar olarak önemli bir paya sahip iken işçi statüsünde en düşük payı temsil etmektedir (Karluk, 2015: 252).

1.3.2. 1923'ten Günümüze

Çalışmamızın bu kısmında 1923'ten günümüze Türkiye ekonomisinde yaşanan gelişmeler ele alınacaktır. 1923-1980 yıllarını kapsayan dönem ve 1980 sonrası dönem ayrı başlıklar altında incelenip, 1980 sonrası döneme ağırlık verilecektir.

1.3.2.1. 1980 Öncesi Dönem

1923-1929 yıllarını kapsayan dönemin başlangıcı, Osmanlı İmparatorluğu'nun tam anlamıyla tarihin sayfalarına karıştığını ve Anadolu coğrafyasında yeni bir devletin temellerinin atıldığını göstermektedir (Boratav, 1995: 28).

Ankara hükümetleri 1920'li yıllarda yeni sınırlar içerisinde milli bir ekonomik yapının inşa edilmesini hedeflemişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nda dış borçların ve bunun sebep olduğu ekonomik bağımlılığın ciddi siyasal sorunlara yol açtığının bilincinde olan yeni kadro, milli bir ekonomik yapının geliştirilebilmesi için Müslüman-Türk bir girişimci sınıfın oluşturulmasının ve sanayileşmenin gerekliliğinin farkına varmıştır (Pamuk, 2014: 180).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan M. Kemal Atatürk; Anadolu'nun gerçek anlamda kurtuluşunun ekonomik zaferlerle gerçekleşebileceğini dile getirmiş ve Cumhuriyet'in ilan edilmesinden kısa bir süre önce gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi'nde (1923) şunları söylemiştir: **“Siyasi ve askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsun iktisadi zaferlerle taçlandırılmazlarsa meydana gelen zaferler kalıcı olamaz, az zamanda söner”**.M. Kemal Atatürk ve beraberindeki kadro tarım sektörünü geri plana atmayan bir sanayileşme stratejisini benimsemiştir. Zira o dönemlerde ekonominin büyük ölçüde tarımsal üretime dayalı olduğunu göz önüne aldığımızda açıkça görülmektedir ki sanayileşmenin başarılı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi, tarım sektörünün desteklenmesini zorunlu kılmıştır(Karluk, 2014: 253).

İzmir İktisat Kongresi'ne katılan sanayi sınıfının ve çiftçi sınıfının temsilcileri bazı taleplerde bulunmuşlardır. Sanayi sınıfının temsilciler, sanayileşmenin başarılı bir şekilde gerçekleştirilebilmesine yönelik olarak dış rekabetten korunabilmek amacıyla gümrük vergilerinin artırılması yönünde talepte bulunurken, çiftçiler ise Aşar vergisinin kaldırılmasının gerekliliğini üzerinde durmuştur. Bu gelişmelerle birlikte sanayi sınıfı için 1924'de ihracata yönelik faaliyette bulunan sanayi işletmelerinin üretimde kullandıkları ithal hammaddelerin gümrük vergisinden muaf olmaları sağlanırken, 1925'e gelindiğinde ise çiftçi sınıfı üzerinde ağır bir vergi türü olan Aşar vergisi kaldırılmıştır. Devletin önemli bir gelir kaynağı olan Aşar vergisi, 1924 yılında devlet gelirlerinin yaklaşık olarak %28,6'sı gibi önemli bir kısmını oluşturmaktaydı. 1925'de Aşar vergisinin kaldırılması ile birlikte önemli bir gelir kaynağını kaybetmiş olan hükümet, bu gelir kaybını tüketim ve arazi vergisi koyarak, ispirtolu içkiler, tütün, tuz, şeker vb. mali tekeller kurarak, harç ve resimlerin oranını artırarak telafi etme yoluna gitmiştir (Şahin, 2014: 26).

Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk sanayi sayımı 1927 yılında yapılmış ve bu sayımla birlikte yaklaşık 65.245 iş yeri tespit edilmiştir. Sanayi işletmelerinin üretim yapısı içerisinde yaklaşık %44'lük bir oranla ilk sırada tarımsal hammaddelerin basit işlemlerini gerçekleştiren işletmeler yer alırken bunu %34'le dokuma sanayi ve %23'le maden, metal vb. alanlarda üretim yapan işletmeler takip etmiştir (Karluk, 2014: 259).

1923-29 yılları arasında ekonominin dışa açıklık durumunu değerlendirdiğimizde ise bu dönemde ihracatın ve ithalatın GSYH' ya oranı ortalama olarak sırasıyla %10,6 ve %14,4 seviyesinde olmuştur. Osmanlı'da ise ihracatın ve ithalatın 1907 yılı itibariyle GSYH' ye oranı sırasıyla %14 ve %17'dir. 1913 yılında ise sırasıyla %15 ve %19 olarak tahmin edilmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ihracatın ve ithalatın GSYH payı gerilemiştir. Ne var ki, bu dönemde milli gelir içinde ithalat ve ihracatın sahip olduğu pay bu dönemi takip eden elli yıl boyunca aşılammış ve dolayısıyla bu dönem Cumhuriyet tarihinin dışa açık bir dönemi olma özelliğini yansıtmıştır (Boratav, 1995: 37).

Tablo 1.8' de Türkiye'de ana sektörlerin 1925-1960 dönemine ilişkin GSYH payları yer almaktadır. Buna göre 1925 yılında tarım sektörünün GSYH payı yaklaşık olarak %44,2 seviyesinde gerçekleşirken, bu oran 1945 yılına gelindiğinde 5,6 puanlık azalışla %38,6 seviyesine gerilemiştir.

1933-1950'li yılları kapsayan dönemde uygulanan devletçi ve planlı ekonomi politikaları ile birlikte tarıma dayalı sanayi işletmeleri desteklenerek tarımsal ürün ve hammaddelerin işlenmiş ve/veya yarı işlenmiş olarak satılmasına ağırlık verilmiştir. 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidarı devralması ile birlikte köylü sınıfının kalkınmasını hedefleyen politikalara önem verilmiş ve böylece tarımda makineleşme olgusu hız kazanmıştır (Karluk, 2014: 221). Bu gelişmeler neticesinde 1950 yılı itibariyle tarım sektörünün GSYH payı 1945 yılına göre 2,5 puanlık artışla %38,6'dan %41,1'eyükselmiş, 1960 yılında ise bu oran tekrar gerileyerek %37,6 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Sanayi sektöründe ise 1925-45 dönemi için tarım sektörünün aksine bir gelişme görülmektedir. 1925 yılından 1945 yılına kadar geçen sürede tarım sektörünün GSYH payı gelirken, bunun aksine sanayi sektörünün GSYH payı yükselmiştir. 1925' de sanayi sektörünün GSYH payı %8,4 düzeyinde gerçekleşirken bu oran 1945 yılında 6,3 puanlık artışla %14,7 seviyesinde gerçekleşmiştir. 1950-1960 yıllarını kapsayan döneme gelindiğinde ise bu dönemin ilk yarısında tarım sektörüne, ikinci yarısında ise (1953-59) sanayi sektörüne yönelik yatırımlar hız kazanmıştır. Böylece, 1950'de sanayi sektörünün GSYH payı %13,1 seviyesinde iken, sanayi sektörüne yönelik yatırımlardaki artışında etkisiyle bu oran 1960 yılında 2,8 puanlık

artışla %15,9 seviyesine yükselmiştir. Bütün bunların yanı sıra 1953-59 dönemi hızlanan bir ithal ikameci sanayileşmeye sahne olmuştur (Dura, 1991: 17).

Hizmet sektörünü incelediğimizde ise eğer dönem içi oynamalar dikkate alınmazsa açıkça görülmektedir ki hizmet sektörünün GSYH payı ortalama %47 seviyesinde gerçekleşmiştir. Cumhuriyet hükümetleri, özellikle ulaştırma alanında alt yapı yatırımlarına ağırlık vermiş ve bunun bir sonucu olarak eğitim ile sağlık sektörlerinin kamu sermaye birikimi içerisindeki payları nisbeten daha düşük seviyelerde gerçekleşmiştir. Sonuç olarak baktığımızda, 1925-1960 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye'nin üretim yapısında sanayi sektörü lehine bir değişim yaşanmıştır (Dura, 1991: 17-18).

Tablo 1.8. Türkiye’de Ana Sektörlerin GSYH Payları 1925-1960 (1968 fiyatlarıyla, %)

YILLAR	SEKTÖRLER		
	TARIM	SANAYİ	HİZMETLER
1925	44,2	8,4	47,4
1930	46,6	9,2	44,2
1935	40,5	9,5	50,0
1940	44,3	13,5	42,2
1945	38,6	14,7	46,7
1950	41,1	13,1	45,8
1955	37,7	14,7	47,6
1960	37,6	15,9	46,5

Kaynak: Dura, Cihan, “Türkiye Ekonomisi”, Kayseri, 1991, ss.18

Türkiye ekonomisi açısından önem arz eden bir diğer dönem ise 1963-1974 dönemidir. Bu dönemde Türkiye, askeri iktidarın ekonomiye çeki düzen vermek üzere getirdiği iktisadi planlamayı tekrardan demokrasiye geçtikten sonra da devam ettirdi ve I. Beş Yıllık Kalkınma Planı (BYKP) 1963-1967, II. BYKP 1968-72 ve III. BYKP 1973-77 yılları arasında yürürlükte kaldı (Kazgan, 2006: 95). Böylece, birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967) ile 15 yılı kapsayacak olan uzun vadeli planın temeli atılmış oldu.

1963 yılından itibaren uygulanan BYKP'nın nihai hedefi sanayiye dayalı büyüme olmuştur. 1980 yılına kadar ithal ikameci politika benimsenirken, 1980'den sonra ihracatın öncülüğünde büyümeye dayalı bir sanayileşme politikası benimsenmiştir. Birinci BYKP (1963-67) ile dayanıklı tüketim mallarına yönelik ithal ikameci bir politika temel alınmış ve bu amaç doğrultusunda ara ve yatırım mallarının ikamesi kamu kesimi tarafından sağlanmıştır. Özel sektör ise ikinci ve üçüncü BYKP ile dayanıklı tüketim malları üretimine yönelmiştir. Sanayileşmeyi hedefleyen bu

kalkınma programlarının etkiyle GSYH içinde sanayi sektörünün payı artmıştır (Karluk, 2014: 275).

Tablo 1.9. GSYH ve Sektör Hasılları (1968 faktör fiyatları ile dönem ortalamaları, milyon TL)

Yıllar	Sektörler						GSYH	
	Tarım		Sanayi		Hizmetler		A	B
	A	B	A	B	A	B		
1960-1962	26.375	-	12.248	-	31.660	-	73.680	-
1963-1967	29.800	%13	18.250	%49	41.171	%30	93.588	%27,7
1968-1972	31.192	%14,7	28.916	%58,4	58.997	%43,3	126.710	%35,4
1973-1977	39.750	%16,3	44.552	%54,1	87.085	%47,6	177.095	%39,8
1978	44.970	%13,1	53.546	%20,2	104.025	%19,5	207.905	%17,4

Kaynak: Şahin, Hüseyin, "Türkiye Ekonomisi", Bursa, 2014, ss.130

Notlar: a: Dönem ortalamasını yansıtmaktadır, milyon TL olarak, b: Bir dönem ortalamasından diğer döneme büyüme hızı, % olarak

1962-77 döneminde GSYH 73,6 milyar TL'den 207,9 milyar TL'ye yükselmiş, kalkınma planlarını kapsayan 15 yıllık sürede yaklaşık 2,9 kat artmıştır (Şahin, 2014: 130). Birinci BYKP (1963-67) döneminde GSYH'da yaklaşık olarak %27,7 oranında bir büyüme sağlanır iken bu dönemi takip eden ikinci BYKP (1968-72) ve üçüncü BYKP (1973-77) dönemlerinde GSYH'daki büyüme oranları sırasıyla %35,4 ve %39,8 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 1.9.). Kalkınma Planlarını tarım ve sanayi sektörü açısından incelediğimizde; birinci BYKP döneminde tarım sektöründe %13 düzeyinde bir büyüme sağlanırken ikinci ve üçüncü BYKP kapsamında tarım sektöründe büyüme sırasıyla %14,7 ve %16,3 seviyesinde gerçekleşmiştir. Sanayi sektöründe ise Kalkınma Planı'nın etkileri kayda değer düzeylerde olmuştur. Öyle ki, I. BYKP (1963-67) kapsamında sanayi sektörüne ilişkin büyüme oranı %49 seviyesinde gerçekleşmiş ve sanayi sektöründe sağlanan yüksek büyüme hızı ikinci ve üçüncü BYKP ile devam etmiştir. İkinci BYKP'nı kapsayan dönemde %58,4 ve üçüncü BYKP döneminde ise %54,1 gibi yüksek düzeylerde büyüme sağlanmıştır. Sonuç olarak sektörel hasılların büyüme seyrine baktığımızda görülen şudur; tarım sektörünün büyüme hızları daima plan hedeflerin gerisinde kalmıştır, sanayi ve hizmetler sektöründe ise gerçekleşen yıllık büyüme hızları plan hedeflerine çok yakın seviyelerde olmuştur. Hizmetler sektöründe her üç BYKP döneminde de büyüme hedefleri aşılmıştır. Bu durum 1963-77 döneminde doğrudan üretken olmayan sektörlerin üretken sektörlerden daha hızlı büyüdüğünü ifade etmektedir (Şahin, 2014: 130).

Tablo 1.10. I, II. ve III. Kalkınma Planı Dönemlerine İlişkin Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (% olarak)

Sektörler		Birinci KP	İkinci KP	Üçüncü KP
Tarım	Planlanan	17,7	15,2	17,7
	Gerçekleşen	13,9	11,1	11,8
Sanayi	Planlanan	30,9	34,1	45,4
	Gerçekleşen	32,5	39,1	39,3
Hizmetler	Planlanan	51,4	50,7	42,9
	Gerçekleşen	53,6	49,8	48,9

Kaynak:Şahin, Hüseyin, “Türkiye Ekonomisi”, Bursa, 2014, ss.159

Tablo 1.10.’da ise sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımına ilişkin veriler yer almaktadır. Buna göre 15 yıllık zaman dilimine yayılan Kalkınma Planı kapsamında tarım sektöründe gerçekleşen yatırımlar, dönemler itibariyle daima hedefin gerisinde kalmıştır. Sanayi sektöründe ise birinci BYKP ve İkinci BYKP’na ilişkin gerçekleşen yatırım oranı, hedef planın üzerinde bir gelişme sergilemiş ve üçüncü BYKP çerçevesinde gerçekleşen yatırım düzeyi, hedef planın gerisinde kalmasına rağmen ikinci BYKP’ na kıyasla sınırlı bir artışla %39,3 olarak gerçekleşmiştir.

Hizmetler sektöründe ise yalnızca ikinci BYKP döneminde hedef plan tutturulamaz iken, birinci ve üçüncü BYKP dönemlerinde gerçekleşen durum hedef planın üzerinde seyretmiştir.

1.3.2.2. 1980 Dönemi ve Sonrası

Türkiye Cumhuriyeti 1923-1980 yıllarını kapsayan dönemde ithal ikameci sanayileşme stratejisi benimsemiş, bu çerçevede Türk sanayisinin temel amacı iç talebin karşılanmasını sağlamak ve daha önceden ithal edilen malların milli sınırlar içerisinde üretimini gerçekleştirip satmaya yönelik olmuştur. Bu amaç doğrultusunda bebek ve/veya genç olarak nitelendirilebilecek durumdaki sanayi dallarının dış rekabetin etkisinden korunabilmesi için yabancı ürünlere gümrük tarifesi uygulanmış, böylece dışa kapalı ve rekabetten uzak bir sınai yapının temelleri atılmıştır. İmalat sanayi alanında ara ve yatırım mallarının arzı genişletilmek istenmiş fakat başarılı olunamamıştır. Aksine, 1978 ve 79’da bir önceki döneme göre tüketim mallarının arzı genişlerken, ara ve yatırım mallarının arzı daralmıştır. Yani dengeli bir sanayileşme gerçekleştirilememiş ve mevcut sanayi işletmelerinin faaliyet gösterebilmesi için gerekli olan ara ve yatırım mallarının ithal edilmesi zorunlu hale gelmiştir. Bu durumda ithal ikameci bir politikanın benimsendiğini düşünecek olursak, ithalatı ikame edebilmek için daha fazla ithalat yapılması gibi çelişkili bir durum ortaya çıkmıştır. Özetle, sanayi dalları arasında dengeli bir gelişmenin

sağlanamaması, ara ve yatırım mallarını üretecek sanayinin kurulamaması vb. nedenlere bağlı olarak mevcut sanayinin faaliyet gösterebilmesi için ithalat zorunlu hale gelmiş ve artmıştır. İthalattaki artışa paralel olarak döviz talebi artmış ve mevcut döviz arzı, döviz talebini karşılayamayacak bir konuma gelmiş, böylece döviz darboğazlığı ve buna bağlı olarak ekonomik bunalım ortaya çıkmıştır (Karluk, 2014: 276).

Ekonomik bunalımın gittikçe arttığı, kıtlık ve darlıkların günden güne tırmandığı bu kriz ortamında Ecevit'in istifası ile hükümeti devralan Süleyman Demirel yönetimi 24 Ocak 1980 İstikrar Programı'nı yürürlüğe koymuştur. 24 Ocak kararları ile kısa vadede; bozulan ödemeler dengesinin iyileştirilmesi ve enflasyon oranlarını aşağıya çekerek istikrarı kalıcı kılmak amaçlanırken, uzun vadede ise içe dönük ithal ikameci bir ekonomik anlayış yerine piyasaya daha fazla önem veren ihracatın öncülüğünde büyümeye yönelik bir ekonomik yapıyı inşa etmek amaçlanmıştır (Pamuk, 2014: 265).

Serbest piyasa ekonomisini ve finansal serbestleşmeyi hedef alan 24 Ocak kararlarını kısaca şu maddeler ile ifade edebiliriz; a) Devletin ekonomik faaliyetler içerisindeki payı düşürülecek ve devlet altyapı yatırımlarına ağırlık verecektir. b) Ülkeye döviz giriş-çıkışının önündeki engeller kaldırılacak, piyasanın kendi dinamikleri çerçevesinde döviz kurunu belirlemesine imkan sağlanacaktır. Böylece ulusal para bir bakıma döviz karşısında hak ettiği gerçek değeri yansıtmış olacak. c) Döviz kurlarının belirlenmesinde olduğu gibi fiyat ve faizlerin belirlenmesinde de piyasalar etkin rol oynayacaktır. d) Yapısal değişimin finansman ihtiyacını karşılamak için finansal piyasaların geliştirilmesi sağlanacaktır (Çokgezen, 2010: 9).

1980 İstikrar Programı'nı gerçek anlamda finans piyasaları ile bütünleştiren ve onu doğal sonuçlarına yönlendiren esas dönüşüm 1989'da gerçekleşti. Ağustos 1989'da 32 sayılı kararın yürürlüğe girmesiyle birlikte finansal sermaye hareketlerinin üzerindeki denetim ve sınırlamalar kaldırıldı, Türk parası serbestçe yabancı paralar ile değiştirilebilir oldu. Böylece uluslar arası finansal yatırımların da serbestçe ekonomiye giriş ve çıkış sağlayabilmesinin önü açıldı (Kepenek, 2014: 213).

1980'li yıllarda hızla artan dış borç stoku üzerinde 1984'ten itibaren finansal serbestleşme kapsamında özel sektör eliyle gerçekleştirilen kısa vadeli borçlanma

etkili bir unsur olmuştur. 1980-83 yıllarını kapsayan dönemde dış borç stoku içinde özel sektörün payı %6,7 seviyesinde iken, bu oran 1984-89 döneminde %15,5 seviyesine yükselmiştir. 1984'ten sonra ithalat hızla artmış ve 1984'ün sonunda 10,8 milyar dolar tutarında gerçekleşen ithalat, yedi yıl içinde ortalama iki kat artarak 1991 yılında 21 milyar doların üzerinde gerçekleşmiştir (Şahin, 2014: 199-200).

Bir taraftan özel sektörün kısa vadeli artan dış borçları ile ithalat değerinde meydana gelen artışlar ekonominin gidişatını olumsuz yönde etkilerken bir diğer taraftan da dış borçlar sorunları daha da içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. Öyle ki, İstikrar Programı uygulanırken yaklaşık 17,4 milyar dolar seviyesinde olan dış borç stoku 1987 yılında 39,3 milyar dolara yükselmiştir. Bütün bunlara ilave olarak, borçların vade yapısında da bozulmalar yaşanmıştır. Toplam borçlar içerisinde kısa vadeli borçların payı %19'a yükselmiş, orta ve uzun vadeli dış borç servisi ile kısa vadeli borçların toplamı ise cari işlemler gelirinin yaklaşık %75'ine ulaşmıştır (Kazgan, 2006: 144).

24 Ocak kararlarının en önemli başarısı ihracat alanının yaşanan artışlar olarak nitelendirilebilir. 1979 yılında ihracat geliri 2,3 milyar dolar seviyesinde gerçekleşerek, GSYH' nin yaklaşık %2,6 'sı gibi düşük bir kısmını oluştururken 1985 yılına gelindiğinde ihracat gelirleri 8 milyar dolara çıkmış ve takip eden dönemlerde de artış devam ederek 1990 yılında 13 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu 1980-90 yıllarını kapsayan 10 yıllık sürede Türkiye ekonomisi, ihracatını dünyada en hızlı artıran ülkelerden biri olmuştur (Pamuk, 2014: 268).

Türkiye ekonomisini 1980-90 dönemi açısından bir bütün olarak ele aldığımızda açıkça görülmektedir ki bu yıllar dalgalı, istikrarsız büyümenin yanı sıra gerek dış ticarete gerekse finansal piyasalarda serbestleşme çabalarının sürdüğü yıllar olmuştur. Devlet, sanayileşme yolundaki katkılarını azaltmıştır. Ancak ekonomik olarak küçülmemiş hatta normal gelirlere ilave olarak yoğun şekilde iç ve dış borçlanmaya giderek ekonomiden kaynak kullanımını artırmıştır (Şahin, 2014: 204).

Türkiye açısından önemli gelişmelerin yaşandığı bir diğer dönem ise 1990-2000'li yılları kapsayan dönemdir. 5 Nisan 1994 İstikrar Programı ile Türk Lirasına istikrar kazandırmak, enflasyonun düşürülmesini sağlamak ve ihracatı artırarak sosyal dengeleri de göz önüne alan sürdürülebilir bir sosyal ve ekonomik kalkınma

amaçlanmıştır. Görüleceği üzere bu programın amacı 1980’de olduğu gibi yapısal bir dönüşümü gerçekleştirmek değil, 1980 İstikrar Programı’nın uygulanması sonucunda yaşanan olumsuzlukların giderilmesini ve ekonomik istikrarın kalıcı olmasını sağlamaktır (Köse, 2000: 99).

1990’lı yıllar Türkiye açısından krizlerin yoğun şekilde yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu krizler; 1994 krizi, 1997-98 krizi olmakla birlikte ikinci kriz ağırlıklı olarak dış koşulların etkisiyle yaşanan bir kriz niteliğindedir. 1994 krizinin aşılmasında meydana gelen reel ücret seviyesindeki düşüklüğe bağlı olarak ücretler genel bir durgunluğa girmiş, 1997 yılında ise 1980’deki seviyesini ancak koruyabilmiştir. İş gücü üretkenliğini incelediğimizde ise, 1989-1993 yıllarını kapsayan dönemde işgücü üretkenliği yüksek seviyelerde gerçekleşirken, takip eden yıllarda işgücü üretkenliğinin yıllık ortalama artış hızı gerilemiştir (Çokgezen, 2010: 125-133)

5 Nisan 1994 öncesi ekonominin genel durumuna baktığımızda; reel ekonomik sistemin istikrarlı ve sağlam bir temel üzerine inşa edilemediği, mevcut işletmelerin rekabet güçlerinin dünya standartlarının gerisinde kaldığı, dış ticaret açıklarında olağanüstü artış ve buna bağlı olarak da istikrarlı büyümenin gerçekleştirilemediği görülmektedir. 1993 yılında cari işlemler açığı Cumhuriyet tarihinin en yüksek seviyesine ulaşmış ve bir önceki dönem 505 milyon dolar seviyesinde gerçekleşen cari açık, 1993 yılına gelindiğinde yaklaşık olarak 8,5 kat artarak 4,7 milyar dolar tutarında gerçekleşmiştir (Altay ve Çelebioğlu, 2005: 2).

Türkiye’nin içinde bulunduğu ekonomik durum ve 5 Nisan 1994 istikrar Programı uygulamasının etkisiyle halkın refah seviyesi gerilemiştir. 1992’de kişi başına gelir 2,75 dolar seviyesinde iken bu gelir düzeyi 1993 yılında 3,05 dolara çıkmıştır. Ancak 1994 yılına gelindiğinde 2,15 dolara gerilemiştir. 1993’te ulaşılan refah seviyesine ancak 4 yıl sonra tekrar ulaşılabilmiş, bu dönemde kişi başına gelir 3,03 dolar olarak gerçekleşmiştir. İstikrar programının refah seviyesi üzerindeki külfeti eşit dağıtılmamış, bu durumdan en fazla emek geliri elde eden sınıf etkilenmiştir. Sonuç olarak baktığımızda, 5 Nisan 1994 İstikrar Programı ile reel sektörlerde kayda değer daralmalara ve halkın refah seviyesindeki gerilemeye rağmen finansal piyasalardaki panik ortamı kontrol altına alınabilmiştir. GSMH 1994 yılında %6’nın üzerinde bir

gerileme göstermiş, işsizlik oranları artmış, dış ticaret hacmi daralmıştır. Programda yer alan orta ve uzun vadeli yapısal–kurumsal düzenlemeler gerçekleşmemiştir. (Şahin, 2014: 231-232).

Türkiye ekonomisinde önemli gelişmelerin yaşandığı bir diğer dönem ise 2000-2008 dönemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye ekonomisinde yaşanan Kasım Krizi (22 Kasım - 5 Aralık 2000) ile Şubat Krizi (19 Şubat – 23 Şubat 2001) mali bir nitelik taşımaktadır. Kasım Krizi'nin ortaya çıkmasının sebebi, piyasaların artan TL ve döviz talebini karşılayamaması sonucunda faiz ve kurdaki yükselmelerdir. Şubat Krizi ise bir bakıma tam olarak atlatılmamış olan Kasım Krizi'nin devamı niteliğinde olmuştur. Bu dönemde ülkede bazı siyasi anlaşmazlıklar gündeme gelmiş ve çıkan anlaşmazlıklar şiddetli bir politik krize dönüşmüştür. Devlet yönetiminde ortaya çıkan bu politik kriz frenlenmiş olan Kasım Krizi'nin tekrardan patlak vermesine yol açmış, beraberinde kur ve faiz oranlarındaki artışı tetiklemiştir. Ekonomi ile politika arasında güçlü bir ilişkinin bulunması siyasi krizin ekonomik krize dönüşmesinde etkin rol oynamıştır (Karluk, 2014: 548-549).

2001 krizinin etkileri sosyal ve ekonomik yaşamı oldukça derinden etkiledi. 19 Şubat 2001' de patlak veren kriz sadece mali kesim üzerinde şiddetli bir daralmayla sınırlı kalmayıp, sektörler üzerinde de önemli daralmalara sebep oldu. Tarım sektörü %6,5, sanayi sektörü %7,5 ve inşaat sektörü %5,5 oranında daraldı. GSYH' da ise %7,5'lik bir daralma yaşandı. Krizin istihdam üzerinde de acı sonuçları oldu. İşsizlik oranı 2001 yılında bir önceki döneme göre 1,9 puan arttı ve %9,5 seviyesine ulaştı. En az bir milyon kişi krizin etkisi ile işsiz kaldı ve sorunlar daha da içinden çıkılması güç bir hal aldı. Krizin etkileri bütün ülkeyi sarmışken Şubat 2001 Krizi'ni izleyerek 15 Nisan 2001 tarihinde Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) devreye sokuldu (Kazgan, 2006: 455-457).

GEGP, istikrar önlemlerinin yanı sıra uzun vadeli yapısal ve kurumsal bir dizi değişiklikleri içeriyordu. Uzun vadeli istikrar için bütçe dengelerinin radikal biçimde değiştirilmesi ve bütçede açık verilmesinin aksine bütçe fazlalıklarının oluşturulması hedefleniyordu. Ayrıca, liradaki değer kaybını düşük tutarak enflasyonu kontrol altına almaya çalışan bir anlayış yerine, daha fazla dalgalanan bir kur rejimi öngörülüyordu. 2001 programı piyasaların kendi başlarına olumsuz sonuçlar

doğurabileceği düşüncesiyle, piyasaları fiyat mekanizmasının işleyişine bırakmanın aksine belirli ölçüde denetlenmesinin gerektiğini kabul ediyordu. Program aynı zamanda bankacılık kesiminde meydana gelen yaraları sarmak amacıyla, bankacılık sektörünün yeniden yapılanmasını da hedefliyordu. Özel sermayeli batık bankaların tasfiyesi gerçekleştirilecek, kamu bankalarına ait borçlar kamu kesiminin uzun vadeli borçları olarak devredilecek ve zamana yayılacaktı. Ayrıca 1990'lardaki gevşek uygulamanın aksine bankacılık sektörünün yakından denetlenmesi hedefleniyordu. Bu amaç doğrultusunda, siyasal iktidardan bağımsız çalışması öngörülen Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu oluşturuldu (Pamuk, 2014: 286).

Nitekim, Programında etkisiyle 2002'den itibaren ekonomi toparlanma sürecine girmiş ve 2004 yılında enflasyon oranı tek haneli seviyeye gerileyerek hedeflenen oranın altında gerçekleşmiştir. Türkiye, dünya konjoktüründen kaynaklı, özellikle dış kaynak kullanımını olumlu yönde etkileyen gelişmeler sayesinde ve yüksek faiz politikası uygulayarak ve mali disipline uyarak 2002 yılından itibaren 2008'in üçüncü çeyreğine kadar dış kaynak ihtiyacını kolayca sağlamış, dış ticaretini önemli oranda artırmış ve GSYH'da beklenenin üzerinde büyüme trendi yakalamıştır. Buna karşılık işsizlik oranı tatmin edici ölçüde aşağı çekilememiş yaklaşık %10 seviyesinde kalmıştır (Şahin, 2014: 266-267).

Bu dönemde yaşanan bir başka önemli gelişme ise 2008'in ikinci yarısında ABD'de ortaya çıkan ve zamanla hızlı bir şekilde dünya geneline sirayet eden 2008 Küresel Krizi'dir (Çokgezen, 2010: 208). Bu kriz, ABD'de bankacılık kesimi tarafından kullanılan kredilerdeki yanlış uygulamalar ve konut sektöründe kullanılan kredilerin geri ödemesinde meydana gelen bir dizi sorunlar nedeniyle patlak veren finans temelli bir krizdir (Engin ve Göllüce, 2016: 30).

Krizin yayılması, beraberinde küresel çapta beklentilerin ve talebin bozulmasına yol açmış, bu durum iflaslar, üretim ve istihdamda bozulmalar şeklinde bir etki ortaya koymuştur (Kaderli ve Küçükkaya, 2012: 86). Öyle ki, dünya devleri arasında yer alan Nike, şirket tarihinin en kapsamlı işten çıkarma operasyonunu gerçekleştirmiş, finans sektörünün devlerinden olan LehmanBrothers iflas etmiş ve mortgage piyasası devi Freddie Mac ile FannieMae kamulaştırılmıştır (Ertuğrul, İpek ve Çolak, 2010: 62).

ABD’de ortaya çıkan bu krizden, Avrupa Birliği, Japonya ve diğer gelişmiş ekonomiye sahip ülkelerde nasibini almıştır. Gelişmiş ülkelerin krizden etkilenmesine bağlı olarak, ürettikleri değer önemli bir bölümünü gelişmiş ülkelere ihraç eden ve gelişmiş ülkelerin kaynak fazlasını kullanan gelişmekte olan ülkelere de kriz daha yoğun bir şekilde hissedilmiştir (Çokgezen, 2010: 211).

2008 yılında dünyada küresel daralma daha da artmıştır. 2008 yılında gelişmiş ülkelerin ihracatı -0,1 seviyesinde gerçekleşmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin oranları da 2005’de %11,1 iken 2008 yılında 5,5 puanlık gerileme ile %5,6 olmuştur. İhracat oranlarında meydana gelen daralmalar üzerinde, 2007’den itibaren krizden kaynaklanan talep daralması önemli bir rol oynamıştır. Gelişmiş ülkelerde büyüme hızının düşmesiyle birlikte talebin de gerilemesi sonucunda bu ülkelerin, gelişmekte olan ülkelere yapmakta oldukları ithalatta düşüşler yaşanmış ve bu durum krizin gelişmekte olan ülkeleri derinden etkilemesi yol açmıştır (Afşar ve Erkoç, 2018: 35).

Tablo 1.11.’de 2008 Krizi öncesinde ve sonrasında Türkiye ekonomisine ait çeşitli makroekonomik göstergeler yer almaktadır. 2007 yılında GSYH 675,8 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiş ve 2008 yılına gelindiğinde GSYH yaklaşık olarak 0,8 puanlık artışla 764,3 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. 2008 yılında patlak veren küresel krizin etkisiyle 2009 yılında GSYH bir önceki döneme göre 4,7 puanlık düşüşle 644,6 milyar dolara gerilemiştir. 2010 yılı ise küresel krizin etkilerinin kısmen atlatıldığı bir döneme sahne olmuştur. Öyle ki, 2010 yılında GSYH 772 milyar dolar seviyesine yükselerek 2006-2010 yıllarını kapsayan dönemde en yüksek düzeye ulaşmıştır.

Tablo 1.11. Türkiye’de 2006-2010 Yıllarına Ait Çeşitli Makro Değişkenler (GSYH, İhracat ve İthalat Milyar Dolar Olarak)

Yıllar	GSYH	GSYH Büyüme Oranı (%)	Dış Ticaret				İşsizlik Oranı (%)
			İhracat		İthalat		
			Değer	Değişim (%)	Değer	Değişim (%)	
2006	552,5	7,1	85,5	16,4	139,6	19,5	9,0
2007	675,8	5,0	107,3	25,4	170,1	21,8	9,2
2008	764,3	0,8	132	23,1	201,9	18,8	10,0
2009	644,6	-4,7	102,1	-22,6	140,9	-30,2	13,1
2010	772	8,5	113,9	11,5	185,5	31,7	11,1

Kaynak: WDI, TÜİK. (Not: GSYH ve GSYH büyüme oranına ilişkin veriler WDI’den, dış ticaret ve işsizlik oranlarına ilişkin veriler TÜİK’ ten alınmıştır).

2008 yılında patlak veren kriz, dış ticaret alanında da önemli düşüölere neden olmuştur. 2008 yılında ihracat bir önceki yıla göre 23,1 puanlık artışla 107,3 milyar dolardan 132 milyar dolara yükselmiştir. Ancak, 2009 yılına gelindiğinde küresel krizin etkisiyle ihracat geçen yıla göre 22,6 puan gerileyerek 102,1 milyar dolar değerinde gerçekleşmiştir. İthalat ise 2008 yılında bir önceki yıla göre 18,8 puan artmış ve 201,9 milyar dolara yükselmiştir. Takip eden yılda ise ithalat değeri yaklaşık 61 milyar dolarlık düşüşle 140,9 milyar dolar tutarında gerçekleşmiştir. Kriz ortamında ithalatın ihracattan daha fazla daralmasının bir sonucu olarak dış ticaret açığı 2009 yılında incelenen yıllara kıyasla en düşük seviyede (38,8 milyar dolar) gerçekleşmiş ve 2008 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %65,4 iken bu oran 2009 yılında %72,5 seviyesine yükselmiştir.

Krizin Türkiye ekonomisi üzerindeki bir diğer etkisi ise istihdam üzerinde olmuştur. 2006 yılından krizin patlak verdiği 2008 yılına kadar geçen sürede işsizlik oranı sınırlı bir artış göstermiş ve 2006 yılında % 9 seviyesinde gerçekleşen işsizlik oranı 2008 yılında %10'a yükselmiştir. 2009 yılında ise krizin etkisiyle işsizlik oranı 3,1 puanlık artışla %13,1'lik rekor seviyeye ulaşmıştır. Sonuç olarak baktığımızda 2008 yılında patlak veren ve kısa süre içerisinde dünya genelinde etkisini gösteren kriz Türkiye ekonomisi üzerinde de etkili olmuş ve 2009 yılı itibari ile etkisini yoğun bir şekilde hissettirmiştir.

2010 yılına gelindiğinde ise GSYH ve dış ticaret hacmi artmış, işsizlik oranı gerilemiştir. Türkiye bir bakıma krizin etkilerini hafifletmiş ve toparlanma sürecine girmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYA EKONOMİSİYLE BÜTÜNLEŞME DOĞRULTUSUNDA TÜRKİYE EKONOMİSİNİN YAPISAL DÖNÜŞÜMÜ

2.1. Küreselleşme Sürecinde Dünya Ekonomisindeki Gelişmeler

II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın iktisadi ve siyasi bir kaos ortamına sürüklenmesinin önüne geçmek amacıyla ABD'nin öncülüğünde IMF, Dünya Bankası, GATT ve OECD gibi kuruluşlar kurulmuştur. Bu kuruluşların amacı bir yandan piyasa kurallarının etkin bir biçimde işlemlerini sağlamak suretiyle ekonomik küreselleşmeyi hızlandırmak, öte yandan ise uluslararası ekonomik ve siyasi ilişkileri güçlendirerek her alanda küreselleşme hareketine hız kazandırmıştır (Kutlu, 1998: 370-371).

GATT kapsamında üye ülkeler sınai mamüller için koruyucu tedbirleri azaltırken, adım adım serbest ticarete doğru gidilmesi hedefleniyordu. Batı Avrupa'da savaşın yıkıcı etkilerini derinden yaşayan altı ülkenin kurdukları Gümrük Birliği ve diğer ülkelerin kendi aralarında oluşturdukları serbest ticaret bölgeleri, Sovyet Bloku karşısında bir güç birliği olarak algılanmaktaydı. Sovyet Bloku ülkeleri ise merkezi planlama çerçevesinde ekonomilerini düzenlerken dış dünya ile olan ekonomik ve diğer ilişkilerini sınırlı tutmaktaydı. Her ülke düşük ya da yüksek oranda gelişiyor, açlık ve fakirlik günden güne azalıyordu. Ne var ki bu olumlu gidişat sürerken bir taraftan da bu sürecin sonunu getirecek bir dizi olumsuz hadiseler artıyordu (Kazgan, 2006: 92-93). Özellikle 1950'li yıllarda ABD ekonomisinin ödemeler bilançosu açıkları, artan dış yardım ve krediler, kurlarda meydana gelen değişimler ve bu gelişmelere ek olarak Kore Savaşı'nın da etkisiyle dış açıklar önemli seviyelere ulaşmıştı. Bu gelişmeler, dünya rezervlerinde artışa ve savaş sonrası Batı Avrupa devletlerinin yeniden imarına zemin hazırlamıştı. ABD dış açıklarının bir sonucu olarak 1959-1971 yıllarını kapsayan dönemde dolar bolluğu yaşanmış ve bu durum dolara olan güveni sarsmıştı. Zira bir yandan altın çok fazla arttırılamıyordu, öte

yandan da sürekli artan likidite gereksiniminin karşılanabilmesi ABD ekonomisinin ödemeler bilançosunda ciddi seviyelerde açık vermesini zorunlu hale getiriyordu ve buda dolara duyulan güvenin azalmasını tetikliyordu (Gerek, 1999: 21). Bu durumla birlikte ABD'nin ödemeler bilançosu açıkları yüksek seviyelere ulaşmış ve böylece dış alemde dolar stoku hızlı bir şekilde artmıştı. Yaşanan bu gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan sürekli altın kaybı doların sabit altın fiyatına (bir ons altın = 35 dolar) olan güveni azaltmıştı. Nitekim, meydana gelen bu güvensizlik ortamı ciddi sinyaller vermeye başlamış ve BrettonWoods Para Sistemi'nin çökmesiyle (Ağustos, 1971) sonuçlanmıştır (Kazgan, 2006: 92).

BrettonWoods Para Sistemi'nin çökmesiyle birlikte sabit kur rejimi yerini dalgalı kur rejimine bırakmış ve başta ABD, İngiltere, Japonya ve Almanya olmak üzere birçok gelişmiş ülke peş peşe sermaye hareketleri üzerindeki sınırlamaları kaldırmışlardır. Bu ülkelerdeki sermaye hareketleri üzerindeki sınırlamaları kaldıran bir dizi uygulamalar ile beraber finansal küreselleşme olağanüstü bir ivme kazanmıştır (Kıvılcım, 2013: 222). Aynı zamanda 1970'li yılların ilk yarısında patlak veren petrol krizinin etkisiyle oluşan ve Avrupa sermaye piyasasında biriken Petro-Dolar/Euro-Dolar fonlar kendilerine değer yaratacak bir alan ararken, bu fonlar gelişmekte olan ülkelere yönelerek uluslar arası bir borç piyasası oluşturmuş ve böylece de sermayenin küreselleşmesi hız kazanmıştır. Ardından küresel ekonomide banka dengesi günden güne büyümüş, ekonominin büyüme hızı gerilemiş ve talep edilen kredi miktarındaki artışla doğru orantılı olarak mali sermayenin gücünde artış göstermiştir. Küresel piyasalarda, günden güne istikrarsızlığın yaygınlaştığı bir ortamda, faaliyet gösteren mali sermayenin başlıca ihtiyacı sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması, yabancı sermaye yatırımlarının kolaylaştırılması ve bankacılık kesiminin korunması olmuştur (Aytekin, 2013: 128).

1970'li yıllardan sonra küreselleşme sürecinin hız kazanmasında etkili olan bir diğer faktörde teknoloji alanında yaşanan gelişmeler ve artan üretim olmuştur. Bu gelişmelerle birlikte 1970'lerin ortasından itibaren piyasaların dışa açılması gerektiği görüşü hakim olmuş ve çeşitli ülkeler bu çerçevede ticari serbestleşme için bir dizi tedbirler almışlardır. Bu süreci kolaylaştırmak amacıyla, korumacı politikardan vazgeçilmiş, para piyasaları serbestleştirilmiş, dış ticaret teşvik edilmiş yani dış pazar ve arz yönlü politikalar benimsenmeye başlanmıştır (Özdemir, 2004: 175).

Küreselleşme süreci açısından önem arz eden bir başka dönem ise 1980 ve sonrasında kapsayan dönem olmuştur. Bilgi-işlem ve iletişim teknolojilerinde ortaya çıkan yenilikler bilginin küresel ortamda hızlı bir şekilde yayılmasına zemin hazırlamış, bu da küreselleşme sürecinin en önemli itici gücü olmuştur. 1980’li yılların başından itibaren, sosyalizm korkusu giderek azalmış Batı’da (özellikle İngilizce konuşulan ülkelerde) neo-liberal görüşün tekrar canlanmasıyla sağa doğru bir dönüş başlamıştır (Özdemir, 2004: 174-189).

ABD’de R.Reagan, İngiltere’de M.Thatcher ve Almanya’da H. Kohl’un liderliklerini yaptıkları neo-liberalizm temsilcisi sağ partiler göreve gelmiştir. Bu politikacılar sahip oldukları güç araçları vasıtasıyla neo-liberal ideolojinin ve iktisat politikalarının dünyanın tüm noktalarına yayılmasını ve hatta dayatılmasını kendilerine ilke edindiler (Kaya ve Aydemir, 2011: 31). Artık ekonomik düzen neo-liberal görüşün getirdiği ilkeler tarafından şekillenmiştir.

Sapançalı (2001: 117)’ya göre 80’lerde hızla yayılan neo-liberal politikalar ile birlikte **“bırakınız yapsınlar – bırakınız geçsinler”** görüşü yeniden güç kazanmış ve devletin etkinliği her alanda gerileme eğilimine girmiştir. Bu politikalarla birlikte ekonomik krizlerin zamanla ortadan kalkacağına ve toplumsal refahın hızla tavandan tabana doğru yayılacağına yönelik bir beklenti içerisine girilmiştir. Öte yandan gelişmiş ülkelerde hızlı bir şekilde yayılan neo-liberalist düşünce 1980’lerin ikinci yarısından itibaren borç krizi yaşayan az gelişmiş ülkeleri de bünyesine dahil etmiş ve 1990’lardan itibaren eski merkezi planlı ekonomilerinde temel ekonomi politikası tercihlerini oluşturmuştur. Böylece, kısa zamanda neo-liberalist politikalar rakipsiz ve tek hakim ekonomik sistem konumuna gelmiş, küresel çapta büyük bir dönüşüm başlamıştır.

Dünyanın birçok yerinde göreve gelen neo-liberalizmin temsilcisi hükümetler, yeni dünya düzeninin uluslar arası rekabet koşullarını öne sürerek sermaye kesiminin lehine, emeğe yönelik politikalar başta olmak üzere sosyal politikaların tümünü gevşetmeye başladılar. Kamu politikalarında, devletin ekonomik yapı içindeki rolü yeniden yapılandırıldı. Kamu kesiminde meydana gelen açıkların finansmanı çerçevesinde vergi gibi gelir kalemlerine başvurmanın aksine kamu varlıklarının yabancı sermayeye devredilmesine gidildi ve böylece özelleştirme uygulamaları

dünyanın her yerinde oldukça yaygın hale geldi. Çokuluslu şirketler bir yandan sayıca arttılar öte yandan da faaliyet alanlarını dünyanın her tarafına genişlettiler. McDonalds ve Coca Cola gibi çok uluslu şirketler ve CNN, MTV gibi medya tekelleri aracılığıyla kültürden, eğlenceye kadar birçok alanda küresel formlar ortaya çıktı. Küresel çapta artan dış ticaret hacmi uluslar arası sermaye ağının oluşmasını sağladı. Verimliliği arttırmak amacıyla geliştirilen işletme, adit ve danışmanlık gibi hizmetler dünya genelinde yaygınlaşarak uluslar arası ticaretin yayılma hızı ve iç uyumu sağlandı. İşte bugün gelinen seviye budur (Kaya ve Aydemir, 2011: 31).

Özetle, Soğuk Savaş döneminin yarışını, kapitalist sistem ve piyasa ekonomileri kazanmış ve bunun sonucunda küreselleşme çağına geçilmiştir. Böylece, küreselleşme rakipsiz bir konumda bulunan kapitalizmi, yani piyasa ekonomisi, demokrasi ve hukuk devletinden oluşan bu sosyo-ekonomik yapıyı bir model olarak dünyaya sunmuştur.

2.2. Türkiye Ekonomisinin Yapısal Dönüşümü

2.2.1. Tarım Sektörü

Türkiye ekonomisinde tarım sektörünün yapısal durumuna baktığımızda, ekonomik gelişmeyle beraber sektörün nispi olarak azalan bir paya sahip olduğu fakat yine de iktisadi açıdan stratejik önemini koruduğu görülmektedir. Toplumların gıda ihtiyaçlarının karşılanması ve kalkınma süreci açısından büyük önem taşıyan tarım sektörü, geçmişten günümüze daima iktisat politikalarının gündeminde olmuş, çeşitli koruyucu ve teşvik edici unsurlar ile desteklenmiştir. Türkiye’de de bu durum Cumhuriyet’in kuruluşundan günümüze kadar geçen sürede benzer şekilde gerçekleşmiş ve politikalar değişse de tarım sektörünün desteklenmesi gündemden hiç düşmemiştir (İncekara ve Eğri, 2013: 293).

Anadolu’da Cumhuriyet’in kuruluşunu simgeleyen yıl olan 1923’ten 1930’a kadar geçen sürede tarımsal üretimin teşviki amacıyla topraksız köylülerin topraklandırılması, tarımda makine kullanımının yaygınlaştırılması ve tarım sektörüne aktarılan sermayenin arttırılması hedeflenmiştir. Yine bu dönemde çiftçiler üzerinde ağır bir yük olan Aşar Vergisi (1925) kaldırılmış ve böylece tarımsal nüfusun yaşam standartlarının arttırılması amaçlanmıştır.

1930-39 yıllarını kapsayan dönemde ise Karluk'a göre (2009:184) devlet, büyük ölçüde sanayileşme ve altyapı yatırımlarının lehine yönelik bir politika benimsemiştir. Bu dönemde, tarımsal verimde bir artış yaşanmamış, ekilen alanların genişlemesine rağmen tarımsal üretim arttırılamamıştır. Sektör, toplam istihdamın ortalama %80'ini GSMH'nin ortalama %40'ını (1932: %37, 1935: %36, 1937: %43, 1939: %40) ve toplam ihracat gelirlerinin ise yaklaşık %80'ini oluşturmasına karşın, toplam yatırımlardan yaklaşık %10 oranında bir pay almış, kısaca bu dönemde tarım sektörü ihmal edilmiştir. Öte yandan, savaş yıllarını kapsayan 1939-45 döneminde Türkiye ekonomisinde üretim ve GSMH düşme eğilimine girmiş, ulusal gelir içerisinde önemli bir paya karşılık gelen tarım sektöründe yaşanan üretim düşüşü ulusal gelirin azalmasını etkileyen en önemli faktörlerden biri olmuştur. 1938-39 yıllarında 718 milyar TL (1938 faktör fiyatlarıyla) tutarında gerçekleşen gelir, 1944-45 yıllarında 559 milyar TL'ye inmiş ve tarımsal üretim 1945 yılında 1939'daki seviyenin %70 altına düşmüştür. Tarımsal ürün fiyatlarının artmasına rağmen üretim düşüşü; işgücü, araç-gereç ve kredi yetersizliğinden ve kötü iklim koşullarından kaynaklanmıştır.

1950'li yıllara gelindiğinde ise, tarım kesiminde büyük dönüşüm yaşanmış ve bu dönemde elde edilen dış yardımlar önemli ölçüde tarımsal üretime kanalize edilerek tarımı destekleyici politikalarla ciddi üretim artışları sağlanmıştır. Destekleme fiyatlarının arttırılması ve tarımsal kredi imkanlarının genişletilmesiyle tarımda makineleşme ve tarımın pazara açılması bu dönemde tarımda devrim sayılabilecek gelişmelerdir (Çoban,2010: 156). Makineleşme sürecinin hız kazandığı bu dönemin tarım sektörü üzerinde çeşitli etkileri olmuştur. Söz konusu bu etkilerin bir kısmı belirli kriterler çerçevesinde aşağıdaki Tablo 2.1. de gösterilmiştir.

Tablo 2.1. 1948-60 Döneminde Traktör Sayısında ve Ekilen Alanda Gelişmeler

Yıllar	Traktör Sayısı	Ekilen Arazi (bin ha)	Ekilen Arazi/Toplam Arazi (%)	Traktörle İşl. Arazi (bin ha)	Traktörle İşl. Arazi/Ekilen Arazi (%)
1948	1.176	13.848	17,8	80	0,6
1950	16.858	14.542	18,7	1.244	8,6
1955	40.282	20.998	27,0	3.021	14,4
1960	42.136	23.264	29,9	3.160	13,6

Kaynak: Şahin, Hüseyin, Türkiye Ekonomisi, 2014

Tablo 2.1.'de 1948-60 yılları arasında tarım sektöründe kullanılan traktör sayısına ve ekili arazi büyüklüğüne ilişkin veriler yer almaktadır. Buna göre tarım sektöründe

kullanılan traktör sayısı 1948 yılında 1176 iken, 1950’de bu sayı 16858’e, 1955’de 40282’ye ve 1960’da ise 42136’ya çıkmıştır. Traktör sayısındaki artışla birlikte ekilen arazi alanı da genişlemiştir. 1948 yılında toplam arazinin yaklaşık %17,8’lik bir kısmı ekilirken, bu oran 1950’de %18,7’ye, 1955’de %27’ye ve 1960’da ise %29,9’a yükselmiştir. Ayrıca 1948’de ekilen arazinin yaklaşık %0,6’sı traktörle işlenirken 1950’de ekilen arazinin %8,6’sı, 1955’de %14,4’ü ve 1960’da ise %13,6’sı traktörle işlenmiştir.

Özetle, tarım sektöründe makineleşmenin hız kazandığı 1948-60 döneminde, özellikle de 1950’den sonra traktör sayısındaki artış tarımsal faaliyetlerin daha geniş arazilerde yürütülmesi üzerindeki en önemli etken olmuştur.

1960’lı yıllarda Türkiye’nin planlı kalkınma dönemine geçmesiyle birlikte tarım sektörüne yönelik hedefler, 1963 yılından itibaren beşer yıllık plan ve programlar ile belirlenmeye başlanmıştır. Şahin (2014)’e göre; bu dönemde tarım sektörünün GSYH payının azalması, sanayi ve hizmetler sektörünün payının ise artması süreci devam etmiştir. GSYH’deki bu yapısal dönüşüm yalnızca Türkiye’ye özgü bir durum değildir. Günümüzde gelişmiş ekonomilerin, iktisadi gelişme süreçlerine bakıldığında ekonomi gelişirken tarım sektörünün GSYH, istihdam, sabit sermaye yatırımları ve ihracattaki nispi ağırlıkları gibi bazı makro ekonomik göstergelerde zamanla gerilemenin meydana geldiği açıkça görülmektedir. 1960-80 döneminde istihdamın sektörel dağılımına baktığımızda, tarımın istihdamdaki nispi payının %75, sanayinin %10 ve hizmetler sektörünün %15 olduğunu görüyoruz. Zamanla tarımın toplam istihdam içindeki payı düşmüş, buna karşı sanayi ve hizmetler sektörünün payı yükselmiştir. 1980’de tarım sektörünün istihdam payı %58, sanayi ve hizmetler sektörünün payları ise sırasıyla %16,9 ve %24,2 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Tablo 2.2. İlk Altı Plan Döneminde Tarım Sektörünün Büyüme Hızları ve GSYİH Payı (1963-1994)

	I.Plan (1963- 67)	II.Pln (1968- 72)	III.Plan (1973- 77)	1978 Arayılı	IV.Plan (1979- 83)	1984 Arayılı	V.Plan (1985- 89)	VI.Plan (1990- 94)
Büyüme Hız. (H)	4.2	4.1	4.6	4.1	5.3	3.5	3.6	-
Büyüme Hız. (G)	3.1	3.5	3.5	2.7	2.2	3.5	1.6	1.7
GSYİH Payı	35	29.5	24.1	22.8	23.4	22.2	21.1	14.8

Kaynak: R. Karluk, 2009, s.186 Not: Değerler yüzde olarak verilmiştir. H:Hedef

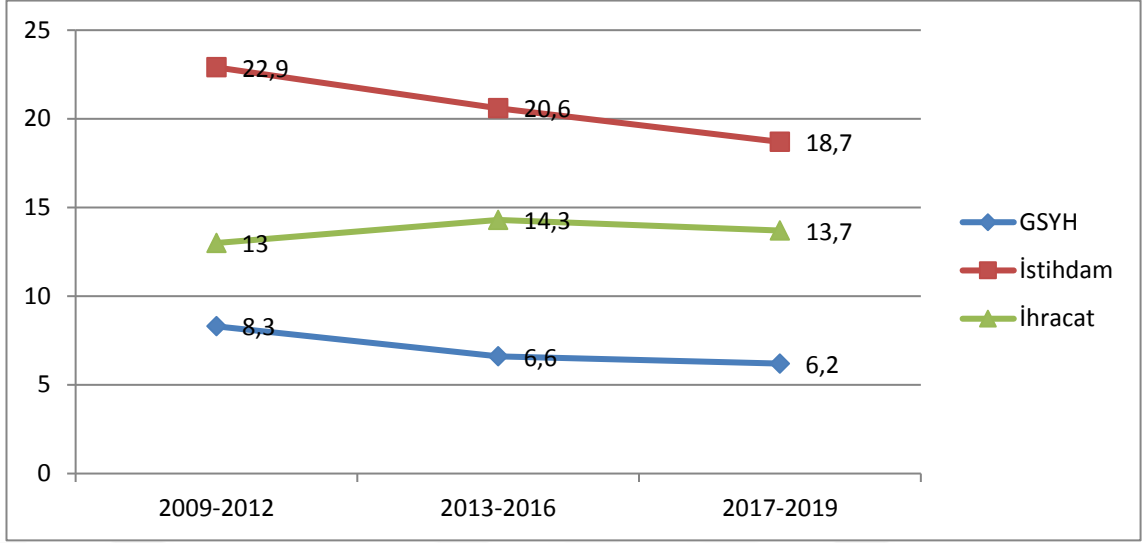
G: Gerçekleşme

Tablo 2.2.'den hareketle Karluk (2009)'a göre Planlı Kalkınma döneminde tarım sektöründe 1984 ara yılı haricinde hedef planlara ulaşılammıştır. İlk üç plan çerçevesinde 1968 yılı sabit faktör fiyatlarıyla hedeflerin altında kalınarak ortalama %3'ün üzerinde bir büyüme sağlanmıştır. IV ncü ve V nci KP döneminde ise sektörün büyüme hızı sırasıyla %2,2 ve %1,6 olmuştur. VI ncı KP döneminde tarımsal üretimde yıllık ortalama %1,7 oranında artış yaşanmıştır. Öte yandan Planlı Kalkınma döneminde daha önce de ifade ettiğimiz üzere GSYH içinde cari faktör fiyatlarıyla tarımın payında sürekli bir düşüş olduğu gözlemlenmiştir. I. planda ortalama %35 olan bu pay, II. planda %29,5, III. planda %24,1, IV. planda %23,4, V. planda %21,1 ve 1995 yılında ise %14,8 olmuştur.

2000'li yıllara gelindiğinde ise özellikle 2001 krizinden sonra tarım sektöründe zaruri ve gerekli olarak köklü bir değişim süreci başlamıştır. Yapılan reformlarla birlikte Türkiye'de 2000'li yıllardan sonra da tarım sektörünün GSYH, istihdam ve ihracat içindeki payı önceki dönemlerde olduğu gibi sürekli olarak azalmaya devam etmiş ve 2018 yılında GSYH payı %5,8'e istihdam payı %18,4'e ve ihracat payı ise %13,8'e inmiştir. 2000 yılından itibaren her yıl azalma eğilimi içerisinde olan tarım istihdamı, 1990'lı yıllardaki ortalama 9 milyon kişi seviyesinden, 2000-2004 döneminde 7,7 milyon kişiye 2005-2009 döneminde 5,5 milyon kişiye, 2010-2014 döneminde 5,2 milyon kişiye kadar düşmüştür (İTO, 2012)

2009-2012 döneminde sektörün ortalama %8,3 olan GSYH payı, 2013-2016 döneminde 6,6 ve 2017-2019 döneminde ise 6,2' ye gerilemiştir. Sektörün, istihdam payı içinde benzer sonuçlara ulaşılmaktadır. Öyle ki, 2009-2012 döneminde ortalama %22,9 olan istihdam payı, 2013-2016 ve 2017-2019 döneminde sırasıyla %20,6 ve %18,7 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bunlara ek olarak sektörün ihracat değerlerine ilişkin istatistikler ise şu şekildedir; 2000'li yılların başında sektörün ihracat payı ortalama %14,9 iken, 2009 yılında 1,9 puanlık düşüşle %13'e gerilemiş ve son olarak 2018 yılına gelindiğinde 2009 yılına kıyasla 0,4 puanlık sınırlı bir artışla %13,4'e çıkmıştır (Grafik 2.1.).

Grafik 2.1. Tarım Sektörünün GSYH, İstihdam ve İhracat Payları (2009-2019)



Kaynak: TİM, İhracat Rakamları ve Tarım ve Orman Bakanlığı, <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Makro-Ekonomik-Gostergeler> Not: 2019 yılı GSYH ve istihdam payı 9 aylık dönem ortalamasını yansıtmaktadır.

Özetleyecek olursak; çalışmamızın bu bölümünde Türkiye’de tarım kesiminde ortaya çıkan gelişmeler ve ulaşılmaya çalışılan yapısal dönüşümün boyutları incelenmiştir. Ortaya çıkan sonuçlar, ekonominin gelişimine bağlı olarak yapısal dönüşümün ilk evrelerinde ekonomik yapı içinde tarım sektörünün önemli bir paya sahip olduğunu ancak bu payın zamanla azalıp yerini daha fazla katma değer ürettiği sanayi ve hizmet sektörlerine bıraktığını göstermektedir. Dolayısıyla, Türkiye’de tarımsal üretiminin ulusal gelirdeki payı, kalkınmanın bir göstergesi olarak sürekli azalmış; son yıllarda yüzde 10 düzeyinin altına kadar gerilemiştir (2018’de %5,8). İstihdamın payındaki düşüş ise 2000’li yılların başından itibaren hız kazanmıştır. Tarıma dayalı sanayiler olarak nitelendirilen sanayi sektörlerindeki istihdamda göz önüne alınacak olursa, tarım sektöründe çalışan nüfusun gelişmiş ülkelere kıyasla halâ yüksek olduğunu ifade edebiliriz (Öztürk, 2012: 171).

2.2.2. Sanayi Sektörü

Cumhuriyet’in ilanından günümüze kadar geçen sürede Türk sanayisi çeşitli politikalara ve sanayileşme sürecine sahne olmuştur. Bu süreci kabaca, 1980 öncesi dönem: ithal ikameci (içer dönük – dışa bağımlı) sanayileşme ve 1980 sonrası dönem: ihracata dayalı (dışa açılma – ihracata dayalı büyüme) sanayileşme stratejisi olarak ikiye ayırabiliriz. Çalışmamızın bu bölümünde Türkiye’de 1960’lı yılların başında geçilen planlı dönemden günümüze kadar geçen süreçte sanayi sektörünün yapısal dönüşümü incelenecek ve 1980 sonrası döneme ağırlık verilecektir.

1923 yılında Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte tarımsal üretime dayalı bir ekonomik yapıyı devralan yeni yönetim, tarım kesimini ihmal etmeden sanayileşmeye büyük önem verdi. Karluk'a göre (2009: 184), cumhuriyet sonrası ekonomik gelişmede temel hedefin sanayileşme olarak benimsenmesine rağmen, tarım sektörü ekonomi içindeki ağırlığını korumaya devam etmiştir. 1923-24 yıllarında tarım sektörünün GSMH payı %43 iken bu pay 1950'de %41,2'ye 1960'da ise %37,9'a kadar gerilemiş ancak buna rağmen sektör ekonomide nisbi ağırlığını korumuştur (1960'da tarım sektörü, sanayi sektörü hasılasının yaklaşık üç katı kadardır).

Tablo 2.3. İlk Beş Plan Döneminde Sanayi Sektörünün GSMH ve Toplam Yatırımlardaki Payı (%)

	I.Plan (1963-67)	II.Plan (1968-72)	III.Plan (1973-78)	IV.Plan (1979-84)	V.Plan (1985-89)
Sanayi Yat.	32,5	39,1	39,3	46,2	34,8
-İmalat	20,4	26,8	28,2	25,6	17,5
-Enerji	6,5	9,0	7,4	15,2	13,4
-Madencilik	5,6	3,3	3,7	5,4	3,9
GSMH	19	22	25	26	-

Kaynak: M. Tecer, 2005, s.23 ve G. Gümüslü, (2011), "Türkiye Milli Gelirinde Yıllarve Sektörler İtibariyle Bünyesel Değişme, s. 235.

1960'lı yılların başında Türkiye, planlı kalkınma dönemine girmiş ve bu dönemde tarım sektörünün GSMH içindeki nispi payı azalmış, sanayi ve hizmetler sektörünün payı artmıştır. I. Plan döneminde tarımın GSMH payı ortalama %32 seviyesinde iken bu pay II. plan döneminde %27'ye III. Plan döneminde ise %22'ye kadar inmiştir Sanayi sektörüne baktığımızda ise I. Plan döneminde %19 olan sanayinin GSMH payı, II. plan döneminde %22'ye III. plan döneminde ise %25'e yükselmiştir. Ayrıca 1963 yılında (planlı dönemin başında) tarımın GSMH payı, sanayinin yaklaşık iki katı kadar iken (1963'te tarımın payı: %34,9 sanayinin payı: %17,3) 1973 yılına gelindiğinde sanayinin payı %24,1 seviyesine yükselerek tarımın payını geride bırakmıştır (1973 yılında tarımın payı %21,4).

Arısoy'a göre (2005: 56), 1980 sonrası ihracata dayalı sanayileşme stratejisi ile birlikte Türkiye ekonomik açıdan önemli bir yapısal dönüşüm sürecine girmiştir. Bu dönüşüm sürecinde, Türkiye en büyük atılımı toplam ihracat içinde sanayi ürün ihracatının payı açısından gerçekleştirmiştir. 1980'den sonra ihracata dayalı sanayileşme modelinin uygulandığı Türkiye ekonomisinde ihracat teşvikleri, TL'nin reel olarak değer kaybetmesi ve atıl kaynakların üretime dahil edilmesiyle 1980'li yılların ilk yarısında, ihracatta kayda değer bir artış gözlemlenmiştir. Buna göre,

1970’li yıllarda toplam ihracat GSMH’nin %3-4 gibi oldukça düşük bir bölümüne karşılık gelirken, 1985 yılı itibariyle ihracatın GSMH payı %11,7’ye yükselmiştir. Bu tarihten sonra ihracat artış oranı, GSMH’ye oranla yüksek seviyelerde gerçekleşmemiş ve ihracat/GSMH oranı 1985-95döneminde %9-14 aralığında dalgalanmıştır.

Öte yandan bu dönem sonrasında sanayi sektörü açısından ihracat alanında göze çarpan diğer bir gelişmede, ihraç edilen sanayi ürünlerinin teknoloji seviyesinde yaşanmıştır.

1990’lı yıllarda düşük teknolojili sanayi ürünlerinin toplam ihracattaki payı %59 iken bu pay 2000’de %53’e 2010’da ise %38’e gerilemiştir. Orta teknolojili sanayi ürünlerinin payı ise 1990’da %19,2 iken 2000 ve 2010 yıllarında bu oran sırasıyla %24 ve %38 ‘e yükselmiştir. Ancak aynı dönemde ileri teknoloji içeren ürün ihracatı payında kayda değer bir ilerleme gerçekleştirilememiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2014).

Tablo 2.4. Sanayi Sektörünün GSYH Payı, İstihdam Payı ve Büyüme Hızı (1980-2018)

Yıllar	Göstergeler		
	GSYH (%)	İstihdam (%)	Büyüme Hızı (%)
1980	25,0	12	-3,9
1990	26,0	15	9,3
2000	24,1	18	6,8
2005	22,6	21,6	9,7
2006	22,6	21,9	9,3
2007	22,2	21,8	6,4
2008	21,8	22,0	0,7
2009	20,7	20,3	-8,6
2010	21,0	21,1	10,3
2011	22,5	20,8	17,3
2012	21,9	20,5	3,6
2013	22,4	20,7	9,0
2014	22,7	20,5	5,6
2015	22,4	20	5,1
2016	22,3	19,5	4,2
2017	23,2	19,1	9,1
2018	22,3	19,7	1,1

Kaynak: TÜİK

Yukarıdaki Tablo 2.4. de sanayi sektörünün GSYH payındaki dalgalanmalar açık bir şekilde görülmektedir. Sanayi sektörünün GSYH payı, kriz dönemlerini takip eden 2000 ve 2008 sonrasında aşağı yönlü ivme kazanmıştır. Öyle ki, 2000’de %24,1 olan sektör payı, 2000’li yılların başında yaşanan krizin ve siyasi istikrarsızlık ortamının etkilerine bağlı olarak, 2000-2005 arasında gerilemiş ve 2005 yılında %22,6

seviyesinde gerçekleşmiştir. Öte yandan 2008 küresel krizi de benzer gelişmeye sahne olmuş ve 2008’de %21,8 olan sektör payı krizin etkisiyle 2009’da %20,7’ye gerileyerek incelenen dönemin en düşük seviyesinde gerçekleşmiştir. Krizin etkilerinin hafiflediği dönemlerde ise sanayinin GSYH payı, sınırlı düzeyde de olsa artış göstermiştir.

1980-2018 döneminde sanayi sektörünün istihdam payı dönem başlangıcına kıyasla giderek artmıştır. 1980’de toplam istihdam içinde sanayinin payı yaklaşık %12 seviyesinde iken bu oran 1990’da %15’e 2000’li yıllarda ise %18’e yükselmiştir.

Sektörün GSYH payının büyüme hızına bakıldığında, sektörün büyüme hızındaki iniş-çıkışlar dikkat çekmektedir. GSYH payının büyüme hızı kriz dönemlerini izleyen 1995-2000 arasında ve 2008 sonrasında ani düşüşler göstermiştir. 2007 yılında başlayan ve 2008 yılında dünya genelinde etkileri derinden hissedilen global kriz sonrasında sektörün büyüme hızı ani bir düşüş göstermiş ve 2007 yılında %5,8 olan büyüme hızı krizi takip eden yıllarda negatife dönmüş, 2008 ve 2009’da sırasıyla -%1,3 ve -%8,6 olarak gerçekleşmiştir.

Özetleyecek olursak, son dönemlerde ülkemizde GSYH’nin yaklaşık 1/5’i sanayi sektörü tarafından yaratılmaktadır. 2018 yılında yaklaşık 28 milyon kişiden oluşan sivil istihdamın yaklaşık %18’i (5,3 milyon kişi) sanayi sektöründe çalışmaktadır. Sanayi sektörünün ihracat içindeki payı ise 90’ı aşmıştır. Ayrıca sanayi ürünleri ihracatının düşük teknoloji ve emek yoğun ürünlerden, orta teknoloji içeren ürünlere kaydığı görülmektedir. Bu durum bir bakıma sektörün yapısal anlamda bir dönüşüm süreci içinde olduğunu ifade etmektedir. Ancak sanayi ürünleri ihracatının teknoloji seviyesi dikkate alındığında bu dönüşümün henüz başlarında olduğu ve yapısal değişimin yavaş ilerlediği sonucuna varılmaktadır.

2.2.3. Hizmetler Sektörü

Hizmetler sektörü, her türlü iktisadi faaliyetin yerine getirilmesinde büyük önem arz eden ve geniş bir alanı kapsayan iktisadi faaliyetlerdir. Sektörde ticaret, inşaat, mühendislik, turizm, danışmanlık, reklam, ulaştırma, iletişim, yazılım, bankacılık ve sigortacılık, sağlık ve eğitim olmak üzere birçok alan yer almaktadır. Bu sektörü tarım ve sanayi sektöründen ayıran temel faktör ise hizmetlerin depolanamaz olmaları ve fiziksel varlıklarının mevcut olmamasıdır. Ekonomik gelişmeyle birlikte

görelî ağırlığı artan hizmet sektörü, son zamanlarda teknolojik gelişmenin ve artan küreselleşmenin etkisiyle önemini daha da artırmış ve yapısal bir dönüşüm sürecine girmiştir (Çoban, 2010: 164).

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren sektör, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde tarım ve sanayi sektörünü geride bırakmıştır (Özsağır ve Akın, 2012:312). Ulusal gelire ve istihdama katkısı gibi unsurların etkisine bağlı olarak birçok ülke açısından hayati öneme sahip olan bu sektör, Türkiye ekonomisi içinde hayati önem taşıyan bir sektör konumundadır. Türkiye ekonomisinde yakın zamanda yaşanan gelişmelere bakıldığında, Tekin Kuru ve Dinçer'in (2018: 5) de belirttiği üzere ana sektörler arasında geçişler olduğu net bir şekilde görülmektedir. Son yarım yüzyıl boyunca kırdan kente doğru artan göç, ekonomik faaliyetlerin tarımdan hizmetler sektörüne kaymasına sebep olmuş ve sanayisizleşmeye doğru bir sürüklenmenin yaşandığı bu dönemde hizmetler sektörü giderek önemli hale gelmiştir.

Türkiye ekonomisinde 1963'te geçilen planlı kalkınma döneminin başında hizmet sektörünün GSYH payı %45 seviyesindeydi. O tarihten 1980'e kadar geçen sürede bu pay sürekli artmış ve %52'ye ulaşmıştır. 2000'e gelindiğinde ise bu oran %58,7 seviyesine yükselmiş olup bu tarihten itibaren Tablo 2.4.'de de görüleceği üzere istikrarlı bir yapıya kavuşmuştur.

Tablo 2.4.'den hareketle yıllar itibariyle tarım sektörünün GSYH payında dalgalanmalar olduğu görülmekle birlikte sektörün genel durumu düşme yönünde olmuştur. Buna karşın sanayi ve hizmet sektörünün payında artışlar meydana gelmiştir. Her ne kadar oranlar dalgalı ve durağan bir görünüm sergilese de genel durum bu payların arttığı yönündedir. 2001 yılında tarım sektörünün GSYH içindeki payı %9,9 iken bu pay 2010'da %10,3'e yükselmiş ancak 2018 yılına gelindiğinde %4,5 puanlık bir düşüşle %5,8'e kadar gerilemiştir. Hizmetler sektörünün payı ise 2001'de %61,4, 2010'da %61,8 ve 2018 yılında %61,5 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Tablo 2.5. İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSYH ve İstihdamın Sektörel Dağılımı (2001-2018)

Yıllar	Tarım Sektörü (%)		Sanayi Sektörü (%)		Hizmetler Sektörü (%)	
	GSYH	İstihdam	GSYH	İstihdam	GSYH	İstihdam
2001	9,9	37,6	23,5	17,5	61,4	39,7
2002	11,6	35,0	22,7	18,5	60,5	42,1
2003	11,3	33,9	23,1	18,2	60,4	43,4
2004	10,8	29,1	22,6	20,0	60,5	46,0
2005	10,6	25,5	22,6	21,6	60,4	47,3
2006	9,3	23,3	22,6	21,9	60,8	48,8
2007	8,5	22,5	22,2	21,8	61,7	49,6
2008	8,4	22,4	21,8	22,0	62,1	49,5
2009	9,1	23,1	20,7	20,3	63,9	50,4
2010	10,3	23,3	21,0	21,1	61,8	49,1
2011	9,4	23,3	22,5	20,8	60,0	48,7
2012	8,8	22,1	21,9	20,5	60,9	50,2
2013	7,7	21,2	22,4	20,7	60,7	50,9
2014	7,5	21,1	22,7	20,5	60,7	51,0
2015	7,8	20,6	22,4	20	60,5	52,2
2016	7,0	19,5	22,3	19,5	61,0	53,7
2017	6,9	19,4	23,2	19,1	60,2	54,1
2018	5,8	18,4	22,3	19,7	61,5	54,9

Kaynak: TÜİK Not: İnşaat sektörü, hizmetler sektörü dışında tutulmuştur.

İstihdamın sektörel dağılımına bakıldığında, sanayi sektörünün istihdam payında bazı yıllar dalgalanmaların olmasına rağmen sektör genel itibariyle istikrarlı bir görünüm sergilemiştir. Öyle ki; 2001 yılında sektörün istihdama sağladığı katkı %17,5 iken 2018 yılına gelindiğinde bu oran sadece 2,2 puan artmış ve %19,7 seviyesine yükselmiştir. Tarım ve hizmetler sektörü incelendiğinde ise tarım sektörünün istihdam payının dönem başlangıcına göre önemli ölçüde düştüğü, hizmetler sektörünün payının ise dönem başlangıcına kıyasla yükseldiği dikkat çekmektedir. 2001 yılında %37,6 seviyesinde olan tarımın istihdam payı 2018 yılına gelindiğinde %18,4 seviyesine kadar gerilemiştir. Hizmetler sektörünün payı ise 2001 yılında %39,7 iken 2018 yılına gelindiğinde %54,9'a ulaşmış ve tarım sektöründe çözülen işgücünün yaklaşık %80'i hizmetler sektöründe istihdam edilmiştir (Tablo 2.4.).

Özetle, Türkiye'de hizmetler sektörünün tarım ve sanayi sektörüne kıyasla orantısız bir şekilde geliştiği sonucuna varılmaktadır. Ayrıca gelişmiş ülkelerin kalkınma süreci incelendiğinde açıkça görülmektedir ki sanayileşme sürecinin tamamlanması ile beraber istihdam tarımdan sanayi ve hizmetler sektörüne transfer olmaktadır.

Türkiye'de ise bu durumun aksine bir gelişme yaşanmış ve sanayileşme süreci tamamlanmadan istihdam tarımdan hizmetler sektörüne doğru kaymıştır.

2.3. Sermaye Piyasasının Dönüşümü

1854 Kırım Savaşı'yla beraber Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk dış borçlanmayı gerçekleştirmesinin ardından Türkiye'de menkul kıymetler borsasının kurulmasının önü açılmıştır. Osmanlı borçlanma tahvilleri çıkarılmaya başlandıktan kısa bir süre sonra tahvillerin İstanbul'da bir piyasası oluşmuş ve Galata Bankerleri bu işle uğraşmaya başlamışlardır. Türkiye'de bir borsa kurulması gereği de bu dönemi takiben ortaya çıkmış ve 1864 yılında Galata Bankerleri kendi aralarında bir dernek kurarak bu hareketin öncüsü olmuşlardır. 1866 yılına gelindiğinde ise alacaklı devletlerinde yardımıyla İstanbul'da ilk borsamız olan Dersaadet Tahvilat Borsası kurulmuştur. 1906'da ise bu borsanın adı Esham ve Tahvilat Borsası olarak değiştirilmiş ve bu kuruluş Cumhuriyet dönemine kadar varlığını sürdürmüştür (Çondur ve Evlinoğlu, 2007: 4).

Sermaye piyasası alanında yaşanan gelişmeler her ne kadar Osmanlı dönemine kadar uzansa da sağlıklı ve düzenli bir biçimde işleyen sermaye piyasası yapısının ancak 1980'li yıllardan itibaren oluşturulabildiği görülmektedir. Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda finansal sistemin, liberal ekonomi anlayışına dayalı bir yapıda, bankacılık sektörünün desteklenmesi ile geliştirilmesi hedeflenmiştir. Ancak, istenen başarı sağlanamamış ve 1930'lerden itibaren ekonomide devletçilik anlayışını esas alan bir gelişme stratejisi benimsenmeye başlanmıştır. Türk finans sektörünün gelişimi de bu dönemin başından itibaren kurulan kamu sermayeli ihtisas ve kalkınma bankaları ile başlamıştır. 1932 yılında T.C. Merkez Bankası Kanunu çıkarılarak Merkez Bankası kurulmuş ve 1950'lerden itibaren de özel sermayeli bankalar da sektöre dahil olmaya başlamıştır. Bu dönemde bankaların doğrudan sanayi iştirakine yönelmesi ve ihtisas bankaları olarak sanayi sektörünün fon ihtiyaçlarını karşılamaları, özel sermayeli bankalarında bağlı oldukları grupların sanayi yatırımlarını finanse etmesinin bir sonucu olarak 1980'lerin ikinci yarısına kadar geçen sürede finans sektörünün tek hakimi bankacılık sektörü olmuş ve sektör ile sanayi arasındaki güçlü ilişki sermaye piyasalarının kurulmasını geciktirmiştir (Gürlesel, Alkin ve Uzunoğlu, 1997: 90 : Özçam, 1999: 2).

Eş'e göre (1989: 1), Türkiye'de sermaye piyasasının yokluğunun önemli bir eksiklik olarak hissedilmeye başlandığı yıllar 1960'lı yılların başlarına dayanmaktadır. Zira, 1960'larda Türkiye ekonomisinde sanayileşmenin temel hedef olarak benimsendiği

Planlı Kalkınma dönemi ile beraber sanai kuruluşlarda ortaya çıkan büyüme eğilimi, üretimde emek yoğun teknolojiden sermaye yoğun teknolojiye geçilmesi ve yüksek enflasyon oranları gibi unsurlar finansman ihtiyacını artırmış ve böylece de finansman problemi ortaya çıkmıştır. Gürlesel, Alkin ve Uzunoğlu'na göre, (1997: 91) sermaye piyasasının kurulması, geliştirilmesi ve sermayenin tabana yayılmasının kalkınma planları kapsamında 1960'lı yıllardan itibaren yer almış olmasına rağmen 1980'lerin başında yaşanan banker olayına kadar geçen sürede bu konuda herhangi bir somut gelişme kaydedilememiştir.

1980'lere kadar bankacılık sektörü ile diğer para piyasası kuruluşlarının önemli gelişmeler göstermesine rağmen, sermaye piyasasının gelişmesi ve yeniden düzenlenmesi banker olayının ardından düzenlenen, 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ile olmuştur (Civan, 2010: 11). Bu kanun ile sermaye piyasası yeniden düzenlenirken menkul kıymetler borsasına yeni bir şekil ve içerik verilmek istenmiş ve Ekim 1983'de 91 sayılı Menkul Kıymetler Borsaları Hakkında KHK çıkarılmıştır. Ve nihayet 26 Aralık 1985 tarihinde Türk ekonomisinin gelişmesinde önemli bir rol oynayan İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) faaliyete geçmiştir (www.borsaistanbul.com, 2019).

Türkiye'de 1981'de 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'nun yürürlüğe konulması ve Sermaye Piyasası Kurulu'nun kurulması ile yeni bir dönem başlamıştır. Sermaye Piyasası Kurulu kısa bir süre içinde sermaye piyasasının hukuki çerçevesini oluşturarak sistemin üst yapısını tesis etmiş ve alt yapısı içinde kademeli bir biçimde gerekli tedbirleri almıştır. 1983 yılında da borsaların kuruluş, işleyiş ve örgütlenmeleri ile ilgili genel düzenlemeler yapılmış ve borsaların denetim ve gözetiminin Sermaye Piyasası Kurulu tarafından yapılmasına karar verilmiştir. 1986'dan itibaren de ülkemizin tek resmi organize menkul değerler borsası faaliyetlerine başlamıştır. Nisan 2013'de alınan kararla da İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB), Borsa İstanbul A.Ş. (BİST) olarak faaliyetlerini sürdürmektedir (Koç Aytekin, 2018: 155).

2.4. Katılım Bankacılığının Sermaye Piyasası İçindeki Yeri

Finansal sistem içerisinde önemli bir konuma sahip olan bankacılık sektörü, para ve sermaye piyasası araçlarını en fazla kullanan kurumlardır.

İktisadi hayatımızda vazgeçilmez bir yere sahip olan bankalar, tasarruf sahipleri ile fon talebinde bulunan gerçek ve tüzel kişileri bir araya getiren, para, sermaye ve kredi üzerine her türlü işlemleri yapan aracı kuruluşlar konumundadırlar (Mullineux ve Murinde, 2003: 27).

Türk bankacılık sektöründe önemli bir boşluğu doldurmak amacıyla 1983’de yasal zemini oluşturulan katılım bankaları, ticari bankalar ile kalkınma/yatırım bankalarının yanında üçüncü bir finansal kurum olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler (Arabacı, 2007: 53 : Pehlivan, 2016: 304). 1985 yılında bankacılık sektörüne “Özel Finans Kurumları” olarak dahil olan bu kurumlar, geleneksel mevduat bankacılığından farklı olarak cari hesap ve kar ve zarara katılma hesapları yöntemiyle fon toplamaktadırlar. Topladıkları bu fonları ekonomiye ve reel sektöre aktaran bu kurumların ismi 2005 yılında 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile “Katılım Bankaları” olarak değiştirilmiştir (Özulucan ve Deran, 2009: 92).

Bireysel bankacılıktan kurumsal bankacılığa, özel bankacılıktan ticari bankacılığa kadar çoğu bankacılık faaliyetlerini kendi çalışma prensipleri çerçevesinde gerçekleştiren katılım bankacılığı göstermiş olduğu başarılı performansı ile finansal sistemin asli unsurları arasında yer almaktadır. (Özulucan ve Deran, 2009: 92). Katılım bankaları bankacılık sektörü içinde her geçen yıl daha başarılı bir performans göstermektedir. Bu başarı aynı zamanda istatistiklere de yansımaktadır. Katılım bankaları sadece büyümekle kalmamış aynı zamanda bankacılık sektörü içerisinde aldıkları payı da her geçen yıl daha da arttırmışlardır (Özsoy, 2012: 86). Söz konusu bu kurumlara ilişkin bazı istatistiki veriler, aşağıdaki gibidir.

Tablo 2.6. Katılım Bankalarının Başlıca Göstergeleri (Milyon TL)

BAŞLICA GÖSTERGELER	2017			2018		
	Değer	Değişim %	Sektörel Pay%	Değer	Değişim %	Sektörel Pay %
Toplam Aktifler	160.136	20,52	4,9	206.806	29,1	5,3
Özkaynaklar	13.645	18,7	3,8	16.796	23,0	3,9
Toplanan Fonlar	105.310	29,2	6,2	137.220	30,3	6,7
Kullandırılan Fonlar	106.733	25,75	5,1	124.531	16,7	5,2
Net Kâr	1.584	43,1	-	2.124	34,1	-

Kaynak: TKBB

Bir bankanın başarısını belirleyen unsurların başında aktif durumu gelmektedir. Katılım bankalarının yıllar itibariyle aktif gelişimi incelendiğinde de son yıllarda böylesine başarılı olmalarının altında yatan sebeplerden birinin bu bankaların aktif

durumu olduğu açık bir şekilde gör÷lmektedir. Katılım bankalarının aktifler toplamına bakıldığında, 2017 yılı sonunda 160.136 milyon TL olan toplam aktif büyüklüğü Aralık 2018 itibariyle bir önceki yıla kıyasla 29,1 puan artarak 206.806 milyon TL seviyesine yükselmiştir. 2017 yılında katılım bankalarının aktifler toplamı bankacılık sektörünün % 4,9'una karşılık gelirken bu oran 2018 yılında 0,4 puanlık artışla %5,3'e ulaşmıştır.

Katılım bankalarının aktifler kaleminde yer alan en önemli unsurlardan birisi de hiç kuşkusuz özkaynaklarıdır. Çünkü katılım bankalarının güçlü bir özkaynak yapısına sahip olması daha fazla fon kullanılabilmek ve paydaşlarının güvenlerini kazanma açısından çok önemli bir faktördür. Katılım bankalarının 2018 yılı itibariyle özkaynaklar toplamı bir önceki yıla kıyasla %23 oranında artarak 13.645 milyon TL'den 16.796 milyon TL seviyesine yükselmiştir. Bu tutar ile katılım bankalarının özkaynaklar toplamının sektördeki payı da 2018 yılı sonunda %3,9 seviyesinde gerçekleşmiştir.

2017 yılı itibariye katılım bankalarının topladıkları fon miktarı 105.310 milyon TL seviyesinde iken bu miktar 2018 yılına gelindiğinde %30,3 oranında artarak 137.220 milyon TL'ye yükselmiştir. Toplanan fon miktarındaki bu artışa paralel olarak kullanılan fon miktarı da artmıştır. Öyle ki; 2017 yılı itibariyle kullanılan fon miktarı 106.733 milyon TL iken 2018 yılına gelindiğinde bu tutar 124.531 milyon TL seviyesine ulaşmıştır. Ayrıca, toplanan ve kullanılan fonların 2018 yılı itibariyle sektördeki payı da sırasıyla %6,7 ve %5,2 seviyesinde gerçekleşmiştir.

2017 yılı sonunda 1.583 milyon TL olan katılım bankalarının net kârı 2018 yılında yaklaşık %34,1 oranında artarak 2.124 milyon TL seviyesinde gerçekleşmiştir.

Son olarak şube ve personel sayılarına ilişkin istatistiklere bakıldığında ise şu sonuca ulaşılmaktadır. 2017 yılında 1032 olan katılım bankalarının şube sayısı Aralık 2018 yılında 1.122'ye yükselmiştir. Bu sayı ile katılım bankalarının şube sayısı, bankacılık sektörü şube ağının yaklaşık %9,7'sini oluşturmuştur. Öte yandan şube sayısındaki artışla birlikte sektörde istihdam edilenlerin sayısı da artış göstermiştir. 2017 yılında istihdam edilenlerin sayısı 15.029 iken bu sayı 2018 yılında %4,2 oranında artarak 15.654'e yükselmiştir (TKBB, 2018: 46-47).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KATILIM BANKACILIĞI

İslami literatürde faizsiz bankacılık olarak bilinen, Türkiye'de ise katılım bankacılığı olarak adlandırılan bu bankacılık sistemi, faizsizlik ilkelerine göre çalışan ve bu ilkeler çerçevesinde her türlü bankacılık faaliyetlerini gerçekleştiren, kâr ve zarara katılma esasına göre fon toplayıp ticaret, ortaklık ve finansal kiralama vb. kendine has yöntemlerle fon kullandıran bir bankacılık modelidir (TKBB, 2021: 2).

3.1. Katılım Bankacılığının Tarihsel Gelişimi

Geleneksel bankacılık sisteminin faize dayalı olarak çalışması ve İslam dininde de faizin kesin bir dille ve çok sert bir üslupla yasaklanmış olması, faiz hassasiyeti olan yatırımcıların bu bankalardan uzak durmalarına sebep olmuş, öte yandan faizsizlik ilkesine göre çalışan finansal kuruluşların mevcut olmayışı da bu kesimlerin tasarruflarının altın, döviz ve gayrimenkul gibi yatırım araçlarına kaymasına yani banka dışında kalmak suretiyle ülke ekonomisine katkı sağlamayan alanlara yönelerek bir anlamda atıl kalmasına yol açmıştır. Bu durumu gidermek amacıyla faizsizlik ilkesine göre çalışan, halkın finansal sisteme sokmak istemediği fonları ekonomi içerisine çekerek ülke kalkınması için gerekli olan sermayeye ilave kaynak sağlayan, finansal kurumlar İslam coğrafyasında ve Türkiye'de kurulmaya başlanmıştır (Bulut ve Er, 2012: 24).

Modern anlamda bir finansman kurumu olarak faizsiz bankacılık fikri ilk kez 1955 yılında Pakistanlı Muhammed Uzeyr tarafından ortaya konulmuştur. Daha sonra ilk İslami banka 1963'te Mit Ghamr Tasarruf Bankası ismiyle Mısır'da kurulmuştur (Özsoy, 2012: 65). Türkiye'de ise faizsiz bankacılık modeli, dışa kapalı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişin önem kazandığı 1980'li yıllarda doğmuştur.

Türkiye'de katılım bankacılığının geçmişinde birkaç kilometre taşı vardır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz (Erdem, 2017: 256):

- 1975'te Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası'nın (DESİYAB) kurulması,
- 1983'te Özel Finans Kurumları'nın (ÖFK) kurulması,
- 2005'te Katılım Bankacılığı statüsüne geçilmesi.

DESİYAB devlet eliyle faizsiz olarak, 1877 Sayılı Yetki Kanunu kapsamında, 27 Kasım 1975 tarihli ve 13 sayılı "Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası Kuruluşuna Dair Kanun Hükmünde Kararname" ile kurulan bir kalkınma ve yatırım bankacılığı örneğidir. Söz konusu kararnamenin 3. maddesinde bankanın kuruluş amacı, *"Türkiye'nin süratle ve yurt sathına yaygın sanayileşmesidir. Bu maksatla yurtiçinde, bilhassa yurt dışında çalışmış ve çalışanların tasarruflarını; a) Ekonomik bir güç halinde birleştirerek kârluluk ve verimlilik anlayışı içinde değerlendirmek, b) Kalkınma planlarının temel ilkelerine uygun ve yurt sathına yaygın teşebbüslere, özellikle sınai yatırımlara yönelmektir"* şeklinde ifade edilmektedir. Amacı sanayi sektörüne kâr ortaklığı şeklinde faizsiz finansman sağlamak olan bu banka, 1977 yılından itibaren faizsiz bankacılık ideallerinden uzaklaşmaya başlamış ve 1978 yılına gelindiğinde yönetim kurulu yola faizle devam etme kararı almıştır. DESİYAB örneği her ne kadar başarısızlıkla sonuçlanmış bir faizsiz bankacılık girişimi olsa da bugünkü katılım bankalarının ilk zinciri olan Özel Finans Kurumları için önemli bir tecrübe sağlamış ve ön adım olmuştur (Özdemir ve Aslan, 2017: 20-21).

Türkiye'de katılım bankacılığının temeli olan Özel Finans Kurumları, 1983 yılında çıkarılan 16 Aralık 1983 tarihli ve 87/7506 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile faaliyet izni almış ve yasal zemine kavuşmuştur. Söz konusu kararnamenin birinci maddesi özel finans kurumlarına ilişkin düzenleme ve denetleme yetkisini T.C. Merkez Bankası'nın (TCMB) görüşü alınmak koşuluyla Başbakanlığa vermiştir. Yasal dayanağın sağlanmasından sonra, 1984 yılında Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (o dönemdeki adı Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı) 25 Şubat 1984 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan bir tebliğle özel finans kurumlarının faaliyetlerine ilişkin konularda T.C. Merkez Bankası'nı yetkilendirmiştir. Karara ilişkin tebliğin yürürlüğe girmesinin ardından ilk özel finans kurumları olarak 1985 yılında Albaraka Türk Finans Kurumu A.Ş. ve Faisal Finans Kurumu A.Ş. kurulmuş ve bankacılık faaliyetlerine başlamıştır. Daha sonra sırasıyla 1989 yılında Kuveyt Türk Finans Kurumu A.Ş., 1991 yılında Anadolu Finans Kurumu A.Ş., 1995 yılında

İhlas Finans Kurumu A.Ş. ve son olarak 1996'da Asya Finans Kurumu A.Ş. faaliyete geçmiştir (Hazıroğlu, 2017: 268-269).

Özel finans kurumlarının kuruluş ve faaliyetlerine ilişkin esaslar 19.12.1999 tarihine kadar 83/7506 sayılı kararname ile düzenlenmekteydi. Özel finans kurumları faizsizlik prensipleri doğrultusunda müşterilerine her türlü bankacılık hizmetlerini sunmalarına rağmen kanun nezdinde bankalardan ayrı tutulmaktaydı. Bu durum gerek yurtiçi gerekse yurtdışı bankacılık işlemlerinde çeşitli problemlere yol açmaktaydı. Bu problemleri ortadan kaldırabilmek adına 19.12.1999 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 4491 sayılı Kanun ile özel finans kurumları da bazı maddeler dışında 4389 sayılı Bankalar Kanunu kapsamına alınıp, konvansiyonel bankacılığın yanında Türk bankacılık sisteminin tamamlayıcısı olarak banka statüsüne dâhil edilmiştir. Ancak bu gelişmelere rağmen özel finans kurumlarının isminde “banka” kelimesinin yer almaması müşteriler nezdinde çeşitli karışıklıklara neden olmaktadır. Söz konusu bu karışıklıklara son vermek amacıyla 1 Kasım 2005 tarihinde 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nda yapılan bir değişiklik ile “Özel Finans Kurumu” ismi “Katılım Bankası” olarak değiştirilmiştir (Özsoy, 2012: 84).

3.2. Katılım Bankacılığının Türkiye'deki Mevcut Durumu

Türkiye'de 1985 yılında 2 banka ve 2 şube ile “Özel Finans Kurumları” adı altında Türk finans sistemine dahil olan katılım bankaları, Aralık 2019 yılı itibariyle 6 banka ve bu bankalara ait 1.179 şube ile müşterilerine faizsiz bankacılık hizmetleri sunmaktadır. Bu bankalar sermaye yapılarına ve kuruluş tarihlerine göre şunlardır:

Özel sermayeli;

- Albaraka Türk Katılım Bankası (1984)
- Kuveyt Türk Katılım Bankası (1989)
- Türkiye Finans Katılım Bankası (2005)

Kamu sermayeli;

- Ziraat Katılım Bankası (2015)
- Vakıf Katılım Bankası (2015)
- Türkiye Emlak Katılım Bankası (2019).

Özellikle 2000'li yılların başından itibaren hızlı bir büyüme trendi içerisine giren katılım bankaları 2019 yılsonu itibariyle ulaştıkları toplam aktifleri, özkaynakları,

topladıkları fonlar, kullandırdıkları krediler ve şube ve personel sayıları bakımından başarılı bir yıl geçirdiler (TKBB, 2019: 60). Söz konusu bu başarı katılım bankalarının gerek mali bilançolarına gerekse bankacılık sektörü pastasından aldıkları paya da yansdı.

Bir bankanın başarısını belirleyen faktörlerin başında toplam aktif büyüklüğü gelmektedir. Katılım bankalarının yıllar itibariyle aktif değerlerinin gelişimini dikkate aldığımızda son yıllarda böylesine başarılı bir performans sergilemelerinin altında yatan sebeplerden birinin hiç kuşkusuz bu bankaların aktif durumu olduğu görülmektedir (Özsoy, 2012: 87). Bu durumu daha net bir şekilde görebilmek için aşağıdaki tabloda katılım bankalarının 2005-2019 yılları arasındaki aktif gelişimine ilişkin veriler gösterilmiştir. Bu verilere göre katılım bankalarının toplam aktifleri 2005-2013 yılları arasında bankacılık sektörünün üzerinde bir büyüme gösterirken 2014-2016 yılları arasında sektörün altında bir büyüme performansı göstermiştir. Bu durum, sektör katılımcısı Asya Katılım Bankası A.Ş.'nin kapatılma süreci ile ilişkili olarak ortaya çıkmış ve süreci takip eden 2017-2019 yılları arasında katılım bankaları tekrar sektör ortalamasının üzerinde bir büyüme trendi yakalamıştır. Katılım bankalarının bankacılık sektörünün toplam aktifleri içerisindeki payları da bu durumu destekler niteliktedir. Öyle ki, 2014 yılına kadar sürekli artma eğilimi içerisinde olan katılım bankalarının bankacılık sektörünün toplam aktifleri içerisindeki payı 2014-2016 yılları arasında azalma eğilimi gösterirken 2017 yılından itibaren tekrar yukarı yönlü bir ivme kazanmıştır (Tablo 3.1.).

Katılım bankalarının 2005 yılında aktif büyüklüğü yaklaşık 10 milyar TL seviyesindeyken 2019 yılına gelindiğinde bu tutar 284.5 milyar TL seviyesine ulaşmıştır. Bu durum katılım bankalarının toplam aktiflerinin incelenen dönem boyunca yılda ortalama yüzde 25 oranında büyüdüğünü göstermektedir. Bankacılık sektörü için aynı oranın yüzde 17 olduğunu dikkate aldığımızda katılım bankalarının bu alandaki başarısı açık bir şekilde görülmektedir. Ayrıca 2005 yılında katılım bankalarının bankacılık sektörünün toplam aktifleri içerisindeki payı yüzde 2,44 iken 2019 yılı itibariyle bu oran da yüzde 6,33 ile incelenen dönemin en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Ancak, Türkiye Katılım Bankaları Birliği'nin (TKBB) yayınladığı "Türkiye Katılım Bankacılığı Strateji Belgesi 2015-2025" raporunda

sektörün 2025 yılı için toplam aktifler bakımından pazar payı hedefinin %15 olduğunu göz önüne aldığımızda bu payın düşük olduğu söylenebilir.

Tablo 3.1. Katılım Bankalarının Aktif Gelişimi (Milyon TL)

Yıllar	Katılım Bankaları	Büyüme (%)	Bankacılık Sektörü	Payı (%)
2005	9.945	36,25	406.909	2,44
2006	13.751	38,27	499.731	2,75
2007	19.445	41,41	581.606	3,34
2008	25.770	32,53	732.536	3,52
2009	33.628	30,49	834.014	4,03
2010	43.339	28,88	1.006.667	4,31
2011	56.148	29,56	1.217.695	4,61
2012	70.279	25,17	1.370.690	5,13
2013	96.075	36,71	1.732.401	5,55
2014	104.319	8,58	1.994.329	5,23
2015	120.183	15,21	2.357.432	5,10
2016	132.874	10,56	2.731.037	4,87
2017	160.137	20,52	3.257.842	4,92
2018	206.931	29,22	3.867.426	5,35
2019	284.459	37,47	4.490.818	6,33
CAGR	% 25,05		% 17,36	

Kaynak: BDDK, Aylık Bülten verilerinden yazar tarafından derlenmiştir.

*Rakamlar yuvarlamadan dolayı farklılık gösterebilir.

Katılım bankalarının bilançolarında yer alan en önemli finansal göstergelerden birisi de özkaynaklardır. Banka sahip ve hissedarlarının bilanço tarihinde bankaya yapmış oldukları sermaye yatırımları şeklinde ifade edilen bu kalem, bankaların fon toplayabilmeleri ve kredi kullandırabilmeleri açısından önemlidir. Çünkü bir bankanın sahip olduğu güçlü öz sermaye hem tasarruf sahiplerinin güvenlerini kazanmaya hem de bankadan talep edilen kredi miktarı ile bankanın verebileceği kredi miktarı arasındaki farkı kapamaya yarayan bir kaynaktır.

Katılım bankalarının 2005-2019 yıllarını kapsayan dönemdeki özkaynak gelişimine ilişkin veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Buna göre, katılım bankacılığı sektörünün toplam öz varlıkları 2019 yılında bir önceki yıla kıyasla yüzde 29,8 oranında büyüyerek 16.8 milyar TL'den 21.8 milyar TL'ye ulaşmıştır. Ayrıca katılım bankacılığı sektörünün öz varlıklarının sektörel payı da 2019 yılında bir önceki yıla göre 0,45 puan artarak yüzde 3,97'den yüzde 4,42 seviyesine yükselmiştir (Tablo 3.2.).

Tablo 3.2. Katılım Bankalarının Özkaynak Gelişimi (Milyon TL)

Yıllar	Katılım Bankaları	Büyüme (%)	Bankacılık Sektörü	Payı (%)
2005	951	6,61	54.687	1,74
2006	1.560	64,04	59.537	2,62
2007	2.364	51,54	75.850	3,12
2008	3.729	57,74	86.424	4,31
2009	4.420	18,53	110.887	3,99
2010	5.457	28,46	134.542	4,06
2011	6.194	13,51	144.646	4,28
2012	7.377	19,10	181.940	4,05
2013	8.833	19,74	193.724	4,56
2014	9.673	9,51	232.007	4,17
2015	10.645	10,05	262.259	4,06
2016	11.496	7,99	300.285	3,83
2017	13.645	18,69	358.676	3,80
2018	16.769	22,89	422.027	3,97
2019	21.767	29,81	492.175	4,42
CAGR	% 23,21		% 15,78	

Kaynak: BDDK, Aylık Bülten verilerinden yazar tarafından derlenmiştir.

*Rakamlar yuvarlamadan dolayı farklılık gösterebilir.

Katılım bankalarının aktiflerinde ve öz varlıklarında meydana gelen artışa paralel olarak toplanan ve kullanılan fon miktarı da artmıştır. Katılım bankalarının temel işlevinin konvansiyonel bankacılıktan farklı olarak cari hesap ve kâr/zarar ortaklığına dayalı hesaplar aracılığıyla fon toplamak ve bu fonları kredi vermek suretiyle reel ekonomiye enjekte etmek olduğu düşünüldüğünde, toplanan fon miktarındaki artış bu işlevin yerine getirilmesinde önem arz etmektedir (Kayhaoğlu ve Özkara, 2018: 327). Katılım bankalarının topladıkları fonların yıllar itibariyle gelişimi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3.3. Katılım Bankalarının Toplanan Fonların Gelişimi (Milyon TL)

Yıllar	Katılım Bankaları	Büyüme (%)	Bankacılık Sektörü	Payı (%)
2005	8.369	39,67	251.490	3,33
2006	11.152	33,25	307.647	3,62
2007	14.834	33,02	356.865	4,16
2008	19.045	28,39	454.599	4,19
2009	26.711	40,25	514.620	5,19
2010	33.089	23,88	617.037	5,36
2011	39.220	18,53	695.416	5,64
2012	47.921	22,19	772.217	6,21
2013	61.313	27,95	945.770	6,48
2014	65.230	6,39	1.052.693	6,20
2015	74.176	13,71	1.245.428	5,96
2016	81.273	9,57	1.453.632	5,59
2017	104.993	29,19	1.710.919	6,14
2018	136.613	30,12	2.035.965	6,71
2019	215.456	57,71	2.566.900	8,39
CAGR	% 24,2		% 16,8	

Kaynak: BDDK, Aylık Bülten verilerinden yazar tarafından derlenmiştir.

*Rakamlar yuvarlamadan dolayı farklılık gösterebilir.

Tablo 3.3.'den hareketle katılım bankalarının topladığı fonların yıllar itibariyle gelişimi incelendiğinde son 15 yıllık süreçte sürekli artış olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Söz konusu artış aktif değerlerin gelişiminde olduğu gibi 2005-2013 yılları arasında sektör ortalamasının üzerinde gerçekleşirken 2014-2016 yılları arasında sektör ortalamasının altında gerçekleşmiştir. Bu durum daha önce de belirttiğimiz üzere sektör katılımcısı bir bankanın 2014 yılında TMSF'ye devredilmesi ve 2016 yılında da faaliyet izninin iptal edilmesinden kaynaklanmıştır. Süreci takip eden 2017-2019 yıllarında ise katılım bankalarının toplan fonlardaki artış tekrar sektör ortalamasının üzerine çıkmıştır.

Katılım bankalarının 2005 yılında toplayabildiği fon miktarı yaklaşık olarak 8.4 milyar TL iken 2019 yılı itibariyle bu tutar 215.5 milyar TL'ye ulaşmıştır. Bu durum, katılım bankalarının topladığı fon miktarının 2005-2019 döneminde yılda ortalama yüzde 24,2 büyüdüğünü göstermektedir. Dikkat çeken bir başka husus ise toplanan fonların bankacılık sektörü içerisindeki payının incelenen dönem boyunca anlamlı bir yükseliş göstermesidir. Öyle ki 2005 yılında katılım bankalarının toplanan fonlar bakımından bankacılık sektöründen aldığı pay yüzde 3,33 iken 2019 yılı itibariyle bu pay yüzde 8,39 ile incelenen dönemin en yüksek seviyesine ulaşmıştır (TKBB, 2008: 27).

Toplanan fonlar bakımından kayda değer bir başarı gösteren katılım bankacılığı sektöründe dikkat çeken bir başka gelişme ise, kullanılan fon miktarındaki artıştır. Nitekim, katılım bankalarının 2005 yılında kullandığı fonlar yaklaşık 6.5 milyar TL seviyesinde iken 2019 yılında bu tutar 136.2 milyar TL seviyesine ulaşmıştır. Kullanılan fon miktarının sektörel payına baktığımızda ise 2005 yılında yüzde 4,14 olan pay 2019 yılı itibariyle yüzde 5,13'e yükselmiştir. Kullanılan fon miktarının incelenen dönem boyunca sürekli artmasına rağmen kullanılan fonların bankacılık sektörü içerisindeki payında inişli çıkışlı bir durum olduğu görülmektedir. Katılım bankalarının toplanan fonlar bakımından sektörel payının 2019 yılında yüzde 8,39 ve aynı dönem kullanılan fonlar bakımından payının ise yüzde 5,19 olduğunu göz önüne aldığımızda söz konusu durumun toplanan fonların krediye dönüşüm oranındaki dalgalanmadan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Öyle ki, 2005 yılında katılım bankaları topladığı fonların yüzde 77,4'ünü tekrar kredi olarak kullanırken 2019 yılında bu oran yüzde 63,2'ye gerilemiştir.

Tablo 3.4. Katılım Bankalarınca Kullanılan Fonların Gelişimi (Milyon TL)

Yıllar	Katılım Bankaları	Büyüme (%)	Bankacılık Sektörü	Payı (%)
2005	6.474	32,28	156.410	4,14
2006	9.323	44,01	218.987	4,26
2007	14.072	50,94	285.616	4,93
2008	17.641	25,36	367.445	4,80
2009	23.641	34,01	392.621	6,02
2010	30.823	30,38	525.851	5,86
2011	38.538	25,03	682.893	5,64
2012	47.961	24,45	794.756	6,03
2013	62.029	29,33	1.047.410	5,92
2014	64.065	3,28	1.240.708	5,16
2015	72.038	12,45	1.484.960	4,85
2016	75.896	5,36	1.734.342	4,38
2017	97.615	28,62	2.098.246	4,65
2018	112.475	15,22	2.394.425	4,70
2019	136.202	21,10	2.655.946	5,13
CAGR	% 22,52		% 20,78	

Kaynak: BDDK, Aylık Bülten verilerinden yazar tarafından derlenmiştir.

*Rakamlar yuvarlamadan dolayı farklılık gösterebilir.

Türkiye'de katılım bankaları büyümelerini sürdürebilir kılmak için yukarıda belirtmiş olduğumuz bilanço kalemlerindeki büyümeye ek olarak şube ve personel

sayılarında da büyüme sağlamıştır (Özsoy, 2012: 89). Katılım bankalarının şube ve personel sayılarının yıllar itibariyle gelişimi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Katılım bankalarının şube sayılarının yıllar itibariyle gelişimini dikkate aldığımızda son 15 yıllık süreçte 2016 yılı hariç her yıl şube ağını genişlettiği görülmektedir. 2016 yılı için bankacılık sektörüne baktığımızda ise katılım bankacılığı sektöründeki şube sayısındaki azalmanın yanı sıra mevduat bankalarının şube sayılarında da bir azalma olduğu net bir şekilde görülmektedir. 2017 yılından itibaren katılım bankaları tekrar şube ağını genişletirken mevduat bankaları şube sayılarındaki azalışı sürdürmüştür. Bu durumun sebebi mevduat bankalarının günümüzde teknoloji alanında yaşanan gelişme ile beraber dijital bankacılığa yönelmesi şeklinde açıklanabilir.

2018 yılında 1.122 olan katılım bankalarının şube sayısı 2019 yılında 1.179'a yükselmiştir. 2005-2019 dönemi için katılım bankalarının şube sayısındaki yıllık ortalama büyüme oranı yüzde 9,75 iken bankacılık sektörünün aynı dönemdeki şube sayısı büyüme oranı yüzde 3,73 olarak gerçekleşmiştir. Katılım bankalarının şube sayısı bakımından bankacılık sektöründen aldığı pay ise 2018 yılında yüzde 9,70 iken bu pay 2019 yılına gelindiğinde yüzde 10,37'ye yükselerek incelenen dönemin en yüksek seviyesine ulaşmıştır (Tablo 3.5.).

Tablo 3.5. Katılım Bankalarının Şube ve Personel Sayıları Gelişimi

Yıllar	Katılım Bankaları		Bankacılık Sektörü		Sektör Payı (%)	
	Şube S.	Personel S.	Şube S.	Personel S.	Şube S.	Personel S.
2005	292	5.747	6.568	138.724	4,45	4,14
2006	356	7.112	7.302	150.966	4,87	4,71
2007	422	9.187	8.122	167.760	5,20	5,48
2008	536	11.032	9.304	182.665	5,76	6,04
2009	569	11.802	9.581	184.205	5,94	6,41
2010	607	12.677	10.066	191.180	6,03	6,63
2011	685	13.851	10.517	195.271	6,51	7,10
2012	829	15.326	11.061	201.453	7,50	7,62
2013	965	16.763	11.986	214.226	7,82	8,05
2014	990	16.280	12.210	216.912	8,11	7,51
2015	1.080	16.554	12.269	217.504	8,80	7,61
2016	959	14.465	11.747	210.886	8,16	8,68
2017	1.032	15.029	11.584	208.280	8,91	7,22
2018	1.122	15.652	11.572	207.713	9,70	7,54
2019	1.179	16.040	11.373	204.626	10,37	7,84
CAGR	9,75	7,08	3,73	2,63		

Kaynak: BDDK, Aylık Bülten verilerinden yazar tarafından derlenmiştir.

*Şube ve personel sayılarına yurt dışı verileri de dahildir.

Şube sayısında yaşanan artışa paralel olarak katılım bankaları tarafından istihdam edilen personel sayısı da artmıştır. 2005 yılında katılım bankalarının personel sayısı 5.747 iken 2019 yılı itibariyle bu sayı 16.040'a ulaşmıştır. Bu durum katılım bankaları tarafından istihdam edilen personel sayılarının 2005-2019 döneminde yıllık ortalama büyümesinin yüzde 7,08 olduğunu göstermektedir. Aynı dönem bankacılık sektörü için bu oran yüzde 2,63 olarak gerçekleşmiştir. Katılım bankalarının personel sayısı bakımından sektörel payına baktığımızda ise 2005 yılında yüzde 4,14 olan bu pay 2019 yılına gelindiğinde yüzde 7,84 seviyesine yükselmiştir (Tablo 3.5.).

3.3. Vizyon ve Misyonları

Türkiye’de katılım bankacılığı sektöründe faaliyet gösteren özel ve kamu sermayeli katılım bankalarına ilişkin vizyon ve misyon ifadeleri aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 3.6. Katılım Bankaları Vizyon ve Misyon Tablosu

BANKA ADI	VİZYON	MİSYON
Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.	Dünyanın en iyi katılım bankası olmak (www.albaraka.com.tr).	Faizsiz bankacılık ilkelerine bağlı kalarak kurumsal değerlerimize ve bankacılık etik ilkelerine uygun bir şekilde; başarılarımıza katılan müşterilerimiz, çalışanlarımız ve hissedarlarımızla ortak faydalarımızı paylaşarak, toplumun finansal ihtiyaçlarını karşılamaktır (www.albaraka.com.tr).
Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.	Faizsiz finansal hizmetlerin geliştirilmesine öncülük ederek, sürdürülebilir kârlı büyümeyi sağlayan, en güvenilir katılım bankası olmaktadır (www.kuveytturk.com.tr).	Faizsiz finans prensiplerine bağlı, etik değerleri olan, müşteri odaklı bankacılığı ön plana çıkarırken tüm paydaşlarına değer katan kurumsal sosyal sorumluluk sahibi bir şirket olmaktadır (www.kuveytturk.com.tr).
Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.	Sürdürülebilir ve kârlı büyüme ile katılım bankacılığını Türkiye’de tüm ekonomik birimlerle tanıştırmak (www.turkiyefinans.com.tr).	Birlikte kazanan ve paylaşanların hayata katılım bankasıyız (www.turkiyefinans.com.tr).
Ziraat Katılım Bankası A.Ş.	Sadece Türkiye’de değil, bölgesinde de katılım bankacılığına güç veren, sürekli değer üretirken her aşamada paylaştıkça daha fazlasını müşterilerine öneren, evrensel, saygın ve lider bir katılım bankası olmaktadır (www.ziraatkatilim.com.tr).	Müşteri ihtiyaç ve beklentilerini en iyi şekilde anlayarak onlara en doğru kanaldan en uygun çözüm ve değer önerilerini sunan, katılım bankacılığı prensiplerinin, etik değerlerinin ve sosyal sorumluluğunun bilincinde olarak dünya standartlarında sürdürülebilir kârlılık ve verimlilikle faaliyet gösteren, müşteri memnuniyetini gözetmek suretiyle finansal erişimi kolaylaştıran bir katılım bankası olmaktadır (www.ziraatkatilim.com.tr).
Vakıf Katılım Bankası A.Ş.	Katılım Bankacılığı sektöründe referans kurum olmak (www.vakifkatilim.com.tr).	Vakıf geleneğinden aldığımız güçle Katılım Bankacılığının gelişmesini ve büyümesini sağlamak (www.vakifkatilim.com.tr).
Türkiye Emlak Katılım Bankası A.Ş.	Ülkemizin büyüme ve kalkınma hedefine destek olmak amacıyla yerel üretimi ve sosyal projeleri destekleyen, finansal sistem ile reel sektör arasında güçlü ve sürdürülebilir bir ilişki kuran katılım bankası olmak (www.emlakkatilim.com.tr).	Emlak sektörüne finansal çözümler üreten, yerel üretimi destekleyen, sürdürülebilir büyümeye hizmet eden, toplumun sosyoekonomik yapısına katkı sağlayacak projelerde yer alan yenilikçi bir katılım bankası olmak (www.emlakkatilim.com.tr).

Katılım bankalarının vizyon ve misyon ifadeleri kavramsal açıdan değerlendirildiğinde, ön plana çıkan kavramların; liderlik, müşteri memnuniyeti, sosyal sorumluluk, değer yaratmak ve verimlilik olduğu net bir şekilde görülmektedir. Bunun yanı sıra katılım bankalarının vizyon ve misyon ifadelerinde özellikle ilke ve prensip bakımından faizsiz bankacılığa vurgu yapıldığı ve etik değerler ifadesinin ön plana çıktığı dikkat çekmektedir. Ayrıca, kamu sermayeli katılım bankalarının sosyal sorumluluk vurgusu yaptığı da açık bir şekilde görülmektedir (Soygür, 2018: 991-995).

3.4. Fon Toplama Yöntemleri

Katılım bankalarında fon toplama işlemi iki ana hesap aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bunlardan birincisi katılım bankalarında vadesiz olarak açılan özel cari hesaplar, ikincisi ise vadeli olarak açılan kâr ve zarara katılma hesaplarıdır. Bu hesaplar aşağıda ayrı başlıklar altında detaylı olarak açıklanacaktır.

3.4.1. Özel Cari Hesaplar

Özel cari hesaplar, 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun tanımlar ve kısaltmalar başlıklı 3. maddesinde “*Katılım bankalarında açılabilen ve istenildiğinde kısmen veya tamamen her an geri çekilebilme özelliği taşıyan ve karşılığında hesap sahibine herhangi bir getiri ödenmeyen fonların oluşturduğu hesaplar*” şeklinde tanımlanmaktadır.⁴ Bu tip hesaplar gerçek ve tüzel kişiler adına Türk Lirası, yabancı para veya kıymetli maden cinsinden vadesiz olarak açılabilir. Bu yönüyle katılım bankalarındaki özel cari hesaplar konvansiyonel bankalardaki vadesiz mevduat hesaplara benzemektedir. Aralarındaki tek fark konvansiyonel bankalarda vadesiz mevduatlara cüz’i de olsa bir faiz ödemesi yapılırken katılım bankalarında özel cari hesaplara herhangi bir kâr payı ödemesinin yapılmamasıdır. Hesap sahibine herhangi bir getiri sağlamayan bu hesapların açılmasındaki temel amaç, paranın güvenli bir şekilde saklanmasıdır (Özsoy ve Sayar, 2017: 44).

Katılım bankası özel cari hesaplara yatırılan fonları kendisine verilmiş bir borç olarak görür ve bu fonları faizsizlik prensipleri doğrultusunda işleterek kazanç sağlamayı amaçlar. Bu hesaplardaki fonların banka tarafından işletilmesi sırasında yanlış ticari tercihlerden dolayı bir zararın ortaya çıkması durumunda, katılım

⁴ 01.11.2005 tarih ve 25983 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanan 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu’nun “Tanımlar ve Kısaltmalar” başlıklı 3.maddesi

bankası hesap sahiplerine anaparalarını ödemekle yükümlüdür. Diğer bir ifadeyle özel cari hesaplardaki fonların işletilmesi sonucu elde edilen kâr da zarar da sadece bankaya aittir. Hesap sahipleri, cari hesapların ne kârına ne de zararına ortak olmaktadır (Aktepe, 2010: 72).

Özel cari hesapların özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Yatbaz, 2020: 60);

- Katılım bankaları nezdinde, gerçek ve tüzel kişiler adına TL, yabancı para ve kıymetli maden üzerinden açılabilir.
- Hesap açılışında herhangi bir alt limit ve vade söz konusu değildir.
- Hesap sahibine anapara dışında herhangi bir faiz ya da kâr payı ödemesi yapılmaz.
- Özel cari hesaplara yatırılan tutar, arzu edildiği her an kısmen veya tamamen geri çekilebilir.
- Özel cari hesaplara yatırılan tutarların her bir gerçek kişi için 150.000 TL'ye kadar olan kısmı TMSF güvencesi kapsamındadır.

3.4.2. Kâr ve Zarara Katılma Hesapları

Katılım bankalarının ismindeki “katılım” kavramının özünü oluşturan kâr ve zarara katılma hesapları, katılım bankalarına yatırılan fonların bu bankalar tarafından faizsiz finansman prensipleri çerçevesinde işletilmesiyle ortaya çıkacak kâr veya zarara ortak olma sonucunu veren, karşılığında hesap sahibine daha önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve yatırılan anaparanın da aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu bir hesap türüdür (Özsoy ve Sayar, 2017: 44). Tanımdan da anlaşılacağı üzere kâr ve zarara katılma hesapları özel cari hesaplardan farklı olarak borç-alacak ilişkisinden ziyade emek-sermaye ortaklığı ilişkisine dayalı olarak çalışmaktadır. Bu ilişki kapsamında müşteri sermayesini, banka ise emeğini ortaya koymaktadır.

Müşteriler tarafından katılım hesaplarına yatırılan fonlar katılım bankası tarafından vadelerine göre 1 ay, 3 ay, 6 ay, 1 yıl ve daha uzun vadeli olmak üzere gruplara ayrılarak, benzer hesaplardan gelen fonların oluşturduğu bir havuza alınır. Bu işlemin ardından banka, havuzdaki fonların tamamını bir bütün olarak kabul edip uygun parçalara ayırarak ayrı ayrı muhasebeleştirir ve çeşitli projelere faizsiz finansman sağlamak suretiyle işletir. Daha sonra banka, bu havuzdaki fonların

işletilmesinden doğan kâr veya zararı başlangıçta belirlenen oranlara göre hesap sahipleri ile paylaşır. Paylaşım oranı genellikle elde edilen kârın %20'si katılım bankasına %80'i hesap sahiplerine ait olacak şekildedir. Bu oran hesap sahipleri tarafından yatırılan fonların miktarına ve vadesine göre kârın %5'i katılım bankasına %95'i müşteriye olacak şekilde değişiklikte gösterebilir. Ayrıca, hesap sahibi her zaman gerçek kâr almayabilir. Çünkü fonların kullanıldığı projenin zarar etme ihtimali de vardır (Bayındır, 2005: 51). Ancak, Türkiye'de katılım bankaları kuruldukları günden bu yana hesap sahiplerine hiçbir zaman zarar yansıtmamıştır.

Katılım bankaları nezdinde açılan kâr ve zarara katılma hesabının özellikleri aşağıdaki gibidir (Ersoy vd. 2019: 172)

- Katılma hesapları, “kâr ve zarara katılma” esasına göre gerçek ve tüzel kişiler adına Türk Lirası, yabancı para ve kıymetli maden cinsinden açılabilir.
- Katılma hesapları; 1 ay, 3 ay, 6 ay, 1 yıl ya da 1 yıldan uzun vadeli olarak açılabilir. Ayrıca bu hesaplar, asgari 32 gün olmak kaydıyla 35 gün, 45 gün vb. şekilde “kırık vadeli” olarak da açılabilir.
- Katılma hesaplarının, her bir gerçek kişinin tüm hesapları dahil 150 bin TL'ye kadar olan kısmı TMSF güvencesi altındadır.
- Hesaba sadece vadesinde para yatırılabilir.
- Hesap sahibi, vade tarihinden önce hesaptan para çekebilir, vade bitiminde hesapta kalan tutar üzerinden kâr payı ödenir.
- Katılma hesaplarında toplanan fonların işletilmesinden doğacak kâr veya zarara katılma oranları katılım bankaları tarafından serbestçe belirlenir.
- Katılma hesapları için oluşacak kâr payı anaparaya eklenmez, gelir vergisi kesildikten sonra ayrı bir özel cari hesaba aktarılır.
- Katılım bankasının, zarara katılıma oranı kâra katılıma oranının yüzde 50'sinden az olamaz. Ayrıca katılma hesabı sahibinin, mali zarara katlanacağı meblağ da hesap bakiyesini aşamaz.

3.5. Fon Kullandırma Yöntemleri

Katılım bankaları, özel cari hesaplar ve kâr ve zarara katılma hesapları aracılığıyla tasarruf sahiplerinden topladıkları fonları; kurumsal finansman desteği, bireysel finansman desteği, kâr-zarar ortaklığı yatırımı, finansal kiralama, ortak yatırımlar ve

mal karşılığı vesaiğin finansmanı yöntemiyle fon ihtiyacı olanlara kullandırmaktadırlar (Bulut ve Er, 2012: 29).

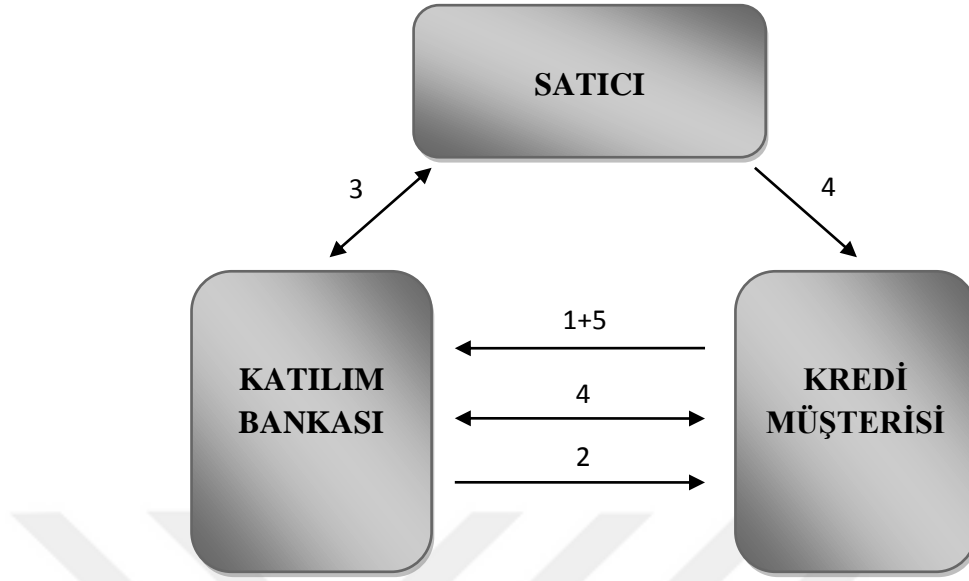
3.5.1. Kurumsal Finansman Desteği (Murabaha)

Katılım bankalarının, tüccar veya sanayicilerin faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için ihtiyaç duyduğu hammadde, mamul, yarı mamul veya makine ve teçhizatı bizzat kendisinin satın alıp üzerine belirli bir oranda kâr payı ekleyerek belirli bir ödeme planı çerçevesinde peşin veya vadeli olarak iş adamlarına satması, kurumsal finansman desteği olarak adlandırılmaktadır. Bu fon kullandırma yöntemi İslam literatüründe murabaha olarak bilinmektedir. Katılım bankaları bu yöntemle, paradan para kazanan geleneksel bankaların aksine bir malı peşin alıp vadeli satarak para kazanmaktadır (Öztürk, 2014: 97).

Katılım bankaları, kurumsal finansman desteği yöntemiyle fon kullandırabilmek için şu hususlara dikkat etmektedir. İlk olarak, ortada alınıp satılacak bir mal olmalıdır. Eğer ortada alım-satım konu olacak bir mal mevcut değil ise katılım bankası müşteriye nakit kredi kullandırıp bunu fazlasıyla tahsil edemez. Nitekim, böyle bir durumda katılım bankası faizcilik yapmış olur ve bu durum kuruluş felsefesine aykırıdır. İkinci bir husus ise alınıp satılacak mal vadeli satıma uygun olmalıdır. Kurumsal finansman desteğinde, katılım bankası müşterinin talep ettiği malı peşin alıp vadeli satarak kazanç sağlamaktadır. Bu durumu göz önüne aldığımızda paraların ve para hükmündeki varlıkların vadeli satışı kâr değil faiz doğurur. Dolayısıyla katılım bankaları taksitle satımı söz konusu olmayan mallar için kurumsal finansman desteğinde bulunamazlar. Belirtilen hususlara ek olarak dikkat edilmesi gereken bir başka husus da alınıp satılacak malın dinen satıma uygun olmasıdır. Eğer müşterinin bankadan talep ettiği mal; içki, sigara, kumar malzemeleri vb. gibi dinen alım ve satımı yasak olan mallar ise bu durumda kurumsal finansman desteği işlemi gerçekleşmez (Aktepe, 2013: 84-85).

Aşağıda kurumsal finansman desteğinin (murabaha) işleyişini gösteren bir şekil sunulmuştur.

Şekil 3.1. Kurumsal Finansman Desteğinin İşleyişi



Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

Kurumsal finansman desteğinin işleyişinin gösterildiği şekilde birinci adımda müşteri ihtiyaç duyduğu malın satın alınması için katılım bankasına başvurur. İkinci adımda katılım bankası müşteriye kâr oranını ve geri ödeme planını içeren bir teklif sunar. Bu teklifi değerlendiren müşteri, şartları uygun bulması halinde bankaya satın alma vaadinde bulunur ve taraflar arasında isteğe bağlı olarak ön anlaşma yapılır. Bu aşamada katılım bankası müşteriden müracaat komisyonu, kaparo ve teminat adı altında ücret talep edebilir. Üçüncü adımda katılım bankası malı satıcıdan peşin bedelle satın alır. Bu aşamada malın hükmen teslimi anlamında tasarruf hakkı veya teslimi ifade eden belgeler katılım bankasına geçer. Dördüncü adımda katılım bankası peşin bedelle satın aldığı malı anlaşmada belirlenen kâr oranı üzerinden peşin ya da vadeli olarak müşteriye satar ve böylece müşteri bankaya borçlandırılmış olur. Son adımda ise müşteri anlaşmada belirlenen şartlar çerçevesinde katılım bankasına borcunu vadesinde öder (Yatbaz, 2020: 78).

3.5.2. Bireysel Finansman Desteği

Ticari işlemlerin finansmanında kullanılmamak kaydıyla, bireysel segmentte yer alan müşterilerin konut, araba vb. gibi bireysel ihtiyaçları kapsamında doğrudan satıcıdan aldıkları mal veya hizmet bedelinin, katılım bankası tarafından müşteri adına satıcıya ödenmesi karşılığında alıcının borçlandırıldığı fon kullandırma yöntemi, bireysel finansman desteği olarak adlandırılmaktadır. Gerçek kişilerin, bireysel ihtiyaçlarının

karşılanmasına yönelik olan bu finansman türünde tıpkı ticari işlemlerin finansmanında kullanılan kurumsal finansman desteğinde olduğu gibi, müşterinin satın almak istediği mal veya hizmetin bedeli müşteriye nakit olarak verilmeyip, müşteri adına satıcıya ödenmektedir (TKBB, 2004: 35).

Bireysel finansman desteği yöntemi, konvansiyonel bankalardaki bireysel kredilerle benzerlik göstermektedir. Aralarındaki temel fark, katılım bankalarının bireysel finansman desteği yöntemiyle fonlama işlemini gerçekleştirebilmesi için bir mal veya hizmetin alınması gerekli iken konvansiyon bankalarca kullanılan bireysel kredilerde böyle bir zorunluluğun söz konusu olmamasıdır.

3.5.3. Finansal Kiralama (İcara/Leasing)

Finansal kiralama, katılım bankalarınca en yaygın kullanılan finansal işlemlerden biri olan ve İslami literatürde “icara” , uluslar arası literatürde ise “leasing” olarak adlandırılan fon kullandırma yönteminin Türkiye’deki uygulamasıdır (Onat, 2019: 35). Bu yöntemde katılım bankaları, müşterilerin gereksinim duyduğu menkul veya gayrimenkulü bizzat kendisi satın alarak belli bir dönem için müşteriye kiralamaktadır. Orta ve uzun vadeli bir finansman türü olan bu yöntem, genellikle kuruluş veya büyüme evresinde sermaye sıkıntısı çeken küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin (KOBİ) makine, tezgah ve ekipman gibi yüksek maliyetli ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılmaktadır (Yılmaz, 2010: 14).

Leasing yoluyla fon kullandırma işlemi iki farklı biçimde gerçekleştirilmektedir. Bunlardan ilki, kısa süreli kiralama olarak bilinen operasyonel kiralama. Bu kiralama biçiminde, müşterinin kiralama süresi yatırıma konu olan malın ekonomik ömründen daha kısa olmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu kiralama yönteminde, müşterinin ödemiş olduğu toplam kira bedeli ilgili malın maliyetini karşılamamakta ve dolayısıyla malın mülkiyet hakkı müşteriye geçmemektedir. İkinci yöntem ise finansal kiralama. Bu kiralama biçiminde, müşteri kiraladığı malın ekonomik ömrünün tamamını kullanabilmekte ve kira sözleşmesinde belirlenen vade bitiminde sembolik bir ücret karşılığında malın mülkiyet hakkına sahip olabilmektedir (Şişman ve Şişman, 2017: 147). Katılım bankaları, malın mülkiyet hakkının müşteriye devredildiği ikinci yönteme göre kiralama işlemi yapmaktadır.

Finansal kiralama sürecinin işleyişi genel hatlarıyla şu şekildedir (Ersoy vd, 2019:180).

1. Müşteri gereksinim duyduğu menkul veya gayrimenkulün satın alınması için katılım bankasına başvurur.
2. Katılım bankası müşteri için kredi değerlendirmesinde bulunur ve uygunsa kredi tahsis eder.
3. Müşteri ihtiyaç duyduğu mal için tedarikçi ile bir ön anlaşma yapar.
4. Müşteri ile katılım bankası arasında kâr oranı ve vadeyi içeren bir kira sözleşmesi yapılır.
5. Katılım bankası, müşterinin ihtiyaç duyduğu malı tedarikçiden sipariş eder.
6. Katılım bankası malı tedarikçiden peşin bedelle satın alır. Bu aşamada malın mülkiyet ve kullanım hakkı doğrudan katılım bankasına geçer.
7. Katılım bankası tedarikçiden peşin bedelle satın aldığı malı sözleşmede belirlenen vade ve kâr oranı üzerinden müşteriye kiralar. Bu aşamada malın mülkiyet hakkı katılım bankasında kalmak kaydıyla kullanım hakkı müşteriye devredilir.
8. Müşteri, sözleşmede belirlenen kira bedellerini katılım bankasına vadesinde öder.
9. Katılım bankası sözleşme sonunda sembolik bir tutar karşılığında kiralanan malın mülkiyet hakkını müşterisine devreder.

3.5.4. Mal Karşılığı Vesaikin Finansmanı

Mal karşılığı vesaikin finansmanı; dış ticaret ve kambiyo mevzuatı kapsamında, katılım bankası ile fon kullanan arasında düzenlenen yazılı bir sözleşme dahilinde, mal karşılığı vesaikin, katılım bankası tarafından peşin bedelle satın alındığı ve üzerine kâr ilave edilerek fon kullanana vadeli olarak satıldığı bir fon kullandırma yöntemidir (TKBB, 2004: 35). Katılım bankalarınca en az kullanılan bu fonlama yönteminde ödeme şekli, ithalatçı tarafından yapılacak ödemenin malın ihracatçı tarafından gönderilmesinden sonra, fakat ithalatçı tarafından teslim alınmasından önce gerçekleştirilmesi üzerine kuruludur. Sistemin işleyişi kısaca şu şekildedir: İhracatçı taraf malı temsil eden sevk ve belgelerini muhabir banka aracılığıyla ithalatçının katılım bankasına gönderir. Katılım bankası, malların gümrüğe

ulaşmasından sonra muhabir banka kanalıyla bu belgeleri peşin bedelle satın alır ve daha yüksek bedelle vadeli olarak ithalatçıya satar (Onat, 2019: 36).

Söz konusu bu fon kullandırma yöntemi esas olarak kurumsal finansman desteğine (murabaha) benzemektedir. Aralarındaki tek fark, mal karşılığı vesaikin finansmanı yönteminde dış ticarete kullanılan yöntem ve belgelerin devreye girmesidir (Sayim, 2010: 622).

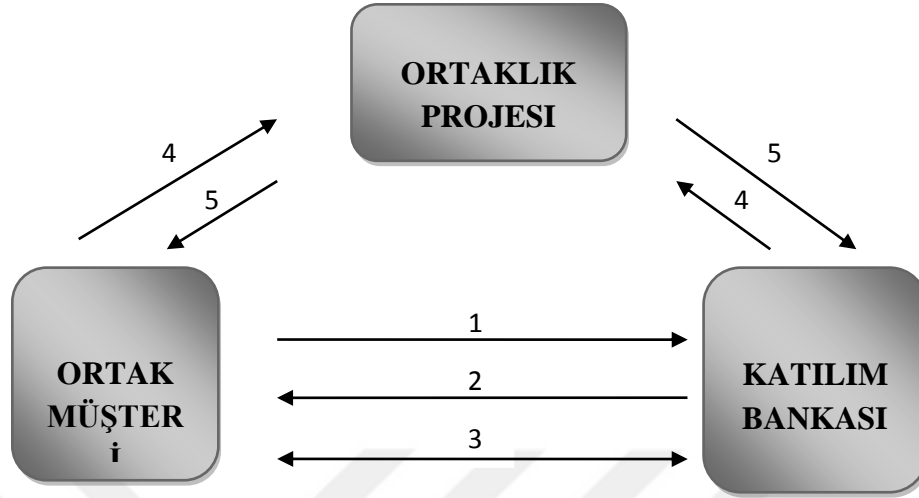
3.5.5. Kâr Zarar Ortaklığı Yatırımı (Mudarebe)

Kar zarar ortaklığı sisteminde temel amaç, biri sermaye sahibi (katılım bankası) diğeri emek, bilgi ve tecrübe sahibi (girişimci) olmak üzere iki tarafın ortaklık kurarak bir projeyi gerçekleştirmeleridir. Bu sisteme emek sermaye ortaklığı ya da mudarebe de denilmektedir. Kar zarar ortaklığı yönteminde, ilgili projenin tüm masrafları katılım bankası tarafından karşılanmaktadır. Başka bir deyişle yapılan yatırımdaki sermayenin tamamı katılım bankasına aittir. Fon kullanan taraf olan girişimci ise projeye sadece emeğini ve bilgisini ortaya koyarak dahil olmaktadır. Bu yöntemde, elde edilen kâr sermaye sahibi ile girişimci arasında önceden belirlenen ve anlaşılan oran üzerinden paylaşılırken, zarar durumunda girişimcinin kasıt, ihmal veya katılım bankası tarafından üzerinde anlaşılmış şartları ihmal etmeleri hariç bütün zarar sermaye sahibine ait olmaktadır. Girişimcinin üstlendiği zarar ise ortaklık kapsamında ortaya koymuş olduğu emeğin boşa gitmesi ile sınırlıdır (Tok, 2009: 6).

Kar zarar ortaklığı, sınırlandırılmamış mudarebe ve sınırlandırılmış mudarebe olmak üzere ikiye ayrılır. Sınırlandırılmamış mudarebe, sermaye sahibinin mudarebe işlemlerinin yürütülmesi konusunda girişimcinin bilgi ve tecrübesine güvendiği ve işlemlerin yürütülmesi hususunda emek sahibi ortağa mutlak yetki verdiği bir mudarebe çeşididir. Burada emek sahibi ne kadar geniş yetkiye sahip olursa olsun, mudarebe ile güdülen kâr sağlama amacını gerçekleştirmek üzere tarafların çıkarlarını gözetmekle yükümlüdür. Sınırlandırılmış mudarebe ise, sermaye sahibi tarafından ortaklığın yürütüleceği yer veya ortaklık konusu hakkında emek sahibi girişimcinin yetki alanının sınırlandırılması üzerine kurulan bir mudarebe çeşididir. Bu mudarebe türünde sermaye sahibi, girişimcinin yapacağı işi engellemek kaydıyla uygun gördüğü diğer hususları da sınırlandırabilmektedir (TKBB, 2018: 368).

Kar zarar ortaklığı yönteminin işleyişini gösteren şekil aşağıda sunulmuştur.

Şekil 3.2. Kâr-Zarar Ortaklığının İşleyişi



Kaynak: Albaraka Türk, Katılım Bankacılığı Sistemi, Çalışma Esasları ve Uygulaması, 2016: 32.

Kar zarar ortaklığı sürecinin işleyişinin gösterildiği şekilde birinci adımda müşteri kâr- zarar ortaklığı yapmak için katılım bankasına başvurur. İkinci adımda katılım bankası proje ve ortaklık değerlendirmesi yapar, uygunsa ortaklığa karar verir. Üçüncü adımda katılım bankası ile fon kullanılacak ortak müşteri arasında “Kâr-Zarar Ortaklığı Yatırım Sözleşmesi” imzalanır. Bu aşamada, katılım bankasının kâr ve zarardan alacağı pay ile alacağı teminatlar belirlenir. Dördüncü adımda emek ve sermaye ortaklığını içeren proje hayata geçirilir. Son adımda ise ortaklık projesi sonunda elde edilen kâr ya da zarar taraflar arasında sözleşmede belirlenen şartlara göre paylaşılır (Albaraka, 2016: 32).

3.5.6. Ortak Yatırım (Muşareke)

İslam literatüründe muşareke olarak adlandırılan fon kullandırma yönteminin Türkiye’deki uygulaması olan ortak yatırım yönteminde, taraflar hem emek hem de sermaye koyarak ortaklık yapmakta ve ortaya çıkan kâr ve zarardan pay almaktadırlar. Açıklamadan da anlaşılacağı üzere ortak yatırım yöntemi genel hatlarıyla kâr zarar ortaklığı yöntemine benzemektedir. Aralarındaki fark, kâr zarar ortaklığında bir tarafta etkin olmayan sermayedar, diğer tarafta ise emeğini, bilgisini ve tecrübesini ortaya koyan aktif bir girişimci yer alırken, ortak yatırımda hem etkin sermayedarın hem de etkin girişimcinin yer almasıdır. Ayrıca, kâr-zarar ortaklığında mali zarar yalnızca sermayedara ait iken, ortak yatırımda zarar taraflar arasında paylaşılmaktadır (Öztürk, 2014: 97).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KAYSERİ'DE GIDA, İNŞAAT VE TEKSTİL SEKTÖRLERİNDE FAALİYET GÖSTEREN İŞLETMELERİN FİNANSMANINDA KATILIM BANKACILIĞININ ROLÜ

Kayseri'de gıda, inşaat ve tekstil sektörleri yarattıkları istihdam, gerçekleştirdikleri üretim ve oluşturdukları ticaret hacmi ile il ekonomisinin gelişmesinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla bu sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerin desteklenmesi ve büyütülmesi il ekonomisi bakımından önem arz etmektedir. Bu sektörde faaliyet gösteren işletmelerin gelişimlerinin önündeki en önemli problem ise finansman sorundur. Bu sorunun çözümünde Kayseri'deki bankacılık sektörüne önemli görevler düşmektedir. Kayseri'de faaliyet gösteren katılım bankalarına son yıllarda kamu sermayeli katılım bankalarının da dahil olması ile birlikte katılım bankalarının bu sektörlerin finansmanındaki rolü merak edilir hale gelmiştir. Çalışmamızın bu bölümünde ilk önce Kayseri ilinin ekonomik yapısından ve ardından da Kayseri'de gıda, inşaat ve tekstil sektörlerinin gelişimi, mevcut durumu ve sektörlerin finansmanında katılım bankaları tarafından kullanılan kredilerden bahsedilecektir.

4.1. Kayseri İlinin Ekonomik Yapısı

TÜİK verilerine göre 2019 yılı itibariyle Kayseri'de ana sektörler toplamı cari fiyatlarla (vergi ve sübvansiyonlar hariç) 55.702 milyon TL olup, bunun yüzde 59,6'sını hizmetler sektörü, yüzde 32,7'sini sanayi sektörü ve yüzde 7,7'sini ise tarım sektörü oluşturmaktadır. Bu sektörler aşağıdaki alt başlıklarda detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

4.1.1. Tarım Sektörü

Tarım sektörü, Kayseri ilinin iktisadi faaliyetleri içerisinde hizmetler ve sanayi sektörlerinden sonra gelmektedir. İlin toplam arazi varlığı yaklaşık 1.697.513 hektar olup, bunun yüzde 34,6'sını (586.843 ha) tarım alanı, yüzde 37,5'ini (636.966 ha) çayır ve mera alanı, yüzde 9,8'ini (166.860 ha) orman-fundalık alan ve yüzde 18,1'ini (306.844 ha) ise tarım dışı arazi oluşturmaktadır. Tarım alanlarında üretim ağırlıklı olarak buğday, arpa, şeker pancarı, çerezlik ayçiçeği, çerezlik kabak, patates, domates, baklagiller, yem bitkileri, elma ve üzüm yetiştiriciliği üzerine yapılmaktadır. Bu durum tarım arazilerinin kullanım amaçlarına göre dağılımına da yansımaktadır. İlde tarım arazisi içerisinde tahıllar ve bitkiler alanının payı (ekili ve nadas) yüzde 90,24, sebzeçilik alanının payı yüzde 6,13 ve son olarak meyvecilik alanının payı ise yüzde 3,63'tür. Bunun yanı sıra toplam arazi içerisinde çayır ve mera alanlarının payının yüksek olması ilde hayvancılığın gelişmesine ve dolayısıyla tarımsal üretime önemli katkılar sağlamaktadır (Kayseri Valiliği, 2021).

2019 yılı itibariyle Kayseri'de toplam tarımsal üretim değerinin hemen hemen yarıya yakını canlı hayvanlar üretim değeri oluşturmaktadır. Tabloda 4.1.'de görüldüğü üzere il genelinde 6.928 milyon TL olan tarımsal üretim değerinin yüzde 46,29'unu canlı hayvanlar, yüzde 43,37'sini bitkisel üretim ve yüzde 10,33'ünü ise hayvansal üretim oluşturmaktadır.

Tablo 4.1. Kayseri İli Tarımsal Üretim Değeri (2014-2019, Milyon TL)

Yıllar	Bitkisel Üretim (1)	Canlı Hayvanlar (2)	Hayvansal Üretim (3)	Toplam Üretim (4)	1/4 (%)	2/4 (%)	3/4 (%)
2014	1.396	1.257	568	3.221	43,34	39,03	17,63
2015	1.577	1.505	448	3.530	44,67	42,63	12,69
2016	1.519	1.860	444	3.823	39,73	48,65	11,61
2017	1.663	2.691	508	4.862	34,20	55,35	10,45
2018	2.096	3.049	565	5.710	36,71	53,40	9,89
2019	3.005	3.207	716	6.928	43,37	46,29	10,33

Kaynak: TÜİK

Bitkisel üretimde; tarla ürünleri içerisinde ekim alanında (da) buğday, üretim miktarında (ton) şeker pancarı, sebze ürünlerinde ekim alanında çerezlik kabak, üretim miktarında domates, meyve ürünleri içerisinde ise hem ağaç sayısında hem üretim miktarında elma ilk sırada yer almaktadır (Kayseri İl Kültür Turizm Müdürlüğü, 2021).

Hayvansal üretimde ise parasal değer olarak birinci sırada kırmızı et yer almaktadır. Bunu sırasıyla süt ve süt ürünleri, yumurta ve beyaz et takip etmektedir. Ayrıca, canlı hayvanlar açısından baktığımızda, TÜİK verilerine göre Kayseri’de 2019 yılı itibariyle 651.505 küçükbaş ve 350.237 büyükbaş hayvan bulunmaktadır. Bu durum ilde küçükbaş potansiyelinin büyükbaş potansiyeline kıyasla daha fazla geliştiğini göstermektedir (Kayseri Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2021)

Tarım sektörünün iktisadi faaliyetler içerisindeki yerini belirlemeye yönelik birçok gösterge bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi tarımın GSYH içindeki payıdır.

Tablo 4.2.’de yer alan bilgiler Kayseri’de ve Türkiye’de 2004-2019 döneminde tarım sektörünün GSYH içindeki payını göstermektedir.

Tablo 4.2. Kayseri ve Türkiye’de Tarım Sektörünün GSYH Gelişimi (2004-2019, Milyon TL)

Yıllar	Kayseri Tarım GSYH (1)	Kayseri GSYH (2)	Türkiye Tarım GSYH (3)	Türkiye GSYH (4)	1/2 (%)	1/3 (%)
2004	672	8.875	54.365	582.853	7,57	1,24
2005	793	10.569	62.350	680.276	7,50	1,27
2006	751	12.398	64.416	795.757	6,06	1,17
2007	855	13.760	66.197	887.714	6,21	1,29
2008	992	15.394	74.451	1.002.756	6,44	1,33
2009	1.131	14.947	81.234	1.006.372	7,57	1,39
2010	1.411	17.311	104.704	1.167.664	8,15	1,35
2011	1.611	20.716	114.838	1.404.928	7,78	1,40
2012	1.713	23.341	121.693	1.581.479	7,34	1,41
2013	1.909	26.911	121.734	1.823.427	7,09	1,57
2014	2.171	30.219	134.744	2.054.898	7,18	1,61
2015	2.347	34.158	161.471	2.350.941	6,87	1,45
2016	2.406	38.488	161.331	2.626.560	6,25	1,49
2017	2.779	45.463	189.233	3.133.704	6,11	1,47
2018	3.340	53.182	217.072	3.758.316	6,28	1,54
2019	4.289	61.831	277.495	4.320.191	6,94	1,55

Kaynak: TÜİK

Kayseri’de tarım sektörünün, ilin toplam GSYH içerisindeki payının giderek azaldığı gözlemlenmektedir. 2004 yılında yüzde 7,57 olan tarım sektörünün il GSYH içerisindeki payı 2019 yılına gelindiğinde yüzde 6,94’e gerilemiştir. 2004 yılında 672 milyon TL olan tarımsal GSYH’nin 2019 yılına gelindiğinde 4.289 milyon TL’ye yükseldiğini dikkate aldığımızda tarımın payında yaşanan gerilemenin, ilde başat sektörler olan hizmetler ve sanayi sektörlerinin GSYH’sinin tarıma kıyasla daha hızlı büyümesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Buna karşılık incelenen dönemde Kayseri tarımının Türkiye tarımsal GSYH’ye katkısı ise artmıştır. 2004 yılında yüzde

1,24 olan Kayseri ilinin Türkiye tarımsal GSYH içindeki payı 2019 yılında gelindiğinde yüzde 1,55'e yükselmiştir.

Tarım sektörünün iktisadi faaliyetler içerisindeki önemini gösteren bir diğer gösterge de tarımın dış ticaretteki payıdır. Tablo 4.3.'de Kayseri ilinde 2014-2019 döneminde tarım sektörü tarafından gerçekleştirilen ihracat ve ithalat değerleri ile sektörün il ihracatındaki ve ithalatındaki payına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 4.3. Kayseri İlinde Tarım Sektörüne İlişkin Dış Ticaret Göstergeleri (2014-2019, Milyon \$)

Yıllar	İhracat		İthalat		Sektörün İl İhracatındaki Payı(%)	Sektörün İl İthalatındaki Payı (%)
	Tarım Sektörü	Kayseri	Tarım Sektörü	Kayseri		
2014	212	1.909	91	1.715	11,11	5,31
2015	210	1.683	71	1.472	12,48	4,82
2016	204	1.607	72	1.460	12,69	4,93
2017	186	1.822	95	1.812	10,21	5,24
2018	34	2.087	72	1.403	1,63	5,13
2019	28	2.216	86	1.204	1,26	7,14

Kaynak: TÜİK

Tarım sektörünün il ihracatındaki payı yıllar itibariyle giderek azalırken, ithalattaki payı ise artmıştır. 2014 yılında sektörün il ihracatındaki payı yüzde 11,11 iken 2019 yılına gelindiğinde bu pay yüzde 1,26'ya gerilemiştir. İthalattaki payı ise 2014 yılında yüzde 5,31 iken 2019 yılına gelindiğinde yüzde 7,14'e yükselmiştir. Bu durum yıllar itibariyle tarım sektörünün net ihracatının il GSYH'sine katkısının pozitiften negatife döndüğünü göstermektedir.

4.1.2. Sanayi Sektörü

Dünyanın ilk organize ticaret merkezi olarak kabul edilen Kültepe'de başlayan ticaret kültürünü asırlar boyunca devam ettiren Kayseri, gelişmiş ulaşım ağı, enerji imkanları ve sahip olduğu zengin yeraltı kaynaklarının yanı sıra önemli ölçüde gelişmiş sanayisiyle ülkemizin önde gelen illeri arasında yer almaktadır⁵ (Kayseri İl Sanayi Durum Raporu, 2018: 2).

İlde sanayileşme politikaları Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yapılan kamu yatırımları ile başlamıştır. Nitekim bu doğrultuda 1926 yılında ağır sanayi yatırımı olan Kayseri Tayyare Fabrikası'nın, 1935 yılında ise Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası'nın kurulması ile sanayileşmenin ilk adımları atılmıştır. Aynı dönemde

⁵Kayseri, sanayi siciline kayıtlı toplam sanayi işletmesi bakımından Türkiye'de 6., İç Anadolu Bölgesi'nde ise Ankara ve Konya'dan sonra 3. sırada yer almaktadır (Kayseri Sanayi ve Teknoloji İl Müdürlüğü, Kayseri İli Yıllık Ar-Ge ve Yenilikçilik Raporu, 2019).

ulaşıma açılan Ankara-Kayseri demiryolu (1927), yörenin elektrik ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulan Bünyan Hidroelektrik Santrali (1929), Kayseri-Sivas-Samsun karayolu (1930), Ankara-Kayseri ve Konya-Adana hattını birbirine bağlayan Kayseri-Ulukışla demiryolu (1933) ilde sanayinin gelişmesine katkı sağlayan diğer kamu yatırımları olmuştur (Aysu, İlgün ve Çobanoğulları, 2020: 967).

İlde özel kesim yatırımları ise özellikle 1950'lerden sonra gelişme göstermiş olup, Kayseri, bu dönemde gıda, tekstil ve metal eşya-makine alanındaki özel kesim yatırımlarıyla dikkat çekmiştir. Bu alana yönelik yatırımlar neticesinde 1960'lı yıllarda Kayseri sanayiinde en önde gelen sektörler de sırasıyla gıda, tekstil ve metal eşya-makine olmuştur.

1970'li yıllara gelindiğinde ise, imalat sanayiinin yapısının değiştiği ve ölçeklerin büyümeye başladığı görülmektedir. Öyle ki, daha önceki yıllarda imalat sanayi içerisinde gıda ve tekstil sektörlerinden sonra gelen metal eşya-makine sanayi bu yıllarda yükselişe geçerek birinci sıraya gelmiştir. 1979 yılında yapılan "Yıllık İmalat Sanayi Anketi" sonuçlarına göre ildeki sanayi işletmelerinin sektörel dağılımı göz önünde bulundurulduğunda yüzde 41 ile metal eşya-makine imalat sanayinin birinci, yüzde 20,6 ile tekstil sanayinin ikinci ve yüzde 18,6 ile gıda sanayinin üçüncü sırayı alması bu durumun bir göstergesidir (Özaslan ve Şeftalici, 2002: 24).

Kayseri ilinde Organize Sanayi Bölgesi'nin (OSB) kurulması, alt yapısının tamamlanması ve 1989 yılında şehrin ikinci derece teşvik bölgesi ilan edilmesi, bu tarihten sonra ilde sanayi sektöründe faaliyet gösteren işletme sayısının hızla artmasına neden olmuştur (Özaslan ve Şeftalici, 2002: 25). Kayseri'de şu an Kayseri OSB, İncesu OSB ve Mimarsinan OSB olmak üzere 3 OSB bulunmaktadır.

Aralık 2019 yılı itibariyle Kayseri'de sanayi siciline kayıtlı işletme sayısı 4.444 olup, bu işletmelerin istihdam edilen personel sayısı bakımından yüzde 67,3'ü mikro, yüzde 24,7'si küçük, yüzde 6,6'sı orta ve yüzde 1,4'ü ise büyük ölçekli işletmeler konumundadır (Kayseri İl Sanayi Durum Raporu, 2019: 3). Aşağıda sunulan Tablo 4.4.'de sanayi siciline kayıtlı işletmelerin sektörlere göre dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 4.4. Kayseri İlinde Sanayi İşletmelerinin Sektörel Dağılımı (İlk 10 Sektör)

Sıra	Sektör Adı	Pay (%)	Sıra	Sektör Adı	Pay (%)
1	Mobilya	24,29	6	Metalik Olmayan Mineral Ürünler	5,28
2	Metal Ürünleri	13,34	7	Ağaç ve Mantar Ürünleri	4,88
3	Gıda Ürünleri	8,21	8	Elektrik, Gaz, Buhar	4,74
4	Kauçuk ve Plastik	6,32	9	Elektrikli Teçhizat	4,63
5	Makine ve Ekipmanlar	6,21	10	Tekstil Ürünleri	4,09

Kaynak: Kayseri İl Sanayi Durum Raporu, 2019:4.

2019 yılı Kayseri ilinde sanayi siciline kayıtlı işletmelerin sektörel dağılımına göre yüzde 24,29 ile mobilya imalatı sektörü birinci sırada yer almaktadır. İkinci sırada yüzde 13,34 ile metal ürünleri imalatı ve üçüncü sırada ise yüzde 8,21 ile gıda ürünleri imalatı sektörü yer almaktadır.

Sanayi sektörünün istihdam dağılımında ise ilk üç sektör şu şekilde sıralanmaktadır: yüzde 23,65 ile mobilya imalatı sektörü birinci sırada yer almaktadır. Bunu sırasıyla yüzde 12,92 ile elektrikli teçhizat ve yüzde 11,60 ile tekstil ürünleri sektörü takip etmektedir (Kayseri İl Sanayi Durum Raporu, 2019: 4)

Tablo 4.5.'de Kayseri, TR72 Bölgesi (Kayseri-Sivas-Yozgat) ve Türkiye'nin 2004-2019 dönemine ilişkin sanayi Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla (GSYH) değerleri yer almaktadır.

Tablo 4.5. Kayseri, TR72 Bölgesi ve Türkiye'nin Sanayi Sektörüne İlişkin Gayrisafi Yurtiçi Hasılasının Gelişimi (2004-2019, Milyon TL)

Yıllar	Kayseri	TR72	Türkiye	Kayseri/TR72 (%)	Kayseri/Türkiye (%)
2004	2.396	2.916	115.338	82,17	2,08
2005	3.032	3.667	134.067	82,68	2,26
2006	3.620	4.343	157.326	83,35	2,30
2007	3.942	4.756	174.289	82,88	2,26
2008	4.248	5.178	194.185	82,04	2,19
2009	3.675	4.636	185.465	79,27	1,98
2010	4.177	5.250	215.315	79,56	1,94
2011	5.301	6.701	276.996	79,11	1,91
2012	5.902	7.604	304.092	77,62	1,94
2013	6.847	8.867	358.534	77,22	1,91
2014	7.861	10.238	412.269	76,78	1,91
2015	8.531	11.003	463.829	77,53	1,84
2016	9.486	12.302	514.902	77,11	1,84
2017	12.193	15.527	646.827	78,52	1,89
2018	15.196	19.562	837.291	77,68	1,81
2019	18.235	23.439	941.476	77,80	1,94
CAGR	%13,5	%13,91	%14		

Kaynak: TÜİK

Tablodan görüldüğü üzere 2004 yılı itibariyle Kayseri ilinin sanayi GSYH'si cari fiyatlarla, 2.396 milyon TL iken 2019 yılında bu tutar 18.235 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. TR72 Bölgesi ve Türkiye açısından baktığımızda ise 2019 yılında sanayinin GSYH'si sırasıyla 23.439 ve 941.476 milyon TL seviyesinde gerçekleşmiştir. Yıllık bileşik büyüme oranına (CAGR) göre sanayi sektörünün GSYH içerisindeki değerinin 2004-2019 döneminde yıllık ortalama büyümesi Kayseri için yüzde 13,5 ve TR72 Bölgesi için ise yüzde 13,91 oranında gerçekleşmiş olup, bu oran Türkiye ortalamasının (%14) altındadır.

Dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise Kayseri'nin TR72 Bölgesi ve Türkiye içerisindeki payında yaşanan gerilemedir. 2004 yılında TR72 Bölgesi'nde sanayi GSYH'sinin yüzde 82,17'sini Türkiye'de ise yüzde 2,08'ini tek başına Kayseri ili oluştururken bu oranlar 2008 yılından sonra TR72 Bölgesi için yüzde 80'in Türkiye için ise yüzde 2'nin altına düşmüş ve 2019 yılı itibariyle sırasıyla yüzde 77,80 ve yüzde 1,94 oranında gerçekleşmiştir. Bu durum, TR72 Bölgesi'nde yer alan Sivas ve Yozgat illeri başta olmak üzere diğer bazı illerin iktisadi faaliyetleri içerisinde düşük seviyede de olsa sanayi sektörünün payının arttığına işaret etmektedir.

Tablo 4.6. Kayseri İlinde Sanayi Sektörüne İlişkin Dış Ticaret Göstergeleri (2014-2019, Milyon \$)

Yıllar	İhracat		İthalat		Sektörün İl İhracatındaki Payı(%)	Sektörün İl İthalatındaki Payı (%)
	Sanayi Sektörü	Kayseri	Sanayi Sektörü	Kayseri		
2014	1.658	1.909	1.617	1.715	86,87	94,20
2015	1.450	1.683	1.392	1.472	86,12	94,50
2016	1.380	1.607	1.382	1.460	85,88	94,62
2017	1.611	1.822	1.710	1.812	88,41	94,29
2018	2.045	2.087	1.322	1.403	97,98	94,19
2019	2.182	2.216	1.107	1.204	98,45	91,90
CAGR	%4,68	%2,52	% -6,12	% -5,60		

Kaynak: TÜİK

Tablo 4.6.'da 2014-2019 yılları itibariyle Kayseri ili sanayi sektörüne ilişkin dış ticaret verileri yer almaktadır. Buna göre sanayi sektörünün gerçekleştirmiş olduğu ihracat rakamları yıllar itibariyle artarken, ithalat rakamları ise azalmıştır. 2014 yılında 1.658 milyon \$ olan ihracat 2019 yılına gelindiğinde 2.182 milyon \$ seviyesine yükselmiştir. İthalat değeri ise 2014 yılında 1.617 milyon \$ iken, 2019 yılına gelindiğinde 1.107 milyon \$ seviyesine gerilemiştir. 2019 yılı itibariyle sanayi sektörü 510 milyon \$ dış ticaret fazlası vermiştir.

İlde sanayi sektörünün net ihracatının il GSYH'sine katkısı 2014-2017 yıllarında negatif iken, 2018 yılından itibaren pozitive dönmüştür. Bununla birlikte, 2014 yılında sektörün il ihracatındaki payı yüzde 86,87 iken, sektörün il ithalatındaki payı ise yüzde 94,20'dir. 2019 yılına gelindiğinde ise ihracatın payı artarak yüzde 98,45'e yükselirken ithalatın payı ise azalarak yüzde 91,90'a gerilemiştir.

İlde dış ticarete konu olan ürünlere baktığımızda, ihracat tutarlarına göre en çok ihraç edilen ürünler mobilya ve diğer ürünler, tekstil ürünleri ile makine ve teçhizat olarak sıralanmaktadır. Bu üç sektörün il ihracatındaki payı yüzde 60,1'dir. İthalatta ise ana metal sanayi, radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları ile kimyasal madde ve ürünler en çok ithal edilen kalemlerdir. Bu üç sektörün il ithalatındaki payı ise yüzde 73,2'dir (Orta Anadolu Kalkınma Ajansı, 2018: 168-191).

4.1.3. Hizmetler Sektörü

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren sanayileşmenin hız kazandığı Kayseri'de, sanayiye dayalı üretimin artması ile birlikte ticaret gelişmiş, bunun sonucunda da hizmetler sektörü ilde istihdama ve GSYH'ye yaptığı katkılar yoluyla ön plana çıkmıştır. Yirminci yüzyılda tarım ağırlıklı ekonomik yapıya sahip olan il, yirmi birinci yüzyılda doğrudan hizmet ağırlıklı bir yapıya dönüşmüştür (Coşkun Karadağ ve Paksoy, 2020: 18 : Özmen vd, 2018: 31).

Cumhuriyetin ilk yıllarında (1927), Kayseri'deki toplam iş görenlerin yüzde 82,38'i tarım, yüzde 7,5'i sanayi ve yüzde 4,68'i ise hizmetler sektöründe istihdam edilmiştir (Onsekiz, 2016: 342). 2020 yılına gelindiğinde ise (Kayseri'ye ait verilere ulaşamadığı için TR72 Bölgesi verileri kullanılmıştır) tarım sektöründe iş gören oranı 1927 yılına kıyasla yüzde 57,98'lik bir düşüşle yüzde 24,4 seviyesine gerilerken, sanayi sektörünün payı yüzde 24'e ve hizmetler sektörünün payı ise yüzde 51,6'ya yükselmiştir. Buradan hareketle yıllar itibariyle Kayseri'de tarım sektöründe çözülen istihdamın ağırlıklı hizmetler sektöründe olmak üzere bir miktarda sanayi sektöründe istihdam edildiği anlaşılmaktadır.

Hizmetler sektörü istihdamdaki artan payının yanı sıra, ilde GSYH'ye sağladığı katkı bakımından da ilin ekonomik anlamda gelişmesine destek olmaktadır. Tablo 4.7.'de Kayseri ve Türkiye'de 2004-2019 yılları arasında hizmetler sektörünün GSYH rakamları sunulmaktadır.

Tablo 4.7. Kayseri ve Türkiye’de Hizmetler Sektörünün GSYH Gelişimi (2004-2019, Milyon TL)

Yıllar	Kayseri Hizmet GSYH (1)	Kayseri GSYH (2)	Türkiye Hizmet GSYH (3)	Türkiye GSYH (4)	1/2 (%)	1/3 (%)
2004	4.246	8.875	309.386	582.853	47,84	1,37
2005	4.825	10.569	360.851	680.276	45,65	1,34
2006	5.764	12.398	425.202	795.757	46,49	1,36
2007	6.518	13.760	487.188	887.714	47,37	1,34
2008	7.449	15.394	556.963	1.002.756	48,39	1,34
2009	7.579	14.947	575.259	1.006.372	50,71	1,32
2010	8.456	17.311	636.895	1.167.664	48,85	1,33
2011	9.572	20.716	745.260	1.404.928	46,21	1,28
2012	11.120	23.341	854.073	1.581.479	47,64	1,30
2013	12.788	26.911	972.581	1.823.427	47,52	1,31
2014	14.214	30.219	1.106.109	2.054.898	47,04	1,29
2015	15.938	34.158	1.257.180	2.350.941	46,66	1,27
2016	18.210	38.488	1.417.984	2.626.560	47,31	1,28
2017	21.384	45.463	1.677.675	3.133.704	47,04	1,27
2018	25.651	53.182	2.047.129	3.758.316	48,23	1,25
2019	30.320	61.831	2.439.697	4.320.191	49,04	1,24

Kaynak: TÜİK

Tablo incelendiğinde Kayseri ilinde hizmetler üretiminin ele alınan dönem boyunca sürekli arttığı görülmektedir. İlde 2004 yılında 4.246 milyon TL olan hizmetler üretimi 2019 yılına gelindiğinde yaklaşık olarak yüzde 714 oranında artarak 30.320 milyon TL’ye yükselmiştir. Türkiye’de ise aynı dönem hizmetler üretimindeki artış yüzde 788 oranında gerçekleşmiş olup Kayseri, Türkiye ortalamasının gerisinde kalmıştır.

Sektörün Kayseri ili GSYH içerisindeki payına baktığımızda ise her ne kadar oranlar dalgalı bir görünüm sergilese de genel durum bu payların arttığı yönündedir. Cari fiyatlarla, hizmetler sektörünün Kayseri GSYH içerisindeki payı 2004 yılında yüzde 47,84 iken, bu oran 2009 yılı itibariyle yüzde 50,71’le incelenen dönemin en yüksek seviyesine ulaşmış olup bu durum 2008 yılında patlak veren küresel mali kriz nedeniyle sanayi sektöründe yaşanan üretim düşüşünden kaynaklanmıştır. 2019 yılına gelindiğinde ise sektörün payı yüzde 49,04 oranında gerçekleşmiştir.

Hizmet alt sektörlerinin il GSYH’ye katkılarına baktığımızda, ilk dört sektör başatlık sırasına göre toptan ve perakende ticareti, gayrimenkul faaliyetleri, ulaştırma ve depolama ile konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri sektörüdür. TÜİK verilerine göre bu dört alt sektörün 2019 yılı itibariyle Kayseri ili hizmetler sektörü içerisindeki payı yüzde 54,72’dir.

4.2. Kayseri Bölgesinde Faaliyet Gösteren Katılım Bankaları

Kayseri’de Aralık 2019 yılı itibariyle katılım bankacılığı sektöründe 3 özel sermayeli ve 3 kamu sermayeli olmak üzere toplam 6 banka, 24 şubesi ile faaliyet göstermektedir. Bu kuruluşlar; özel sermayeli Albaraka Türk Katılım Bankası, Türkiye Finans Katılım Bankası ve Kuveyt Türk Katılım Bankası ile kamu sermayeli Ziraat Katılım Bankası, Vakıf Katılım Bankası ve Türkiye Emlak Katılım Bankası’dır.

Kayseri’de bankacılık sektöründeki yerinin her geçen gün daha da pekiştiren katılım bankaları, çeyrek asrı aşan birikimiyle ilimiz finans sektörünün en önemli aktörlerinden biri haline gelmiştir. 1989 yılında faaliyete geçen Albaraka Türk Katılım Bankası ile ilimiz bankacılık sektörüne dahil olan katılım bankaları, son yıllarda hızlı bir büyüme trendi içerisine girdi. Gerek toplanan ve kullanılan fonlar bakımından gerekse şube ve personel sayısı bakımından katılım bankaları, Kayseri’de bankacılık sektöründeki payını yükselen bir trend ile devam ettiriyor.

Kayseri’de faaliyet gösteren katılım bankalarına ilişkin başlıca istatistikler aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 4.8. Kayseri Katılım Bankacılığı ve Bankacılık Sektörü İstatistikleri (2018-2019)

Bankacılık Göstergeleri	Katılım Bankaları			Bankacılık Sektörü		
	2018	2019	Değişim (%)	2018	2019	Değişim (%)
Mevduat (Milyon TL)	2.391	3.146	31,6	17.864	23.128	29,5
Kişi Başı Mevduat (TL)	1.737	2.458	41,5	12.976	16.643	28,3
Kredi (Milyon TL)	1.717	1.987	15,7	25.811	28.182	9,2
Kişi Başı Kredi (TL)	1.204	1.351	12,2	17.978	19.236	7,0
Kredi/Mevduat Oranı	71,8	58,2	-18,9	144,5	121,9	-15,6
Şube Sayısı	19	23	21,1	175	176	0,6

Kaynak: BDDK, FinTürk verilerinden yazar tarafından derlenmiştir.

*Mevduatlar; Tasarruf Mevduatları ile Diğer Mevduatlar toplamını göstermektedir.

**Krediler; Toplam Nakdi Kredileri göstermektedir.

Kayseri’de 2018 yılı itibariyle katılım bankaları tarafından toplanan mevduatlara bakıldığında, 2018 yılında 2.391 milyon TL olan katılım bankaları toplam mevduat değeri 2019’a gelindiğinde yüzde 31,6 artarak 3.146 milyon TL seviyesine yükselmiştir. Aynı şekilde ilimiz bankacılık sektöründe de bu değer 17.864 milyon TL’den 23.128 milyon TL’ye yükselmiştir.

Kullanılan kredilere bakıldığında ise 2018 yılında Kayseri’de katılım bankaları tarafından kullanılan kredilerin değeri 1.717 milyon TL iken 2019 yılına

gelindiğinde bu değer yüzde 15,7 puanlık artışla 1.987 milyon TL seviyesine ulaşmıştır. Bankacılık sektöründe ise bu değer 2018 yılında 25.811 milyon TL iken 2019 yılına gelindiğinde 28.182 milyon TL seviyesine yükselmiştir. Kredi mevduat oranları 2019 yılında Kayseri’de katılım bankacılığı sektöründe yüzde 18,9 seviyesinde daralmıştır ve bu oran bankacılık sektörü ile kıyaslandığında (% -15,6) yüksek olduğu görülmektedir.

4.3. Kayseri’de Gıda Sektörünün Gelişimi

Kayseri ekonomisinde oldukça önemli bir yer tutan gıda sektörü, Türkiye’ye paralel olarak Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren benimsenen sanayileşme hamleleri doğrultusunda gelişim ve değişim göstermiştir. Özellikle, 1955 yılında işletmeye açılan kamu sermayeli Kayseri Şeker Fabrikası’nın ardından sektör, Kayseri’nin ana iş kollarından birisi halini almıştır. Nitekim, 1960’lı yıllarda Kayseri imalat sanayinde işyerlerinin dağılımı bakımından ilk sırada gelen sektör, gıda olmuştur. Bu dönemde gıda sanayinde faaliyet gösteren işletmelerin büyük çoğunluğu ilin coğrafi işaretli ürünleri olan sucuk ile pastırma imalathaneleridir. Diğerleri ise un, makarna, irmik, bisküvi ve gofret üreten işletmelerdir (Kayseriden, 2021).

1970’lere gelindiğinde ise ilde imalat sanayi çeşitlenmeye başlamış ve gıda sektörü imalat sanayi içerisinde üçüncü sıraya gerilemiştir. Yukarıda sanayi sektörü başlığında da bahsettiğimiz üzere 1979 yılında yapılan Yıllık İmalat Sanayi Anketi sonuçlarına göre gıda sektörü yüzde 18,6’lık pay ile ildeki işyerlerinin dağılımı bakımından metal eşya-makine (%41,6) ve tekstil sektörünün (%20,6) gerisine düşmüştür (Kayseri İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2021).

Bu dönemde ilde, gıda sektöründe büyük birkaç işletmenin yanında, küçük ve orta ölçekli çok sayıda işletme faaliyet göstermektedir. Büyük işletmelerin başında Meysu, Kemsan, Garipsu, Kayseri Yem Fabrikası ve birkaç un fabrikası önde gelen işletmelerdir. Bu büyük işletmelerin neredeyse hepsi kendi pazar ağlarını oluşturmuştur. Bir taraftan bu işletmeler diğer taraftan da sektörde faaliyet gösteren çok sayıda küçük ve orta ölçekli işletmeler, Kayseri’de üretilen gıda ürünlerini ilde ve il dışında pazarlayarak Kayseri ekonomisine katkı sağlamışlardır (Kayseri İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2021).

2019 yılı itibariyle Kayseri gıda sektöründen 1 firma, İstanbul Sanayi Odası (İSO) tarafından açıklanan ve üretimden net satışlara göre belirlenen “Türkiye’nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu” arasında; 1 firmada aynı şekilde, İSO tarafından açıklanan ve üretimden net satışlara göre belirlenen “Türkiye’nin İkinci 500 Büyük Sanayi Kuruluşu” arasında yer almaktadır.

4.3.1. Sektörün Mevcut Durumu

Dış ticaret verileri sektörün il ekonomisindeki mevcut durumunu ortaya koyan önemli göstergelerden birisidir. Kayseri Sanayi İl Durum Raporu’na göre; sektörde faaliyet gösteren işletmelerin toplam dış ticareti son yıllarda ihracat aleyhine bir değişim sergilemiştir. 2014 yılında dış ticaret fazlası veren sektör takip eden yıllarda sürekli dış ticaret açığı vermeye başlamıştır. Bir başka ifadeyle 2014 yılında sonra sektörün net ihracatının il GSYH’sine katkısı negatife dönmüştür.

Bu durumu daha detaylı bir şekilde görebilmek adına, aşağıda yer alan Tablo 4.9.’da gıda sektörünün ihracat ve ithalat bakımından 2014 yılından 2019 yılına kadar geçen süreçte nasıl bir gelişme gösterdiği sunulmuştur.

Tablodan görüldüğü üzere 2014 yılında gıda ürünleri ihracatı 89 milyon dolar tutarında gerçekleşmiştir. Bu tutar toplam imalat sanayi ihracatının yüzde 5,75’ine karşılık gelmektedir. 2019 yılına gelindiğinde, sektörün toplam ihracat değeri dönem başına kıyasla yüzde 39,3 puan gerileyerek 54 milyon dolara düşmüş, imalat sanayi içerisindeki payı ise yüzde 2,55’e inmiştir.

Kayseri gıda sanayinin 2014-2019 yılları arasındaki ithalat rakamları incelendiğinde, dönem başında 88 milyon dolar olan gıda sektörü ithalatı, 2017 yılına gelindiğinde 104 milyon dolar ile ele alınan dönemin en yüksek seviyesine ulaşmış ve 2019 yılı itibariyle de 98 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

Özetleyecek olursak, incelenen döneme ilişkin ihracat ve ithalat rakamları sektörün ithal girdilere olan bağımlılığının arttığına işaret etmektedir.

Tablo 4.9. Kayseri Gıda Sektörü ve İmalat Sanayi Dış Ticaret Rakamları (2014-2019, Milyon \$)

Yıllar	Gıda Ürünleri İhracatı	İmalat Sanayi İhracatı	Pay (%)	Gıda Ürünleri İthalatı	İmalat Sanayi İthalatı	Pay (%)
2014	89	1.547	5,75	88	1.660	5,30
2015	41	1.521	2,70	82	1.380	5,94
2016	46	1.447	3,18	81	1.359	5,96
2017	55	1.513	3,64	104	1.695	6,14
2018	67	1.915	3,50	81	1.314	6,16
2019	54	2.115	2,55	98	1.096	8,94

Kaynak: 2014-2019 yıllarındaki Kayseri Sanayi İl Durum Raporu

*Yazar tarafından derlenmiştir

Gıda sektörü dış ticaret verileri fasıllara göre incelendiğinde, Kayseri'nin geniş ürün yelpazesine bağlı olarak, gıda sektörünün bazı alt faaliyet alanlarında önemli ihracat ve ithalat değerleri ortaya çıkardığı görülmektedir. Bu faaliyet alanlarını ihracatta; başka yerde sınıflandırılmamış hayvanlar ve hayvansal ürünler, fırın ürünleri ve işlenmiş sebze ve meyveler alt sektörleri, ithalatta ise; tahıl ve başka yerde sınıflandırılmamış bitkisel ürünler, başka yerde sınıflandırılmamış hayvanlar ve hayvansal ürünler ile bitkisel ve hayvansal sıvı ve katı yağlar alt sektörleri şeklinde sıralamak mümkündür.

Kayseri'nin özellikle pastırma, sucuk ve sosis gibi hayvansal ürünlerin anavatanı konumunda olmasının bir sonucu olarak, başka yerde sınıflandırılmamış hayvanlar ve hayvansal ürünler yaklaşık olarak 22,5 milyon dolarlık ihracat tutarı ile en çok ihracatı yapılan alt sektör olmuştur. Kayseri'de gıda sektörü ihracatının yaklaşık yüzde 40,7'sini oluşturan bu alt sektör aynı zamanda gıda sektörünün dış ticaret açığının kapatılmasında da önemli bir role sahiptir. Üretiminde kullanılan girdilerin neredeyse tamamına yakını yerli kaynaklardan temin edilen fırın ürünleri alt sektörü ise 10,8 milyon dolarlık ihracat değeri ile Kayseri'nin gıda sektörü ihracatında ikinci sırada yer almaktadır. Bu sektörü 3,4 milyon dolarlık ihracatla, ilimizde son yıllarda hızla gelişmekte olan işlenmiş sebze ve meyveler alt sektörü takip etmektedir. 2019 yılında en düşük ihracat tutarına sahip alt sektörler ise balıkçılık ve balık ürünleri ile nişasta ve nişastalı ürünler alt sektörü olmuştur.

Tablo 4.10. Alt Sektörler Bazında Kayseri Gıda Sektörünün Dış Ticaret Rakamları (2019, Bin \$)

Alt Sektör Grupları	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi
Tahıl ve başka yerde sınıflandırılmamış bitkisel ürünler	1.872	71.311	-69.439
Sebze, bahçe ve kültür bitkileri ürünleri	1.126	122	1.004
Meyveler, sert kabuklular, içecek ve baharat bitkileri	1.956	309	1.647
Başka yerde sınıflandırılmamış hayvanlar ve hayvansal ürünler	22.471	13.972	8.499
Balıkçılık ve balık ürünleri	15	70	-55
Tuz	837	83	754
Mezbahacılık	574	-	574
İşlenmiş sebze ve meyveler	3.429	409	3.020
Bitkisel ve hayvansal sıvı ve katı yağlar	2.570	9.491	-6.921
Süt ürünleri	885	-	885
Öğütülmüş tahıl ürünleri	1.106	-	1.106
Nişasta ve nişastalı ürünler	67	1.052	-985
Hazır hayvan yemleri	1.008	244	764
Fırın ürünleri	10.824	-	10.824
Şeker	1.204	1.093	111
Kakao, çikolata ve şekerleme	377	-	377
Makarna, şehriye, kuskus vb. unlu mamuller	115	-	115
Başka yerde sınıflandırılmamış gıda maddeleri	903	8	895
Alkolsüz içecekler, maden ve memba suları	2.366	11	2.355

Kaynak: 2014-2019 yıllarındaki Kayseri Sanayi İl Durum Raporu

*Yazar tarafından derlenmiştir.

Gıda sanayinin alt kollarında gerçekleştirilen ithalat tutarlarına göre ise tahıl ve başka yerde sınıflandırılmamış bitkisel ürünler alt sektörü açık ara farkla ilk sırada yer almaktadır. Sektör, 2019 yılında 71,3 milyon dolar seviyesinde gerçekleşen ithalat tutarı ile gıda sektörü ithalatının yüzde 72,8'ini oluşturmuştur. Gıda sanayi üretiminin birçok alanında girdi olarak kullanılmasının bir sonucu olarak bu alt sektörde ihtiyaç her geçen gün artmakta ve sektörün dış ticaret açığı vermesine yol açmaktadır. Kayseri'nin 2019 yılı ithalatında ikinci sırada başka yerde sınıflandırılmamış hayvanlar ve hayvansal ürünler bulunmaktadır. Üçüncü sırada ise bitkisel ve hayvansal sıvı ve katı yağlar yer almıştır. Aynı yıl en düşük ithalat rakamlarına sahip alt sektörler ise başka yerde sınıflandırılmamış gıda maddeleri ile alkolsüz içecekler, maden ve memba suları alt sektörü olmuştur (Özcan, 2015: 26).

Sektörün il ekonomisindeki mevcut durumunu yansıtan bir diğer gösterge ise işyeri ve istihdam sayısıdır. Kayseri Sanayi ve Teknoloji İl Müdürlüğü'nün 2019 yılı Kayseri İli Yıllık Ar-Ge ve Yenilikçilik Potansiyeli Raporu'na göre gıda sektörü, toplam işletme sayısı bakımından mobilya ve metal ürünleri sektöründen sonra üçüncü sırada, istihdam bakımından ise mobilya, elektrikli teçhizat, tekstil ürünleri ve metal ürünleri sektöründen sonra beşinci sırada yer almaktadır.

Tablo 4.11.'de gıda sektörünün 2014-2019 dönemine ilişkin işyeri sayısı ve istihdam istatistiklerine yer verilmiştir. Tablodan hareketle iş yeri sayılarına bakıldığında gıda sanayinin 2014 yılında 172 olan faaliyetlerdeki iş yeri sayısı 2016 yılı haricinde hemen her yıl istikrarlı bir şekilde artarak 2019 yılında 365'e ulaşmıştır. Buna karşın, sektörün imalat sanayi içerisindeki payı ise aynı dönem %10'dan %8,21'e gerilemiştir. Söz konusu bu gerileme imalat sanayi işletme sayısındaki artış hızının, gıda sanayiden daha yüksek olmasından kaynaklanmıştır.

Tablo 4.11. Kayseri'de Gıda Sektörünün İş Yeri Sayısı ve İstihdamı (2014-2019)

Yıllar	İŞ YERİ SAYISI			İSTİHDAM		
	Gıda Sektörü	İmalat Sanayi	Pay (%)	Gıda Sektörü	İmalat Sanayi	Pay (%)
2014	172	1.759	10,0	4.574	76.241	6,0
2015	287	3.582	7,0	-	-	6,4
2016	254	3.635	7,0	5.249	90.495	5,8
2017	270	3.862	7,0	4.812	84.428	5,7
2018	318	4.182	7,61	4.391	89.062	4,93
2019	365	4.444	8,21	5.364	83.544	6,42

Kaynak: 2014-2019 yıllarındaki Kayseri İl Sanayi Durum Raporu

*Yazar tarafından derlenmiştir.

Gıda sektörüne ilişkin istihdama verilerine bakıldığında, 2014 yılında sektörde 4.574 kişi çalışırken 2019 yılında bu sayı % 17,3'lük bir artışla 5.364'e yükselmiştir. Aynı dönem sektörün toplam çalışan bakımından imalat sanayi içerisindeki payı ise 0,42 puanlık sınırlı bir artışla %6,42'ye ulaşmıştır.

4.3.2. Kayseri'de Gıda Sektörünün Finansmanında Katılım Bankaları Tarafından Kullanılan Krediler

Kayseri'de gıda sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin yüzde 99'unu küçük ve orta büyüklükteki işletmeler (KOBİ) oluşturmaktadır. Bu işletmelerin başlangıç sermaye düzeyleri genellikle bireysel birikimlerden, akrabadan ve yakın çevreden alınan borçlardan oluşmakta olup bu sermaye düzeyi büyük ölçüde sabit sermayeyi karşılayacak yeterliliktedir. Bu sebeple, işletmeler özellikle kuruluş aşamasında gereken finansmanı karşılamak amacıyla öz kaynaklarını kullanmaktadır. Ancak bu kaynaklar çoğu zaman işletmelerin büyüme ve gelişme evrelerinde yeterli gelmemekte ve böylece yeni finansman ihtiyacı ortaya çıkmaktadır (Müslümov, 2002).

Bu işletmelerin önemli bir kısmında ayrı bir finansman departmanının bulunmaması, işletme sahiplerinin finansman alternatifleri ve finansman yönetimi gibi konularda

yeterince bilgi sahibi olmaması bu sektörde faaliyet gösteren işletmelerin sermaye piyasalarından yeterince faydalanamamalarına neden olmaktadır. Sermaye piyasalarından yeterince faydalanamayan işletmelere, ilimizde bankacılık sektörü dışındaki finans kurumlarının finans sektörü içindeki payının düşük olması da eklenince, ilimizde gıda sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin finansman ihtiyaçlarının karşılanmasında en sık başvurdukları finansal kuruluşlar doğal olarak bankalar olmaktadır (Kalkan, 2010: 35). İşletmeler, bankalardan bazen kredi kullanarak bazen de leasing yöntemiyle faaliyetleri için gerekli olan makine ve teçhizatı kiralayarak finansman ihtiyaçlarını gidermektedir.

Aşağıdaki tabloda Kayseri’de katılım ve mevduat bankaları tarafından gıda sektörünün finansmanına yönelik kullanılan kredilerin 2007-2019 yıllarını kapsayan döneme ilişkin verileri yer almaktadır.

Tablodan hareketle 2007-2019 yılları arasında ilgili sektör kredilerinin miktarı açısından bir değerlendirme yaptığımızda, kredilerde bazı yıllar daralmaların olduğu görülmekle birlikte büyük ölçüde artma eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir. 2007 yılında yaklaşık 86,6 milyon TL olan katılım bankaları gıda kredileri 2008 yılında ortaya çıkan küresel krizin etkisiyle yüzde 40,22 oranında gerileyerek 51,8 milyon TL seviyesine inmiştir. Krizin etkileri 2009 ve 2010 yılında da devam etmiş ve 2008-2010 döneminde katılım bankaları gıda kredileri ortalama yüzde 47,29 küçülmüştür.

2011 yılına gelindiğinde ekonomik koşulların iyileşmesi ile beraber kredilerdeki değişim tekrar pozitif dönmüş ve 2017 yılı itibariyle kredi tutarı 261,6 milyon TL’ye yükselerek ele alınan dönemin en yüksek seviyesine yükselmiş olup, 2019 yılı itibariyle de 185 milyon TL seviyesinde gerçekleşmiştir.

Tablo 4.12. Kayseri’de Gıda Sektörüne Kullanılan Kredilerin Gelişimi (2007-2019, Bin TL)

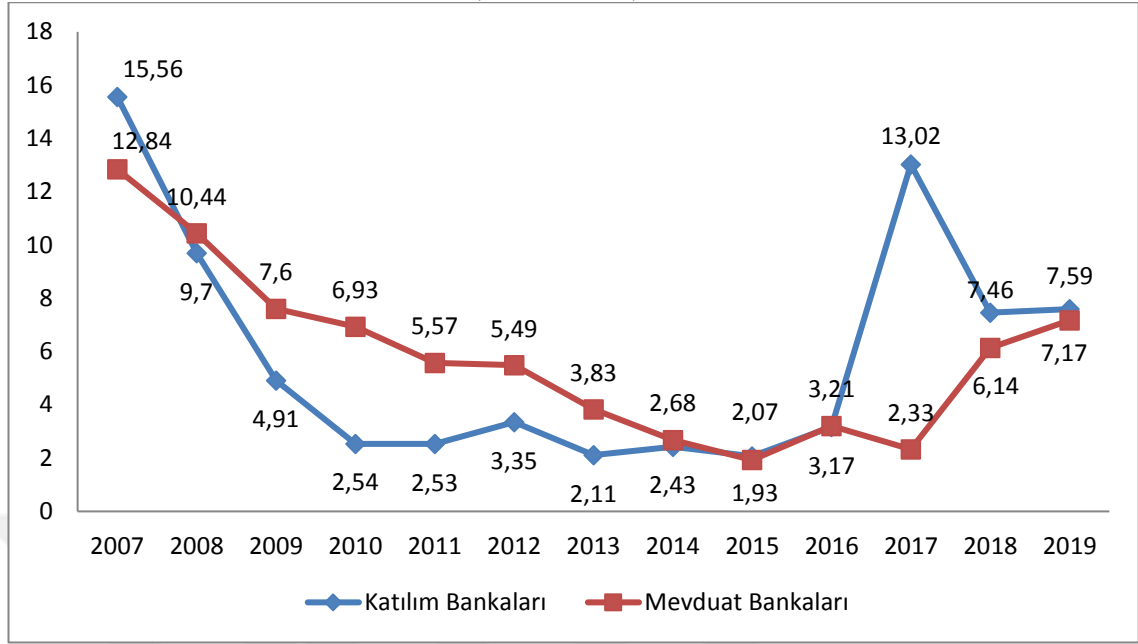
Yıllar	KATILIM BANKALARI			MEVDUAT BANKALARI		
	Gıda Kredileri	Değişim (%)	Toplam Krediler	Gıda Kredileri	Değişim (%)	Toplam Krediler
2007	86.590	-	556.648	446.440	-	3.476.394
2008	51.764	-40,22	533.854	433.786	-2,83	4.156.170
2009	24.210	-53,23	493.033	339.106	-21,83	4.463.298
2010	12.487	-48,42	491.010	468.979	38,30	6.764.172
2011	15.246	22,10	603.272	513.585	9,51	9.225.390
2012	25.292	65,89	754.780	576.235	12,20	10.492.420
2013	23.074	-8,77	1.091.872	511.782	-11,19	13.351.530
2014	29.417	27,49	1.212.956	421.836	-17,58	15.723.933
2015	30.600	4,02	1.481.710	344.064	-18,44	17.806.599
2016	49.389	61,40	1.560.187	652.197	89,56	20.328.162
2017	261.584	429,64	2.008.982	573.311	-12,10	24.556.235
2018	159.511	-39,02	2.138.359	1.634.360	185,07	26.618.561
2019	185.066	16,02	2.437.879	2.124.153	29,97	29.597.562

Kaynak: BDDK, FinTürk verilerinden yazar tarafından oluşturulmuştur.

Hadiseye mevduat bankaları açısından bakıldığında, 2007 yılında 446.4 milyon TL olan gıda kredilerinin 2019 yılında 2,1 milyar TL’ye yükseldiği görülmektedir. 2007-2019 yılları arasında mevduat bankalarının kullandırmış olduğu gıda kredileri yıllık bileşik ortalamaya göre yüzde 12,75 büyümüştür. Aynı dönem katılım bankalarında bu oran yüzde 6,02 olarak gerçekleşmiştir. Buradan hareketle Kayseri’de mevduat bankaları tarafından gıda sektörüne kullandırılan kredi miktarının katılım bankalarınınkine kıyasla daha hızlı arttığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Kayseri’de gıda sektörünün katılım bankaları toplam kredilerinden aldığı pay, 2007’deki 15,56 seviyesinden 2019’da yüzde 7,59’a seviyesine düşmüştür. Son 13 yıllık dönemde gıda kredileri bazı dönemlerde çift haneli olarak gerçekleşmiş olsa da genel durum sektörün toplam kredilerden aldığı payın düşüş trendinde olduğu yönündedir. Özellikle gıda sektörünün payı yukarıda da belirttiğimiz üzere ekonomik kriz ile birlikte düşme trendine girmiş ve bu durum takip eden yıllarda da devam etmiştir. Aynı dönemde katılım bankalarının toplam kredileri artarken gıda sektörünün toplam kredilerden aldığı payın azalışını sürdürmesi, katılım bankalarının Kayseri’de gıda sektörüne kredi kullandırma eğiliminin azaldığına işaret etmektedir.

Grafik 4.1. Kayseri’de Gıda Sektörüne Kullanılan Kredilerin Toplam Krediler İçindeki Payı (2007-2019, %)

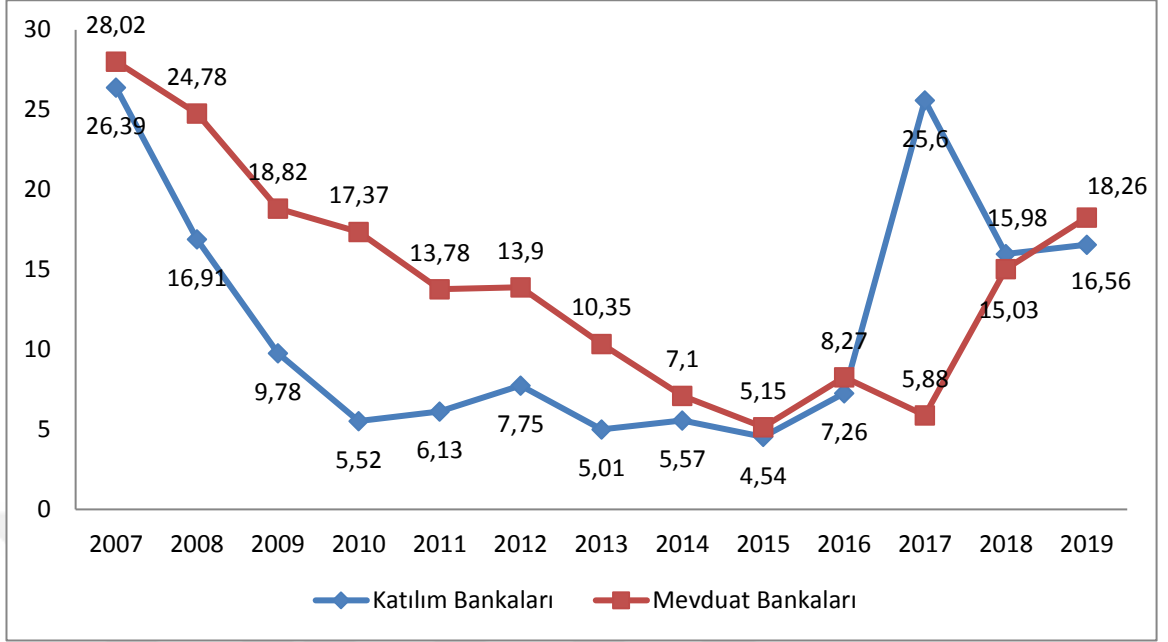


Kaynak: BDDK, FinTürk verilerinden yazar tarafından oluşturulmuştur.

Gıda sektörünün toplam kredilerden aldığı paydaki gerileme yalnızca katılım bankaları için geçerli değildir. 2007-2019 yıllarında mevduat bankalarının payı da düşüş trendi içerisindedir. 2007 yılında gıda sektörü kredilerinin mevduat bankalarının toplam kredilerinden aldığı pay yüzde 12,84 civarındayken 2019 yılında gelindiğinde bu pay yüzde 7,17’ye gerilemiştir. Katılım bankalarında olduğu gibi mevduat bankaların da gıda sektörüne kredi kullandırma eğilimi azalmıştır.

Aynı şekilde katılım bankaları tarafından gıda sektörüne kullanılan kredilerin reel sektör kredileri içindeki payı da 2007 yılında yüzde 26,39 seviyesinde iken Aralık 2019 yılı itibariyle yüzde 16,56’ya gerilemiştir. Aynı dönem mevduat bankalarının kullandırılan gıda kredilerinin reel sektör payı ise yüzde 28,02’den yüzde 18,26’ya gerilemiştir.

Grafik 4.2. Kayseri’de Gıda Sektörüne Kullanılan Kredilerin Sektörel Krediler İçindeki Payı (2007-2019, %)



Kaynak: BDDK, FinTürk verilerinden yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 4.13’de katılım ve mevduat bankaları gıda kredilerinin takibe düşen miktarları ve takibe dönüşüm oranları yer almaktadır.

Aralık 2007 itibariyle katılım bankalarının takipteki gıda kredileri 214 bin TL iken Aralık 2019 yılına gelindiğinde 658 bin TL’ye yükselmiştir. 2007-2019 yılları arasında takipteki gıda kredilerinde yıllık bileşik yüzde 9,02’lik bir artış yaşanmıştır. Küresel kriz nedeniyle katılım bankalarının takipteki gıda kredileri 2008’de yaklaşık 1,2 milyon TL, 2009’da ise 1,1 milyon TL tutarında gerçekleşmiştir. Ekonominin toparlanması ile birlikte takipteki kredilerin tutarı azalmış fakat ekonomik büyümenin yavaşlaması ile son dönemlerde yeniden artmaya başlamıştır. Takipteki gıda kredilerindeki bu artış trendi sadece katılım bankaları tarafından kullanılan krediler için geçerli değildir. 2007-2019 yıllarını kapsayan dönemde mevduat bankaları takipteki gıda kredileri de ortalama yıllık bileşik yüzde 24,34 artmış olup, bu oran katılım bankalarının (% 9,02) oldukça üzerindedir. Ekonomik büyümenin yavaşladığı 2019 yılında mevduat bankalarının takipteki alacakları azalırken katılım bankalarınınki artmıştır.⁶ Bunun arkasında yatan en önemli neden katılım bankalarının mevduat bankalarına kıyasla sermaye bakımından daha küçük ölçekli

⁶ TÜİK verilerine göre, Türkiye ekonomisinin GSYİH artış oranı 2018 yılında %3,0 iken 2019 yılında %0,9’a gerilemiştir.

işletmelerle kredi ilişkisine girmesidir. Bu durum bir bakıma katılım bankalarının kredi kullandırdığı müşteri portföyünün ağırlıklı olarak KOBİ kapsamında olduğunu göstermektedir.

Tablo 4.13. Kayseri’de Gıda Sektörüne Kullandırılan Kredilerin Takibe Dönüşüm Oranı (2007-2019)

Yıllar	KATILIM BANKALARI		MEVDUAT BANKALARI	
	Takipteki Gıda Kredileri (Bin TL)	Kredilerin Takibe Dönüşüm Oranı (%)	Takipteki Gıda Kredileri (Bin TL)	Kredilerin Takibe Dönüşüm Oranı (%)
2007	214	0,25	1.002	0,22
2008	1.164	2,25	3.632	0,84
2009	1.058	4,37	5.378	1,59
2010	412	3,30	3.185	0,68
2011	82	0,54	8.463	1,65
2012	40	0,16	7.118	1,24
2013	207	0,90	10.301	2,01
2014	528	1,79	8.840	2,10
2015	350	1,14	11.551	3,36
2016	302	0,61	17.649	2,71
2017	196	0,07	23.402	4,08
2018	214	0,13	29.974	1,83
2019	658	0,36	17.018	0,80

Kaynak: BDDK, FinTürk verilerinden yazar tarafından oluşturulmuştur.

Kredilerin takibe dönüşüm oranı gıda sektörünün ödeme gücü hakkında bilgi vermekle birlikte bankaların bu sektöre kullandırdığı kredilerin geri ödenmesinde ne derece etkili olduğunu karşılaştırmaya yarayan en önemli göstergelerden birisidir. 2007 yılında katılım bankaları ve mevduat bankalarının gıda sektörüne kullandırmış olduğu kredilerin takibe dönüşüm oranı yüzde 1’in altında gerçekteymiş ancak 2008 yılında yaşanan küresel krizle birlikte bu oran da artış göstermiştir. Krizin sonrası dönemde katılım bankalarının kullandırmış olduğu gıda kredilerinin takibe dönüşüm oranı tekrar yüzde 1’in altında seyretmiştir. Mevduat bankalarının aynı dönemde takibe dönüşüm oranları katılım bankalarına kıyasla daha yüksektir. Buradan hareketle katılım bankalarının gıda sektörüne kullandırılan kredilerin geri ödenmesinde daha başarılı bir performansa sahip olduğu anlaşılmaktadır. 2019 yılısonunda katılım bankalarının takibe dönüşüm oranı yüzde 0,36 civarındayken mevduat bankalarında bu oran yüzde 0,80 olarak gerçekteymiştir.

Özetle, Kayseri’de katılım ve mevduat bankaları tarafından gıda sektörünün finansmanına yönelik 2007-2019 yılları arasında kullandırılan krediler incelediğinde, mevduat bankalarının gıda sektörüne kredi kullandırma eğiliminin katılım

bankalarına kıyasla daha yüksek buna karşın kullanılan kredilerin geri ödenmesi bakımından daha düşük bir performansa sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

4.4. Kayseri’de Tekstil Sektörünün Gelişimi

Tekstil sektörü, Kayseri için hem uzun bir geçmişe sahiptir hem de ilin ekonomik faaliyetleri içerisinde her zaman önem arz etmiştir. İlin, Türkiye’nin önde gelen tekstil üretim merkezlerinden biri olması, Kayseri halkının gerek dokumacılık gerekse iplik ve kumaş üretimi alanlarında sahip olduğu tarihi tecrübeden kaynaklanmaktadır. Öyle ki, 17. ve 18. yüzyıllarda Kayseri’nin İncesu, Yahyalı, Hacılar ve Talas ilçesi başta olmak üzere çeşitli ilçelerinde halı, kilim, cicim, kumaş, pamuklu bez, havlu vb. tekstil ürünlerine yönelik üretim yapıldığı bilinmektedir. İç piyasa da satılmak üzere üretilen bu ürünler zamanla dış ticarete de konu olmuş ve Kayseri’de yaşayan halka göreceli bir refah yaşatmıştır (Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No:140, ss: 410-418).

Bu derece önemli bir tekstil üreticisi konumunda olan Kayseri, 19. yüzyıla gelindiğinde Avrupa’daki sanayileşme neticesinde üretilen daha kaliteli ve daha ucuz tekstil ürünlerinin Osmanlı iç pazarlarına girmesiyle birlikte tekstil sektöründeki pazarlama ve imalat merkezi olma özelliğini yitirmeye başlamıştır (Dayıoğlu, 2019: 62). Bu durum, devlet adamlarının dikkatini çekmiş ve Osmanlı Devleti iç pazarda etkin olan ve ekonomiyi ele geçiren Avrupa mallarına yönelik bir takım tedbirler almaya çalışmışsa da başarılı olamamıştır (Köse, 2018: 276).

Bugün yarattığı istihdam, gerçekleştirdiği üretim ve oluşturduğu ticaret hacmi ile Kayseri ekonomisinin lokomotifini olan tekstil sanayinin doğuşu Cumhuriyet’in sanayileşme yolunda yaptığı en önemli yatırımlardan biri olan Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası ile başladı ve gelişti. Türkiye’de ve Kayseri’de sanayileşme hareketini başlatan bu tesisin temeli 20 Mayıs 1934 tarihinde atıldı. Fabrika Rus sermayesi ile kuruldu ve üretimde kullanılacak olan makinelerin önemli bir bölümü de yine Ruslardan temin edildi. Fabrika 6 Eylül 1936 yılında üretime başladı (TOBB, 2016: 103).

Faaliyete başladığı 1936 yılında fabrikada ortalama 2900 işçi ve 155 memur çalışıyordu. Fabrika 23.628 kirmen (iğ) ve 1.028 dokuma tezgahına sahipti. Fabrika

ilk yılında yaklaşık 7600 ton pamuk işlemiş (aynı yıl milli fabrikaların işlediği toplam pamuk miktarı 17000 ton), 5 bin 750 ton iplik ve 18 bin 364 metre kumaş üretmişti. Üretilen kumaşlar içerisinde kaput, kasarlı, elbiselik ve çadırılık gibi farklı ürünler yer alıyordu. (Semiz ve Toplu, 2019: 29).

Fabrikanın üretime başladığı yıllarda henüz Sümerbank'ın satış mağazaları kurulmamıştı ve üretilen malları genellikle yerli esnaf ve tüccarlar alıp satıyordu. Ancak, Kayseri'de büyük miktarda alım yapacak herhangi bir esnaf veya tüccar bulunmuyordu ve dolayısıyla küçük miktarda satışlarla üretilen malların elden çıkarılmasında fabrika sorunlar yaşıyordu. Bu durumun önüne geçmek isteyen fabrika yönetimi büyük miktarda alımları teşvik etmek amacıyla belirli büyüklükte mal alanlara belirli oranda indirim uygulamaya yönelik bir politika geliştirdi. Fabrikanın bu politikasından yararlanmak isteyen esnaflar, sermayelerini birleştirip indirimli fiyattan mal almak ve bu malları sermayeleri nispetinde aralarında bölüşmek üzere bir "Birlik" kurmuş ve böylece küçük çaplı alım yapan esnaflara kıyasla daha fazla kazanç sağlama fırsatı elde etmişlerdir (Şahin, 2016: 13).

Bir süre sonra, yani 1952 yılında "Birliği" kuran Kayserili tüccarlar, bu fabrikadan edindikleri görgü ve üretim bilgisi ile kendi tekstil tesislerini yani "Birlik Mensucat Fabrikasını" kurdular. Sermayesinin önemli bir bölümü Sümer Bez Fabrikası'nın mallarını satarak oluşmuş, yöneticisinden mühendisine, teknik elemanından işçisine kadar ihtiyaç duyulan personelde yine bu fabrikada yetişmiş insanlar arasından temin edilmiştir. Bu fabrika adeta bir domino etkisi yaratmış ve özel sektör eliyle böyle bir tesisin kurulup başarılı olduğunu gören diğer bazı girişimciler de bir araya gelerek 1953'te iplik ve dokuma fabrikası olarak "Orta Anadolu Mensucat Fabrikasını" kurmuştur. Ardından bunları diğer tekstil fabrikaları ve bağlı sektörler takip etmiş ve böylece Kayseri, Türkiye'nin en önemli tekstil üretim merkezlerinden biri haline gelmiştir. Nitekim, bugün ilden 2 firma ülke çapındaki birinci en büyük 500 sanayi kuruluşu, 3 firmada ülke çapındaki ikinci en büyük 500 sanayi kuruluşu arasında yer almaktadır (Şahin, 2016: 13).

Özetle, bugün Türkiye'nin en önemli tekstil tedarikçileri arasında yer alan Kayseri'de mevcut tekstil sanayi tüm varlığını Cumhuriyet'in "sanayi okulu" niteliğindeki Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası'na borçludur.

4.4.1. Sektörün Mevcut Durumu

Tekstil sektörünün, Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası'nın (1936) kurulduğu tarihten günümüze kadar geçen süreçte, Kayseri ilinin en büyük ve en önemli imalat sanayi dallarından biri olduğunu yukarıda belirtmiştik. Sektör, özellikle gerçekleştirdiği ihracat ile Kayseri'nin dış ticaretinde oldukça önemli bir konuma sahiptir. 2019 yılı Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) raporuna göre, Kayseri tekstil sektörü, Türkiye tekstil ihracatında İstanbul, Gaziantep, Bursa, Kahramanmaraş, Adana ve Denizli'den sonra 7'nci sırada yer almaktadır. Bugün Avrupa başta olmak üzere dünyanın birçok bölgesinde kullanılan mamul ve yarı mamul nitelikteki çeşitli tekstil ürünleri tüm dünyaya Kayseri'den ihraç edilmektedir.

Tablo 4.14'de Kayseri tekstil sektörünün ve imalat sanayinin 2014-2019 yılları arasındaki dış ticaret verileri sunulmaktadır. Buna göre, ihracat rakamlarını dikkate aldığımızda, tekstil sektörünün son dönemlerde büyümekte zorlandığı anlaşılmaktadır.

Tablo 4.14. Kayseri Tekstil Sektörü ve İmalat Sanayi Dış Ticareti (2014-2019, Milyon TL)

Yıllar	Tekstil Ürünleri İhracatı	İmalat Sanayi İhracatı	Pay (%)	Tekstil Ürünleri İthalatı	İmalat Sanayi İthalatı	Pay (%)
2014	317	1.547	20,48	80	1.660	4,81
2015	345	1.521	22,67	56	1.380	4,07
2016	318	1.447	21,94	48	1.359	3,53
2017	302	1.513	19,98	65	1.695	3,82
2018	312	1.915	16,26	45	1.314	3,40
2019	294	2.115	13,93	42	1.096	3,82

Kaynak: 2014-2019 yıllarındaki Kayseri Sanayi İl Durum Raporu

*Yazar tarafından derlenmiştir.

2014 yılında Kayseri imalat sanayinin toplam ihracat değeri 1.547 TL iken, tekstil ihracatı 317 milyon TL'dir. Bu değer toplam imalat sanayi ihracatının yüzde 20,48'ine karşılık gelmektedir. 2019 yılına gelindiğinde ise imalat sanayinin toplam ihracat değeri 2.115 milyon TL seviyesine yükselirken, tekstil sektörü toplam ihracat değeri 294 milyon TL'ye gerilemiştir. Buna paralel olarak sektörün imalat sanayi ihracatından aldığı payda 2014 yılına kıyasla 6,55 puanlık azalışla yüzde 13,93'e gerilemiştir.

İthalata ilişkin verileri göz önünde bulundurduğumuzda ise, sektörün ithalat değerinin tıpkı ihracat değerinde olduğu gibi incelenen dönem başına kıyasla gerilediği gözlemlenmektedir. 2014 yılında imalat sanayi toplam ithalatı 1.660

milyon TL olup, bunun 80 milyon TL'lik kısmı tekstil sektörü tarafından gerçekleştirilmiştir. 2019 yılına gelindiğinde ise imalat sanayi ve tekstil sektörü ithalat değerleri sırasıyla 1.096 milyon TL ve 42 milyon TL'ye düşmüştür. Sektörün 2014 yılı itibariyle yüzde 4,81 olan imalat sanayi ithalatındaki payı da 2019 yılına gelindiğinde yüzde 3,82'ye gerilemiştir.

Yukarıda sunulan ihracat ve ithalat değerlerine göre, Türkiye'nin tekstil ihracatçısı illeri arasında önemli bir konuma sahip olan Kayseri'de, tekstil sektörünün ihracatta yerli kaynakları en fazla kullanan ve ithal ürünlere bağımlılığı en az olan sektörlerden biri olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 4.15.'de tekstil sektöründe ihracatın ve ithalatın alt sektör gruplarına göre dağılımı sergilenmiştir. Tekstil alt sektör grupları içinde en fazla ihraç edilen ürünün tekstil elyafından iplik ve dokunmuş tekstil ürünleri olduğu görülmektedir. 2019 yılı itibariyle bu alt grubun ihracatı yaklaşık 166.2 milyon TL olup, toplam tekstil ihracatının yüzde 56,4'üne tekabül etmektedir. Bu ürün grubundan sonra en çok ihraç edilen ürün grupları ise sırasıyla; trikotaj (örme) ürünleri, başka yerde sınıflandırılmamış tekstil ürünleri, halı ve kilim, giyim eşyası dışındaki hazır tekstil ürünleri ve son olarak halat, ip, sicim ve ağ ürün gruplarıdır.

Tablo 4.15. Alt Sektörler Bazında Kayseri İli Tekstil İhracat ve İthalat Değeri (2019, Bin TL)

Alt Sektör Grupları	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi
Tekstil elyafından iplik ve dokunmuş tekstil	166.164	29.569	136.595
Giyim eşyası dışındaki hazır tekstil ürünleri	9.043	454	8.589
Halı ve kilim	17.608	3.390	14.218
Halat, ip, sicim ve ağ	78	360	-282
Başka yerde sınıflandırılmamış tekstil ürünleri	25.613	5.526	20.087
Trikotaj (örme) ürünleri	75.992	2.581	73.411

Kaynak: 2014-2019 yıllarındaki Kayseri Sanayi İl Durum Raporu

*Yazar tarafından derlenmiştir.

Tekstil alt sektör grupları içinde en fazla ithal edilen ürüne baktığımızda ise ihracatta olduğu gibi yine ilk sırayı tekstil elyafından iplik ve dokunmuş tekstil ürünleri almaktadır. Bu ürün grubunun 2019 yılı ithalat değeri yaklaşık olarak 29,6 milyon TL'dir. Bu değer toplam tekstil ithalatının yüzde 70,6'sını oluşturmaktadır. Bu ürün grubundan sonra en fazla ithal edilen ürünler ise, başka yerde sınıflandırılmamış tekstil ürünleri, halı ve kilim, trikotaj (örme) ürünleri, giyim eşyası dışındaki hazır tekstil ürünleri ile halat, ip, sicim ve ağ ürünleri olarak sıralanmaktadır.

Tekstil sektörü, sağladığı döviz girdisinin yanı sıra faaliyetteki iş yeri sayısı ve yarattığı istihdam ile de ilimizin önde gelen sektörlerinden biridir. Aşağıda yer alan Tablo 4.16.'da tekstil sektörünün iş yeri sayısı ve istihdam bakımından 2014 yılından 2019 yılına kadar geçen süreçte nasıl bir gelişme gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Kayseri İl Sanayi Durum Raporu verilerine göre 2014 yılında imalat sanayide toplam 105 işletme ile faaliyet gösteren sektör, her yıl istikrarlı bir artış sağlamış ve 2019 yılına gelindiğinde toplam işletme sayısını 182'ye çıkarmıştır. Buna karşın sektörün imalat sanayi içerisindeki payı gerilemiştir. 2014 yılında sektörün yüzde 6 olan imalat sanayi içerisindeki payı 2019 yılı itibariyle yüzde 4,1'e gerilemiştir.

Tablo 4.16. Kayseri'de Tekstil Sektörünün İş Yeri Sayısı ve İstihdamı (2014-2019)

Yıllar	İŞ YERİ SAYISI			İSTİHDAM		
	Tekstil Sektörü	İmalat Sanayi	Pay (%)	Tekstil Sektörü	İmalat Sanayi	Pay (%)
2014	105	1.759	6,0	9.911	76.241	13
2015	133	3.582	3,7	-	-	13,5
2016	145	3.635	4,0	12.036	90.495	13,3
2017	154	3.862	4,0	9.203	84.428	10,9
2018	172	4.182	4,1	10.692	89.062	12,0
2019	182	4.444	4,1	9.688	83.544	11,6

Kaynak: 2014-2019 yıllarındaki Kayseri Sanayi İl Durum Raporu
*Yazar tarafından derlenmiştir.

Sektörün istihdamına ilişkin istatistiki verilerini dikkate aldığımızda, 2014 yılında 9.911 kişi istihdam eden sektör 2016 yılı itibariyle bu rakamı 12.036'ya çıkararak ele alınan dönemin en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Bu tarihten itibaren istihdam edilen kişi sayısı her ne kadar dalgalı bir görünüm sergilese de genel durum sektörde çalışan kişi sayısında azalmanın olduğunu göstermektedir. 2019 yılı itibariyle sektörde 9.688 kişi istihdam edilmiştir.

İş yeri sayısı ile istihdamın ilintili olduğunu düşünecek olursak, 2014-2019 yılları arasında iş yeri sayısının her yıl istikrarlı bir şekilde artmasına karşın istihdamın azalmasının, teknolojik üretim nedeniyle sektörde emeğe duyulan ihtiyacın azalmasından kaynaklandığı sonucuna ulaşılabilir.

4.4.2. Kayseri'de Tekstil Sektörünün Finansmanında Katılım Bankaları Tarafından Kullanılan Krediler

Kayseri'de tekstil sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin finansmanında katılım bankacılığının rolü, ilgili işletmelerin bankalar aracılığı ile sağlamış olduğu kredi

miktarı ve toplam krediler içindeki payı bakımından incelendiğinde, tekstil sektöründe faaliyet gösteren işletmelere kullanılan kredi miktarının ve toplam krediler içerisindeki payının ekonomik koşullar doğrultusunda değiştiği net bir şekilde görülmektedir.

2007 yılsonunda katılım bankaları tarafından tekstil sektörüne kullanılan kredi tutarı 70,2 milyon TL civarındayken 2008 yılından itibaren tekstil kredilerindeki değişim negatife dönerek 2011 yılı Aralık ayı sonuna kadar olan dönemde yüzde 57,38 azalmıştır. Katılım bankaları toplam kredileri ise aynı dönem itibariyle tekstil kredilerine kıyasla daha az bir düşüş sergilemiştir. Bu dönemde gerek tekstil kredilerinde gerekse toplam kredilerde yaşanan düşüş eğiliminde, 2008 yılının ikinci yarısında patlak veren küresel ekonomik krizin etkisiyle bankaların kredi musluklarını kısması ve ekonomik faaliyetlerdeki daralmayla birlikte krediye olan talebin azalması etkili olmuştur.

2012 yılından itibaren katılım bankaları tarafından kullanılan tekstil kredileri artmaya başlamış Aralık 2011-Aralık 2012 döneminde yüzde 42,27 artarak 42,6 milyon TL'ye yükselmiştir. 2014 yılına gelindiğinde ise tekrar değişim negatife dönmüştür. Bu dönemde yaşanan gerileme de katılım bankacılığı alanında faaliyet gösteren bir bankanın TMSF'ye devri ve kapatılma sürecinin etkili olduğu düşünülmektedir.

Tekstil kredilerinin incelenen dönem başındaki seviyeye ulaşabilmesi ise ancak 2015 yılı itibariyle gerçekleşmiştir. Bu dönemde kamu sermayeli bankaların da Kayseri'de katılım bankacılığı sektörüne dahil olması ile birlikte tekstil kredilerinde ki artış incelenen dönemin en yüksek seviyesine ulaşmış ve takip eden yıllarda da sürekli olarak artmıştır. Nitekim, 2015 yılında krediler bir önceki yıla kıyasla yüzde 120,33 oranında artarak 68 milyon TL'ye yükselmiş ve izleyen yıllarda da yükselişini devam ettirerek 2019 yılı itibariyle bu tutar 195,1 milyon TL seviyesinde gerçekleşmiştir. Ayrıca, aynı dönemde katılım bankaları tarafından kullanılan toplam krediler ise 2,4 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 4.17. Kayseri’de Tekstil Sektörüne Kullandırılan Kredilerin Gelişimi (2007-2019, Bin TL)

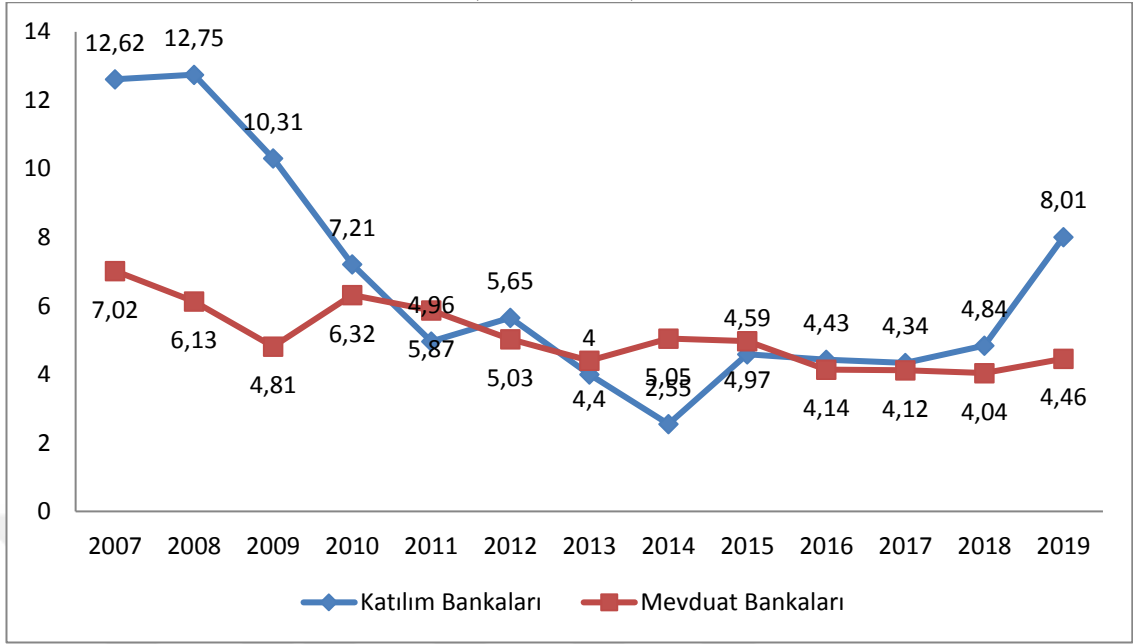
Yıllar	KATILIM BANKALARI			MEVDUAT BANKALARI		
	Tekstil Kredileri	Değişim (%)	Toplam Krediler	Tekstil Kredileri	Değişim (%)	Toplam Krediler
2007	70.268	-	556.648	244.214	-	3.476.394
2008	68.047	-3,16	533.854	254.807	4,34	4.156.170
2009	50.834	-25,30	493.033	214.678	-15,75	4.463.298
2010	35.417	-30,33	491.010	427.665	99,21	6.764.172
2011	29.950	-15,44	603.272	541.595	26,64	9.225.390
2012	42.611	42,27	754.780	528.072	-2,50	10.492.420
2013	43.655	2,45	1.091.872	587.905	11,33	13.351.530
2014	30.883	-29,26	1.212.956	794.283	35,10	15.723.933
2015	68.044	120,33	1.481.710	885.877	11,53	17.806.599
2016	69.118	1,58	1.560.187	840.716	-5,10	20.328.162
2017	87.154	26,09	2.008.982	1.011.177	20,28	24.556.235
2018	103.507	18,76	2.138.359	1.076.665	6,48	26.618.561
2019	195.169	88,56	2.437.879	1.320.178	22,62	29.597.562

Kaynak: BDDK, FinTürk verilerinden yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tabloya mevduat bankaları açısından baktığımızda, tekstil sektörüne kullandırılan krediler bakımından mevduat bankalarının daha istikrarlı bir performans sergilediği ve krizin etkilerinin daha kısa sürede atlatıldığı gözlemlenmektedir. 2007 yılında mevduat bankaları tarafından kullandırılan tekstil kredileri 244,2 milyon TL iken, krizin patlak verdiği 2008 yılında katılım bankalarındaki gerilemenin aksine mevduat bankalarının tekstil kredileri yüzde 4,34 oranında artarak 254,8 milyar TL seviyesine ulaşmıştır. Ancak krizin etkilerinin belirginleştiği 2009 yılı itibariyle söz konusu krediler düşüşe geçmiştir. Ardından 2010 yılı itibariyle tekrar toparlanmaya başlamış ve yüzde 99,21 oranında artarak 427,6 milyon TL’ye çıkmıştır. Takip eden dönemde de bazı yıllar tekstil kredileri düşüş göstermiş olup, genel durum mevduat bankaları tarafından kullandırılan tekstil kredilerinin arttığı yönündedir.

Her ne kadar katılım bankalarının kullandırmış olduğu tekstil kredileri mevduat bankalarınınkine göre makro ekonomik yapıdaki değişimlere karşı daha kırılgan olsa da sektörün finansmanında katılım bankaları daha önemli bir role sahiptir. Bu durum, 2007-2019 yılları itibariyle tekstil kredilerinin toplam krediler içerisindeki payını gösteren Grafik 4.3.’den de net bir şekilde görülebilmektedir.

Grafik 4.3. Kayseri’de Tekstil Sektörüne Kullanılan Kredilerin Toplam Krediler İçerisindeki Payı (2007-2019, %)

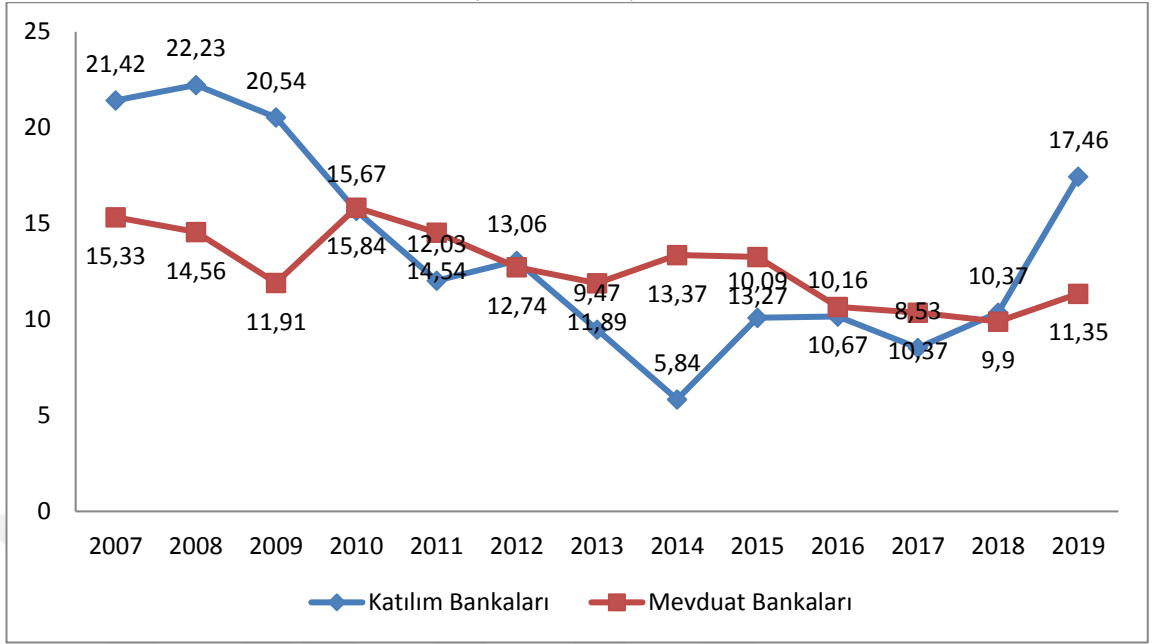


Kaynak: BDDK, FinTürk verilerinden yazar tarafından oluşturulmuştur.

Aralık 2007 döneminde katılım bankaları tekstil kredileri toplam kredilerin yüzde 12,62'sine karşılık gelmektedir. 2008 yılında bu oran sınırlı bir artışla yüzde 12,75'e yükselmiştir. Aynı yıl kredi tutarının gerilemesine karşın sektörel paydaki artış toplam kredilerdeki gerilemenin daha yüksek olmasından kaynaklanmıştır.

2009 yılından itibaren tekstil kredileri hızlı bir düşüş trendi içerisine girmiş ve bu durum 2014 yılına kadar sürmüştür. 2009-2014 yılları arasında katılım bankaları toplam kredi tutarı artarken, tekstil kredilerinin gerilemesi kriz ve ekonomik durguluk dönemlerinde katılım bankalarının tekstil sektörüne kredi kullandırma konusunda mevduat bankalarına kıyasla daha temkinli davrandığını göstermektedir. 2015 yılından itibaren sektöre kullanılan krediler yukarı yönlü ivme kazanmış ve 2019 yılsonu itibariyle katılım bankaları toplam kredilerinin yüzde 8,01'ini tekstil sektörü kredileri oluşturmuştur. 2019 yılında sektörün mevduat bankaları kredilerinden aldığı pay ise yüzde 4,46'dır.

Grafik 4.4. Kayseri’de Tekstil Sektörüne Kullanılan Kredilerin Sektörel Krediler İçindeki Payı (2007-2019, %)



Kaynak: BDDK, FinTürk verilerinden yazar tarafından oluşturulmuştur.

Aynı şekilde tekstil kredilerinin sektörlere verilen krediler içindeki payı da yüzde 21,42 civarındayken, 2008 yılında yüzde 22,23'e çıkmıştır. Aralık 2009-Aralık 2014 döneminde tıpkı tekstil kredilerinin toplam krediler içerisindeki payında olduğu gibi tekstil kredilerinin sektörlere kullanılan kredilerden aldığı pay da gerilemiştir. 2015 yılından itibaren ise tekstil kredileri tekrar artışa geçerek 2019 yılında sektörel payını yüzde 17,46'ya yükseltmiş olup, aynı dönem mevduat bankalarında bu oran yüzde 11,35 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Görüldüğü üzere, ekonominin geneline sirayet eden olumsuz gelişmeler Kayseri'de katılım bankalarını, tekstil sektörüne kullanılan krediler bakımından mevduat bankalarına kıyasla daha fazla etkilemektedir. Diğer taraftan, ekonomik koşulların normalleşmesiyle beraber katılım bankalarının reel sektöre kullandığı krediler içerisinde tekstilin payı mevduat bankalarının payına kıyasla daha yüksek düzeyde olmaktadır.

Tablo 4.18.'de katılım ve mevduat bankaları tarafından kullanılan tekstil kredilerinin takibe düşen miktarları ve takibe dönüşüm oranları yer almaktadır.

Tablo 4.18. Kayseri’de Tekstil Sektörüne Kullanılan Kredilerin Takibe Dönüşüm Oranı (2007-2019)

Yıllar	KATILIM BANKALARI		MEVDUAT BANKALARI	
	Takipteki Tekstil Kredileri (Bin TL)	Kredilerin Takibe Dönüşüm Oranı (%)	Takipteki Tekstil Kredileri (Bin TL)	Kredilerin Takibe Dönüşüm Oranı (%)
2007	502	0,71	16.319	6,68
2008	8.505	12,50	15.544	6,10
2009	558	1,10	20.449	9,53
2010	32	0,09	90.777	21,23
2011	46	0,15	66.915	12,36
2012	14	0,03	66.535	12,60
2013	22	0,05	4.766	0,81
2014	25	0,08	4.679	0,59
2015	405	0,60	10.160	1,15
2016	367	0,53	25.553	3,04
2017	3.229	3,70	8.806	0,87
2018	3.212	3,10	19.992	1,86
2019	7.127	3,65	29.273	2,22

Kaynak: BDDK, FinTürk verilerinden yazar tarafından oluşturulmuştur.

2007 yılsonunda takipteki katılım bankaları tekstil kredileri miktarı 502 bin TL ve kredilerin takibe dönüşüm oranı ise yüzde 0,71’dir. 2008 yılına gelindiğinde takibe düşen tekstil kredileri rekor seviyeye ulaşarak takipteki katılım bankaları tekstil kredileri miktarı 8,5 milyon TL, kredilerin takibe dönüşüm oranı ise yüzde 12,50 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum, 2008 yılının ikinci yarısında patlak veren küresel krizin katılım bankalarından kredi kullanan tekstil işletmelerinin ödeme gücünü olumsuz etkilediğini göstermektedir. 2009 yılından itibaren ise takipteki kredi miktarı gerilemiş ve Aralık 2019 itibariyle katılım bankaları tekstil kredilerinin takibe dönüşüm oranı yüzde 3,65 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Mevduat bankaları tekstil kredilerinde ise, 2007 yılında yüzde 6,68 olan takibe dönüşüm oranı 2010 yılında yüzde 21,23 ile ele alınan dönemin en yüksek seviyesine ulaşmış ve 2019 yılına gelindiğinde yüzde 2,22 olarak gerçekleşmiştir. Her ne kadar son birkaç yılda mevduat bankaları tekstil kredilerinin takibe dönüşüm oranı katılım bankalarınınkine kıyasla daha düşük seviyede gerçekleşmiş olsa da tabloya bir bütün olarak bakıldığında katılım bankalarının kullandırılan kredilerin tahsilinde daha başarılı olduğu görülmektedir. Söz konusu bu başarının, katılım bankalarının nakit kredi kullandırmak yerine ağırlıklı olarak işletmelerin faaliyetleri için ihtiyaç duydukları makine ve teçhizata finansman sağlama yoluyla kredi kullandırmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Özetle, Kayseri’de tekstil sektörünün finansmanı için kullanılan kredilerin toplam krediler içindeki payını dikkate aldığımızda genel olarak katılım bankalarının tekstil sektörüne kredi kullandırma eğiliminin mevduat bankalarına kıyasla daha yüksek ve kullanılan kredilerin tahsili bakımından daha başarılı fakat ekonomik kriz ve durgunluklara karşı daha kırılgan olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

4.5. Kayseri’de İnşaat Sektörünün Gelişimi

Kayseri’de inşaat sektörü, birçok sektörde olduğu gibi Cumhuriyetle birlikte gelişmeye başlamıştır. İlde, Cumhuriyetle beraber hızlı ve planlı kalkınma stratejisi doğrultusunda sanayi ve ulaşım alanlarında yatırımlara verilen önem, Kayseri İnşaat Sektörünün temelini atmıştır. Bu dönemin ilk inşaat faaliyetleri sanayi sektöründeki fabrika inşaatlarında ve ulaşım sektöründeki yol inşaatlarında görülmektedir. Sanayi alanında; Kayseri Tayyare Fabrikası (1926), Bünyan Halı İpliği Fabrikası (1926), ulaşım alanında ise Ankara-Kayseri Demiryolu (1927), Kayseri-Sivas-Samsun Karayolu (1930) ve Kayseri-Ulukışla Demiryolu (1933) inşaatları bunun en güzel örnekleridir.

Cumhuriyet döneminin başlangıcından 1950’li yılların ikinci yarısına kadar ilde, inşaat sektöründe en büyük ağırlık fabrika, okul, hastane ve yol gibi altyapı yatırımları etrafında şekillenmiştir. 1960’lı yıllara gelindiğinde ise ilde sanayi yatırımlarında özel kesimin ağırlığı artmaya başlamış ve buna paralel olarak ilimizde sanayileşme ile ortaya çıkan sosyo-ekonomik değişimler, kentleşme olgusu ve çevre illerden Kayseri’ye göçün artması, inşaat sektöründe konut yapımcılığının ön plana çıkmasına yol açmıştır. Bunun sonucunda da ilde inşaat sektöründe gecekonduların üretimi hız kazanmıştır. Ancak planlı bir üretime imkan tanımadan ortaya çıkan bu gecekondulaşma, Kayseri’de denetimsiz ve kalitesiz konut üretimlerini yaygınlaştırmış ve böylece ilde gecekondulaşma sorununa sebep olmuştur. Bu olumsuz duruma rağmen konut üretimi bu dönemde Kayseri ekonomisine, istihdam ve yatırım açısından ciddi katkılarda bulunmuştur (www.insaatim.com).

1970’li yıllara gelindiğinde ilde gecekonduların sorunu büyümüş, bu durumun önüne geçmek için ilde toplu konut türü yapılar ortaya çıkmaya başlamış, fakat bunlar kurumsal bir kimlik kazanamamış ve Kayseri’de kooperatifler bu dönemde inşaat sektörünün en önemli üreticileri olmuştur (www.insaatim.com).

1980’li yıllarda, inşaat sektörü ciddi değişim göstermiş, ilde gecekonduların yerini yavaş yavaş çok katlı konutlar almaya başlamıştır. Bu değişimle beraber ağırlıklı olarak kooperatiflerden oluşan Kayseri inşaat sektörüne yeni inşaat firmaları da eklenmeye başlamış ve zamanla Kayseri inşaat sektöründe konut üretiminde ağırlık kooperatiflerden, inşaat firmalarına kaymıştır.

İnşaat sektöründe faaliyet gösteren bu firmalar 1980’li yıllardan bugüne kadar geçen sürede Kayseri başta olmak üzere, Türkiye’nin çeşitli illerinde binlerce konut yapmış ve halende faaliyettekiler ile sektöre yeni eklenen firmalar konut yapmaya devam ederek ilimiz ekonomisine gerek GSYH gerekse istihdam bakımından önemli katkılar sunmaktadır.

4.5.1. Sektörün Mevcut Durumu

1980’li yıllardan itibaren ilimizde önemli bir ekonomik faaliyet alanı olan inşaat sektörü, bugün ilimizde çok sayıda sektörle yoğun girdi-çıkı ilişkisi içinde olması nedeniyle GSYH’ye sağladığı doğrudan ve dolaylı katkı ile “lokomotif sektör” ve büyük istihdam kaynağı olması nedeniyle de “işsizliği emici” sektör olarak anılmaktadır (Dalkılıç ve Aşkın, 2017: 58).

İnşaat sektörünün Kayseri ekonomisindeki mevcut durumunu yansıtan en temel göstergelerden biri sektörün il GSYH’sinden aldığı paydır. Kayseri’de inşaat sektörü, il GSYH’sine hizmetler, sanayi ve tarım sektöründen sonra en fazla katkısı olan sektör konumundadır.⁷ Tablo 4.19.’da 2004-2019 yılları arasında, Kayseri ekonomisinin ve inşaat sektörünün toplam GSYH değeri ile inşaat sektörünün il GSYH içindeki payı gösterilmektedir.

2004 yılından bugüne Kayseri inşaat sektörünün GSYH gelişimini değerlendirdiğimizde, sektörün 2004 yılında 454 milyon TL olan GSYH değerinin 2019 yılına gelindiğinde yaklaşık 6,3 kat artarak 2,9 milyar TL seviyesine ulaştığı gözlemlenmektedir. 2004-2008 döneminde sektörün GSYH değeri istikrarlı bir şekilde artarken, küresel krizin etkisiyle Kayseri ekonomisinin de daraldığı 2009 yılında sektör sert bir şekilde düşüş göstermiştir. Ekonomideki toparlanma süreci ile birlikte sektör tekrar yukarı yönlü bir trend yakalamış ve 2010-2017 döneminde

⁷ TÜİK verilerine göre Aralık 2019 yılı itibariyle cari fiyatlarla 61.831 Milyon TL (vergi ve sübvansiyonlar dahil) tutarında gerçekleşen Kayseri GSYH’sinin % 49,04’ünü hizmetler, % 29,49’ünü sanayi, % 6,94’ünü tarım ve % 4,62’sini ise inşaat sektörü oluşturmuştur.

sektörün değeri her yıl istikrarlı bir şekilde artmıştır. 2018-2019 dönemine gelindiğinde ise sektör tekrar düşüş trendine girmiştir. Bu dönemde meydana gelen düşüş, sektörün bel kemiğini oluşturan konut satış sayısındaki düşüş ile ilişkili olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim, TÜİK verilerine göre 2017 yılında Kayseri’de konut satış sayısı 28.213 iken, bu rakam 2018 yılında 27.066’ya 2019 yılında ise 24.693’e inmiştir.

Tablo 4.19. Kayseri’de İnşaat Sektörünün İl GSYH’sindeki Payı (2004-2019, Milyon TL)

Yıllar	İnşaat Sektörü	Toplam GSYH	İnşaat Sektörü/GSYH (%)
2004	454	8.875	5,12
2005	592	10.569	5,60
2006	722	12.398	5,82
2007	892	13.760	6,48
2008	1.028	15.394	6,68
2009	957	14.947	6,40
2010	1.190	17.311	6,88
2011	1.757	20.716	8,48
2012	1.886	23.341	8,08
2013	2.056	26.911	7,64
2014	2.498	30.219	8,27
2015	3.304	34.158	9,67
2016	3.849	38.488	10,00
2017	3.972	45.463	8,74
2018	3.488	53.182	6,56
2019	2.858	61.831	4,62

Kaynak: TÜİK

Diğer yandan, tabloyu sektörün il GSYH içindeki payı bakımından incelediğimizde, inşaat sektörünün GSYH payı 2009 yılı sonrasında her ne kadar artmış olsa da yıllar itibariyle inişli çıkışlı bir görünüm sergilediği dikkat çekmektedir. 2004 yılında yüzde 5,12 olan inşaat sektörünün GSYH payı 2008 yılına kadar sürekli artarak yüzde 6,68’e ulaşmıştır. 2009 yılına gelindiğinde ise sektörün payı 0,28 puanlık sınırlı bir düşüşle yüzde 6,40’a gerilemiştir. Takip eden 2010-2017 döneminde sektörün üretim değerinin sürekli artmasına karşın GSYH payı dalgalı bir görünüm sergilemiştir. Söz konusu bu durum, bazı yıllar sektörün büyüme hızının toplam GSYH’nin büyüme hızından daha düşük olmasından kaynaklanmıştır. 2019 yılına gelindiğinde ise sektörün payı yüzde 4,62’ye gerileyerek incelenen dönemin en düşük seviyesinde gerçekleşmiştir.

Sektörün, mevcut durumunu belirten bir diğer önemli gösterge ise faaliyetteki iş yeri sayısı ile istihdama sağlamış olduğu katkıdır. Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) işyeri sayısı ve sigortalı işçi sayısı (4-1/a) verilerine göre 2019 yılı itibariyle Kayseri’de

işyerlerinin sektörel dağılımı bakımından inşaat sektörü, hizmetler ve sanayi sektöründen sonra üçüncü sırada yer almaktadır. Aynı verilere göre, ilde istihdam edilen kişi sayısı bakımından da inşaat sektörü, hizmetler ve sanayi sektöründen sonra ilde istihdama en fazla katkı yapan sektör konumundadır. Tablo 4.20.'de 2007-2019 döneminde, Kayseri'de inşaat sektöründe faaliyet gösteren işletme ve bu işletmelerde istihdam edilen kişi sayısına ilişkin veriler sunulmuştur. Buna göre, özellikle son döneme ilişkin işyeri ve istihdam sayısı göz önüne alındığında, sektörün büyümekte zorlandığı anlaşılmaktadır.

Tablo 4.20. Kayseri'de İnşaat Sektörünün İşletme ve Çalışan Sayısı Gelişimi (2007-2019)

Yıllar	İşletme Sayısı	Değişim (%)	Çalışan Sayısı	Değişim (%)
2007	2.591	-	20.987	-
2008	2.484	-4,13	19.787	-5,72
2009	2.702	8,78	19.244	-2,74
2010	3.507	29,79	24.625	27,96
2011	3.348	-4,53	26.700	8,43
2012	3.505	4,69	27.425	2,72
2013	3.660	4,42	31.610	15,26
2014	3.881	6,04	31.887	0,88
2015	3.861	-0,52	32.130	0,76
2016	3.634	-5,88	26.027	-19,00
2017	3.756	3,36	25.940	-0,33
2018	3.646	-2,93	21.958	-15,35
2019	3.241	-11,11	18.505	-15,73

Kaynak: SGK istatistik yıllıklarından hareketle yazar tarafından derlenmiştir.

Tablodan hareketle, 2007-2015 döneminde işletme ve çalışan sayısına ilişkin verilerin, bazı yıllarda negatife döndüğü görülmekle birlikte genel durum arttığı yönündedir. 2007 yılında ilimizde inşaat sektöründe toplam 2.597 işletme faaliyet gösterirken 2015 yılına gelindiğinde bu rakam yaklaşık yüzde 50 oranında artarak 3.861'e yükselmiştir. Bu artışa paralel olarak sektörde istihdam edilen kişi sayısı da artmıştır. 2007 yılında sektörde çalışan kişi sayısı 20.987 iken, 2015 yılına gelindiğinde bu rakam 32.130'a ulaşmıştır.

Takip eden 2016-2019 döneminde ise inşaat sektöründe daralma yaşanmış ve 2019 yılı itibariyle sektörün işletme sayısı 3.214 bu işletmelerde istihdam edilen kişi sayısı ise 18.505 olarak gerçekleşmiştir. Burada dikkat çeken husus, dönem başına kıyasla işletme sayısının daha fazla olmasına karşın çalışan sayısının daha düşük seviyede gerçekleşmesidir. Bu durum, bir taraftan ilimiz inşaat sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin ölçek bakımından küçüldüğüne, diğer taraftan ise sigortasız çalışan işçi sayısının son yıllarda hızla arttığına işaret etmektedir.

4.5.2. Kayseri’de İnşaat Sektörünün Finansmanında Katılım Bankaları Tarafından Kullanılan Krediler

Daha önceki kısımda, Kayseri’de inşaat sektörünün gelişiminden ve mevcut durumundan bahsedildi. Buna göre Kayseri’de GSYH’nin yaklaşık yüzde 5’i inşaat sektörü tarafından oluşturulmaktadır. Öte yandan, ilde işgücünün yaklaşık yüzde 8’i de yine sektör tarafından istihdam edilmektedir. Bu nedenle, inşaat sektörünün desteklenmesi ve büyütülmesi Kayseri ekonomisi için önem arz etmektedir.

Yapılan araştırmalara göre Kayseri’de inşaat sektörünün gelişiminin önündeki en büyük problem finansman sorunudur. Sektörün, yüksek maliyetlerle gerçekleştirilen bir üretim yapısına sahip olması, sektörde faaliyet gösteren işletmelerin üretim sürecinin tamamını mevcut kaynaklarından finanse etmesini neredeyse imkansız kılmaktadır. Bu nedenle, işletmeler faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için finansmana ihtiyaç duymaktadırlar.

İlimizde, finansman olanaklarının sınırlı olması, işletmelerin finansman ihtiyaçlarına banka yolu ile kaynak sağlamalarına yol açmıştır. Bu durumda, ilimiz ekonomisi bakımından lokomotif bir sektör olma özelliğine sahip olan inşaat sektörünün finansmanında bankalara önemli görevler yüklemiştir. İşte bu noktada, mevduat bankalarının yanında Kayseri’de bankacılık sektörünün tamamlayıcısı olan ve son dönemde kamu sermayeli bankalarında dahil olması ile beraber yükselişe geçen katılım bankalarının inşaat sektörünün finansmanındaki rolü merak edilir hale gelmiştir. Bu kapsamda, aşağıda yer alan Tablo 4.21.’de 2007-2019 yılları arasında Kayseri’de faaliyet gösteren katılım ve mevduat bankalarının inşaat sektörüne kullandırmış olduğu kredilere ilişkin veriler sunulmuştur.

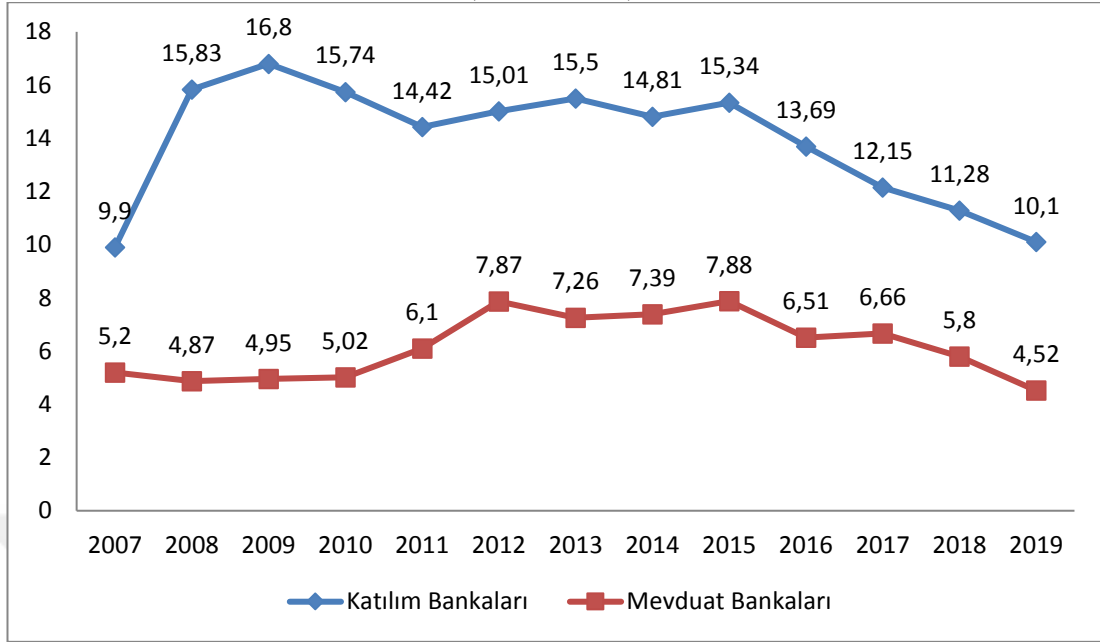
Tablo 4.21. İnşaat Sektörüne Kullandırılan Kredilerin Gelişimi (2007-2019, Bin TL)

Yıllar	KATILIM BANKALARI			MEVDUAT BANKALARI		
	İnşaat Kredileri	Değişim (%)	Toplam Krediler	İnşaat Kredileri	Değişim (%)	Toplam Krediler
2007	55.111	-	556.648	180.752	-	3.476.394
2008	84.532	53,38	533.854	202.222	11,88	4.156.170
2009	82.832	-2,01	493.033	220.966	9,27	4.463.298
2010	77.274	-6,71	491.010	339.855	53,80	6.764.172
2011	87.015	12,61	603.272	562.526	65,52	9.225.390
2012	113.306	30,21	754.780	825.829	46,81	10.492.420
2013	169.257	49,38	1.091.872	969.855	17,44	13.351.530
2014	179.606	6,11	1.212.956	1.161.228	19,73	15.723.933
2015	227.244	26,52	1.481.710	1.403.584	20,87	17.806.599
2016	213.625	-5,99	1.560.187	1.322.487	-5,78	20.328.162
2017	244.134	14,28	2.008.982	1.634.739	23,61	24.556.235
2018	241.285	-1,17	2.138.359	1.544.395	-5,53	26.618.561
2019	246.123	2,01	2.437.879	1.336.553	-13,46	29.597.562

Kaynak: BDDK, FinTürk verilerinden yazar tarafından oluşturulmuştur.

2007 yılsonunda katılım bankalarının inşaat sektörüne kullandırdıkları kredi tutarı yaklaşık 55,1 milyon TL civarındayken bu rakam 2019 yılsonunda 246,1 milyon TL'ye yükselmiştir. Mevduat bankaları tarafından inşaat sektörüne kullandırılan kredi miktarı 2019'da yaklaşık 1,3 milyar TL olmuştur. 2007-2019 döneminde katılım bankalarının yıllık bileşik büyümesi yüzde 12,20 olarak kaydedilirken, aynı dönem mevduat bankalarında bu oran yüzde 16,64 olmuştur. Bu anlamda katılım bankalarının inşaat sektörüne kullandırdığı kredilerdeki büyüme rakamı son 13 yıllık süreç için mevduat bankalarının gerisinde kalmıştır. Buna karşın son dönemde kamu sermayeli katılım bankalarının ilimiz bankacılık sektörüne dahil olmasıyla birlikte 2019 yılında katılım bankaları, mevduat bankaları inşaat kredilerinin (% -13,46) oldukça üzerinde (% 2,01) bir kredi büyümesi kaydetmiştir.

Grafik 4.5. Kayseri’de İnşaat Sektörüne Kullanılan Kredilerin Toplam Krediler İçindeki Payı (2007-2019, %)



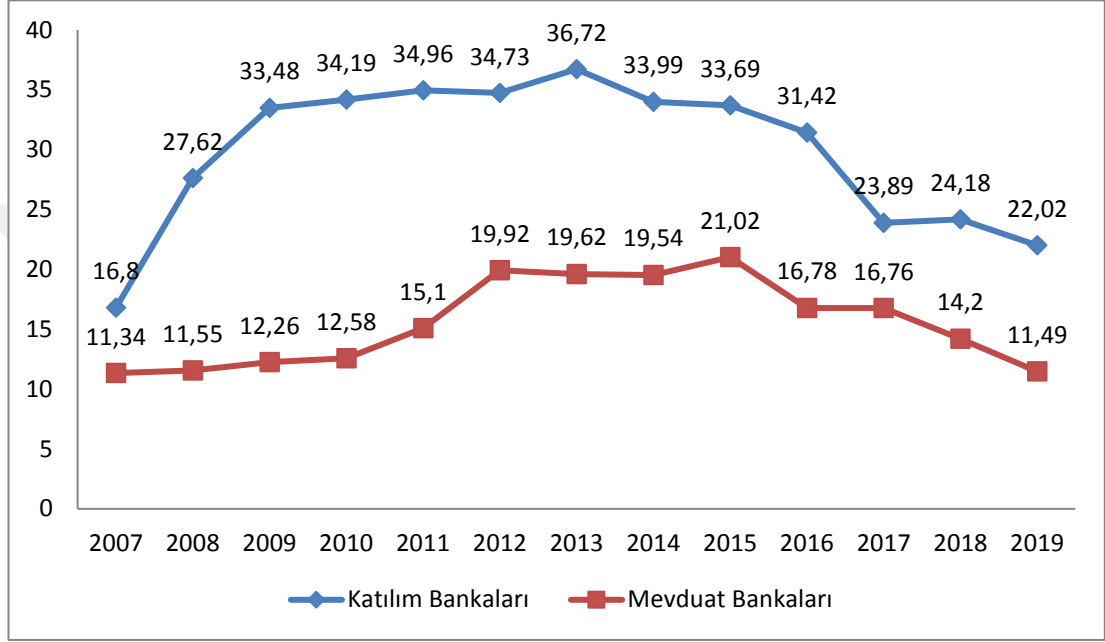
Kaynak: BDDK, FinTürk verilerinden yazar tarafından oluşturulmuştur.

2007 yılında katılım ve mevduat bankaları tarafından kullanılan toplam krediler içinde inşaat sektörü katılım bankaları için yüzde 9,9, mevduat bankaları için ise yüzde 5,2’lik bir paya sahipti. 13 yıllık süreç içerisinde mevduat bankalarının payı gerilerken, katılım bankalarının payının arttığı gözlemlenmektedir. Öyle ki, Aralık 2019 yılı itibariyle mevduat bankalarının payı yüzde 4,52 seviyesine gerilerken, katılım bankalarının payı ise yüzde 10,1’e yükselmiştir. Katılım bankalarının kullandırıdığı krediler içinde inşaat sektörünün payı en yüksek yüzde 16,8 olmuştur. Küresel kriz döneminde katılım bankalarının inşaat sektörünü finanse eden rolleri devam etmiş ve 2008-2009 yılları arasında mevduat bankaları toplam kredileri içinde inşaat sektörünün payı yatay bir seyir izlerken, katılım bankaları için bu pay hızlı bir şekilde artmıştır. Ancak 2013 yılından itibaren ülke genelinde yaşanan politik ve ekonomik sorunlar sebebiyle Kayseri’de de faaliyet gösteren bir katılım bankasının küçülmesi ve 2016 yılı itibariyle de faaliyet izninin iptal edilmesi ilimizde inşaat sektörüne kullanılan kredilerin toplam krediler içindeki payının gerilemesine neden olmuştur.

Aynı şekilde, Kayseri’de katılım ve mevduat bankalarınca inşaat sektörüne kullanılan kredilerin sektörel krediler içerisindeki payı da son yıllarda gerilemiştir. 2007 yılında katılım bankaları tarafından reel sektöre kullanılan krediler içinde

inşaat sektörünün payı yüzde 16,8 civarındayken, bu oran 2013 yılı itibariyle yüzde 36,72'ye yükselerek incelenen dönemin en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Takip eden yıllarda ise bu oran sürekli olarak azalmış ve 2019 yılı itibariyle yüzde 22,02'ye gerilemiştir. Aynı dönem mevduat bankalarının reel sektör kredileri içinde inşaat sektörünün payı ise yüzde 11,49 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 4.6. Kayseri’de İnşaat Sektörüne Kullanılan Kredilerin Sektörel Krediler İçindeki Payı (2007-2019, %)



Kaynak: BDDK, FinTürk verilerinden yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 4.22.'de Kayseri’de katılım ve mevduat bankaları tarafından inşaat sektörüne kullanılan kredilerin takibe düşen miktarları ve takibe dönüşüm oranları yer almaktadır. Buna göre Aralık 2007 itibariyle katılım bankalarının takipteki inşaat kredileri 347 bin TL iken, Aralık 2019 yılına gelindiğinde bu tutar yaklaşık olarak 33,6 milyon TL’ye yükselmiştir. 2007-2019 döneminde katılım bankaları takipteki inşaat kredilerinde yıllık bileşik yüzde 42 oranında bir artış yaşanmıştır. Küresel kriz ile birlikte katılım bankalarının inşaat sektörüne kullanılan kredilerin takibe dönüşüm oranı 2009 yılında yüzde 1,17, 2010 yılında ise yüzde 1,29’a yükselmiştir. Krizin etkilerinin hafiflemesi ile birlikte kredilerin takibe dönüşüm oranı tekrar gerilemiş ancak ekonomik gelişmenin yavaşlaması ile birlikte son yıllarda tekrar yükselişe geçmiştir ve 2019 yılı itibariyle de yüzde 13,64’e yükselerek ele alınan dönemin en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 2007-2019 yılları arasında mevduat bankalarının takipteki inşaat kredileri ise yüzde 42 yıllık bileşik ortalama artış

göstermiş olup bu oran katılım bankaları ile aynıdır. 2019 yılı itibariyle mevduat bankalarınınca inşaat sektörüne kullandırılan kredilerin takibe dönüşüm oranı ise yüzde 15,86 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 4.22. Kayseri’de İnşaat Sektörüne Kullandırılan Kredilerin Takibe Dönüşüm Oranı (2007-2019)

Yıllar	KATILIM BANKALARI		MEVDUAT BANKALARI	
	Takipteki İnşaat Kredileri (Bin TL)	Kredilerin Takibe Dönüşüm Oranı (%)	Takipteki İnşaat Kredileri (Bin TL)	Kredilerin Takibe Dönüşüm Oranı (%)
2007	347	0,63	2.136	1,18
2008	399	0,47	1.408	0,70
2009	965	1,17	14.087	6,38
2010	994	1,29	21.606	6,36
2011	528	0,61	20.057	3,57
2012	868	0,77	15.054	1,82
2013	9.436	5,57	21.997	2,27
2014	14.893	8,29	53.733	4,63
2015	15.113	6,65	56.408	4,02
2016	8.120	3,80	96.775	7,32
2017	12.714	5,21	117.105	7,16
2018	12.095	5,01	132.829	8,60
2019	33.567	13,64	212.025	15,86

Kaynak: BDDK, FinTürk verilerinden yazar tarafından oluşturulmuştur.

Özetle, Kayseri’de inşaat sektörünün finansmanına yönelik kullandırılan kredileri incelediğimizde, toplam krediler ve reel sektöre kullandırılan krediler bakımından 2007-2009 döneminde katılım bankalarının inşaat sektörüne kredi kullandırma eğiliminin mevduat bankalarına kıyasla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca, kullandırılan kredilerin takibe dönüşüm oranlarını göz önüne aldığımızda katılım bankalarının kredilerin geri ödenmesi hususunda mevduat bankalarına kıyasla daha başarılı olduğu da dikkat çekmektedir.

SONUÇ

Sektörlerin yapısı ve gelişimi ülke ekonomisine genel özelliklerini kazandıran temel faktörlerdendir. Türkiye ekonomisi söz konusu olduğunda ise ekonomiye genel niteliğini kazandıran sektörün uzun yıllar boyunca tarım olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte, Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze çeşitli dönemlerde sanayileşme hamleleri yapılmış olmakla beraber, beslenme, barınma ve giyinme ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik sektörler önemini her zaman korumuştur. Türkiye'deki işletmelerin büyük bölümünün Küçük Orta Boy İşletme (KOBİ) ve bu işletmelerinin temel sorununun da finansman olduğu dikkate alındığında bizim çalışmamıza konu olan seçilmiş gıda, inşaat ve tekstil sektörlerinin söz konusu sorundan soyutlanmış olması düşünülemez.

Bankacılık kesimi, finansal yapının omurgasını oluşturması nedeniyle Türkiye'deki sektörlerin finansmanında kilit rol oynamaktadır. Katılım bankacılığı, mevduat bankacılığı ve kalkınma ve yatırım bankacılığı yanında Türk bankacılık sisteminin faizsizlik ilkesine göre çalışan tamamlayıcı unsurudur. Türkiye'de 2019 yılı itibariyle katılım bankaları tarafından kullanılan 194 milyar TL tutarındaki toplam kredilerin yaklaşık yüzde 58'ini (112 milyar TL) sektörel krediler, reel sektöre kullanılan bu kredilerin yaklaşık yüzde 50'sini (55,4 milyar TL) ise gıda, inşaat ve tekstil kredileri oluşturmuştur. Katılım bankacılığının Kayseri bölgesindeki sektörlere özellikle de gıda, inşaat ve tekstil sektörlerine kullandığı kredi miktarı bu bakımdan önem arz etmektedir.

2019 yılı itibariyle Kayseri'de ana sektörler toplamı cari fiyatlarla (vergi ve sübvansiyonlar hariç) 55.702 milyon TL olup, bunun yüzde 59,6'sını hizmetler sektörü, yüzde 32,7'sini sanayi sektörü ve yüzde 7,7'sini ise tarım sektörü oluşturmaktadır.

Kayseri’de Aralık 2019 yılı itibariyle katılım bankacılığı sektöründe özel sermayeli Albaraka Türk Katılım Bankası, Türkiye Finans Katılım Bankası ve Kuveyt Türk Katılım Bankası ile kamu sermayeli Ziraat Katılım Bankası, Vakıf Katılım Bankası ve Türkiye Emlak Katılım Bankası olmak üzere 6 banka, 24 şubeyle faaliyet göstermektedir.

Kayseri’de 2019 yılı itibariyle bankacılık kesimi tarafından toplanan mevduat 23.128 milyon TL iken bunun 3.146 milyon TL değerindeki kısmı katılım bankalarının payını oluşturmuştur.

Kullandırılan kredilere bakıldığında ise 2019 yılında Kayseri’deki bankacılık sektörünün kullandığı 28.182 milyon TL değerindeki kredide 1.987 milyon TL’lik kısmını katılım bankacılığı oluşturduğu görülmektedir. Söz konusu kredilerin gelişimi dönemler itibariyle dalgalı olmakla birlikte 2007-2019 yılları arasında gıda sektörüne kullandırılan kredi miktarında artış eğilimi görülmektedir. Katılım bankalarının gıda sektörüne kullandığı kredi miktarı 2007 yılında yaklaşık 86,6 milyon TL iken 2019 yılında 185 milyon TL’ye yükselmiştir.

Tekstil sektöründe ise kullandırılan kredi miktarı 2007 yılında 70.268 milyon TL iken, söz konusu rakam 2019 yılında 195.169 milyon TL olmuştur. İnşaat sektörü diğer sektörlerle bağlantısı, istihdam yaratma kapasitesi gibi özellikleri nedeniyle Kayseri ekonomisinin yapısında da belirleyici olmaktadır. Bununla birlikte katılım bankacılığı tarafından inşaat sektörüne kullandırılan kredi miktarı 2007 yılında 55.111 milyon TL iken 2019 yılında 246.123 milyon TL’ye yükselmiştir. Katılım bankacılığının sektörlere kullandığı kredi hacmi doğal olarak en çok inşaat sektöründe gelişme göstermiştir.

Kayseri’deki gıda, inşaat ve tekstil sektörlerine yönelik kullandırılan kredi hacimlerinde artışlar gözlenmekle birlikte günümüz itibariyle söz konusu sektörde faaliyet gösteren işletmelerin gelişimlerinin önündeki en önemli problem ise finansman sorundur. Katılım bankacılığının bu sektörlere kullandığı krediler, bankacılık sektörünün sunduğu toplam kredilerle kıyaslandığında oldukça mütevazı kalmaktadır. Diğer bir ifadeyle, KOBİ’lerin Türkiye genelinde maruz kaldığı finansman sorunu Kayseri’deki gıda, inşaat ve tekstil sektörlerinde devam etmektedir. Söz konusu sektörlerdeki işletmelerin neredeyse tamamının KOBİ

nitelikli olması, Türkiye ekonomisi ölçeğinde dahi KOBİ'lerin etkinliğinin en azından azalmayacağı gerçeği de dikkate alındığında Kayseri'deki katılım bankalarının sektörün finansmanı rolü önem arz etmektedir.



KAYNAKÇA

- Afşar B, Erkoç Y (2018) 2008 küresel krizinin Türkiye ekonomisine etkileri “Konya Organize Sanayi Bölgesi Örneği”. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2(2): 31-48.
- Aktepe İE (2010) *İslâm Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık* (Erkam Matbaası, İstanbul).
- Aktepe İE (2013) *Sorularla Katılım Bankacılığı* (Erkam Matbaası, İstanbul).
- Altay H, Çelebioğlu F (2005) Şubat 2001 ekonomik krizi sonrasında ithalat fonksiyonunun yapısal değişiminin incelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13: 1-15.
- Arabacı N (2007) Katılım bankalarının Türkiye’de bankacılık sektöründeki yeri, işleyişi ve performans analizi. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Finansman Anabilim Dalı, Eskişehir.
- Arısoy İ (2005) Türkiye’de sanayileşme ve temel göstergeler açısından sanayinin gelişimi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14(1): 45-67.
- Arslan G (2015) Osmanlı Devleti’nin dış borçları ve yeniden yapılandırma süreci (1930-1933). *HistoryStudiesInternationalJournal of History*7(4): 1-23.
- Aysal N (2013) Kırım Savaşı’ndan Lozan Barış Antlaşması’na Osmanlı dış borçlarının tarihsel gelişim süreci (1854-1923). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 53: 1-28.
- Aysu A, İlgü F, Çobanoğulları G (2020) “Anadolu’nun Kadim Ticaret Merkezi Kayseri’nin Günümüz Vergi Yapısının Sosyal ve Ekonomik Göstergeler ile Değerlendirilmesi” *Vergi ve Sosyoekonomik Göstergeler Çerçevesinde Türkiye* ed. Öz E vd., (Ekin Yayınevi, Bursa).
- Aytekin İ (2013) Küreselleşme ve ekonomik küreselleşme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1(2): 123-134.
- Bayındır S (2005) *İslam Hukuku Penceresinden Katılım Bankacılığı* (Rağbet Yayınları, İstanbul).
- Boratav K (1995) *Türkiye İktisat Tarihi* (Gerçek Yayınevi, İstanbul).
- Bulut Hİ, Er B (2012) *Katılım Finansmanı: Katılım Bankacılığı ve Girişim Sermayesi* (İkramat Ofset, İstanbul).

- Civan M (2010) *Sermaye Piyasası Analizleri ve Portföy Yönetimi* (Ekin Yayınevi, Bursa).
- Coşkun Karadağ N, Paksoy S (2020) “Vergi ve Sosyoekonomik Göstergeler Çerçevesinde Adana İli” *Vergi ve Sosyoekonomik Göstergeler Çerçevesinde Türkiye* ed. Öz E vd., (Ekin Yayınevi, Bursa).
- Çoban Y (2010) *Türkiye Ekonomisi* (İkinci Sayfa Yayınları, İstanbul).
- Çokgezen JY (2010) *1980’den Günümüze Türkiye Ekonomisi: Krizler, Politikalar ve Makroekonomik Dönüşüm* (Beta Yayınevi, İstanbul).
- Çondur F, Evlimoğlu U (2007) İMKB’nin işlevselliğini araştırmaya yönelik alternatif politika önerileri. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi* 12: 1-17.
- Dalkılıç B, Aşkın M (2017) *Gayrimenkul ve Konut Sektörüne Bakış*. Dalfin Finansal ve Kurumsal Çözümler, İstanbul.
- Dayar H, Küçükaksoy İ, Keçici G (2009) Düyun-u Umumiye İdaresi ile Uluslararası Para Fonu’nun karşılaştırılması. *Sosyal Bilimler Dergisi* 21: 33-48.
- Dayıoğlu K (2019) *Kayseri’de Ticaret ve Sanayi* (Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri).
- Demirdöğen A, Olhan E (2017) Türkiye tarımının kısa tarihi: destekleme politikası özeli. *Tarım Ekonomisi Dergisi* 23(1): 1-12.
- Dikmen N (2005) Osmanlı dış borçlarının ekonomik ve siyasi sonuçları. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 19(2): 137-159.
- Dura C (1991) *Türkiye Ekonomisi* (Erciyes Üniversitesi Matbaası, Kayseri).
- Engin C, Göllüce E (2016) 2008 küresel finans krizi ve Türkiye üzerine yansımaları. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 6(1): 24-40.
- Erdem E (2017) *Para Banka ve Finansal Sistem* (Detay Yayıncılık, Ankara).
- Ersoy A vd., (2019) *Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı* (Mavi Ofset, İstanbul).
- Ertuğrul C, İpek E, Çolak O (2010) Küresel mali krizin Türkiye ekonomisine etkileri. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 8(13): 59-72.
- Eş M (1989) *Kuruluş Döneminde (1961-1982) Türkiye Sermaye Piyasası (Gelişmeler, Sorunlar)* (Kütahya İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, Kütahya).

- Gerek S (1999) *Finansal Küreselleşme ve Türkiye* (Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir).
- Gümürlü G (2011) Türk milli gelirinde yıllar ve sektörler itibariyle bünyesel değişme. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*42: 231-239.
- Gürlelel CF, Alkin K, Uzunoğlu S (1997) *Avrupa Sermaye Piyasaları Bütünleşme ve Türk Sermaye Piyasası* (Araştırma Yayınları, Ankara).
- Hazıroğlu T (2017) *Katılım Ekonomisi Yeni Zihin, Yeni İktisat* (İz Yayıncılık, İstanbul).
- International Monetary Fund (2019) *World Economic Outlook, April 2019: Growth Slowdown, Precarious Recovery* (International Monetary Fund Publication Services, Washington, ABD).
- İstanbul Ticaret Odası (2012) *Büyük Dönüşüm (Ekonomi-Şirketler-Girişimci)* (İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul).
- Kaderli Y, Küçükkaya H (2012) 2008 dünya finansal krizi sonrası Türkiye ekonomisinde yaşanan gelişmelerin bazı ülkelerle karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12: 85-96.
- Kalkan M (2010) Türkiye’de KOBİ’lerin finansman olanakları. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Karabağ H (2017) Osmanlı’nın tarımsal mirası ve Erken Cumhuriyet Döneminde kırsal kesimin kalkınmasına yönelik çalışmalar (Bursa örneğinde). *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18(32): 225-257.
- Karluk SR (2009) *Cumhuriyet’in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi’nde Yapısal Dönüşüm* (Beta Yayınevi, İstanbul).
- Karluk SR (2014) *Türkiye Ekonomisi Cumhuriyet’in İlanından Günümüze Yapısal Dönüşüm* (Beta Yayınevi, İstanbul).
- Kaya M, Aydemir C (2011) Küreselleşmenin tarihsel gelişimi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 1(1): 14-36.
- Kayseri Büyükşehir Belediyesi (2018) *Kayseri Medeniyetlerin Beşiği* (Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri).
- Kazgan G (2006) *Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye* (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul).

- Keçenek Y (2014) *Türkiye Ekonomisi* (Remzi Kitabevi, İstanbul).
- Kıvılcım F (2013) Küreselleşme kavramı ve küreselleşme sürecinin gelişmekte olan ülke Türkiye açısından değerlendirilmesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* 5(1): 219-230.
- Koç AYTEKİN G (2018) Türkiye’de sermaye piyasaları ve borsaların gelişim süreci. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi* 4(9): 150-176.
- KOPAR M, YOLUN M (2012) 18. Ve 19. yüzyıllarda Osmanlı borçlar tarihine bir bakış. *HistoryStudiesInternationalJournal of History*4(1): 335-358.
- KÖSE M (2018) *Kayseri Şehri 1830-1860 İdari, Demografi, Sosyal ve İktisadi Yapısı* (Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri).
- KÖSE S (200) 24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programları çerçevesinde yapılan hukuki ve kurumsal düzenlemelerin mukayeseli analizi. Uzmanlık Tezi, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Hukuki Tedbirler ve Kurumsal Düzenlemeler Dairesi, Ankara.
- KUTLU E (1998) Küreselleşme ve etkileri. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 14(1): 363-386.
- MULLINEUX AW, MURIND W (2003) *Handbook of International Banking*(Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK).
- MÜSLÜMOV A (2002) *21. Yüzyılda Türkiye’de Kobi’ler Sorunlar, Fırsatlar ve Çözüm Önerileri* (Literatür Yayıncılık, İstanbul).
- ONAT C (2019) Katılım bankacılığında likidite riski ve yönetimi. Uzmanlık Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Ekonomik Modelleme ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Ankara.
- ONSEKİZ D (2016) Kayseri kentinin sanayileşme süreçlerinde sanayi-göç-konut etkileşimi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9(46): 339-351.
- ORTA ANADOLU KALKINMA AJANSI (ORAN) (2018) *Kayseri İli Uygun Yatırım Araştırması*.
- ÖNAL NE (2012) Osmanlı İmparatorluğu’ndan Cumhuriyet’e geçişte büyük toprak sahiplerinin sınıfsal rolü ve dönüşümü. *ODTÜ Gelişme Dergisi* 39: 137-169.
- ÖZASLAN M, ŞEFTALICI H (2002) Kayseri il gelişme raporu. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara.

- Özcan M (2015) *TR 62 Bölgesi Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı Sektörel Analiz Raporu*. Çukurova Kalkınma Ajansı, Adana.
- Özçam M (1999) *Türk Sermaye Piyasalarının Profili: Kriz Eğilimi Açısından Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme*. SPK, Ankara.
- Özdemir M, Aslan H (2017) *Türkiye’de İslami Finansın Dönüşümünün Ekonomi Politikası* (Turkuvaz Yayıncılık, İstanbul).
- Özdemir S (2004) *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti* (İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul).
- Özmen Hİ vd., (2018) *Isparta Yerel Ekonomik Kalkınma Vizyonu 2018: Isparta İli Öğrenci Odaklı Hizmet Sektörü Analizi* (Adım Matbaacılık, Konya).
- Özsağır A, Akın A (2012) Hizmetler sektörü içinde hizmet ticaretinin yeri ve karşılaştırmalı bir analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 11(41): 311-331.
- Özsoy MŞ (2012) *Katılım Bankacılığına Giriş* (Biltur Yayıncılık, İstanbul).
- Özsoy MŞ, Sayar Y (2017) *KOBİ’ler İçin Adım Adım Katılım Bankacılığı* (TKBB Yayınları, İstanbul).
- Öztürk İ (2012) *Küresel Kriz ve Türkiye Ekonomisinin Dönüşümü* (İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul).
- Öztürk N (2014) *Para Banka Kredi* (EkinYayınevi, Bursa).
- Özulucan A, Deran A (2009) Katılım bankacılığı ile geleneksel bankaların bankacılık hizmetleri ve muhasebe uygulamaları açısından karşılaştırılması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6(11): 85-108.
- Pamuk Ş (2014) *Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi Büyüme, Kurumlar ve Bölüşüm* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul).
- Pehlivan P (2016) Türkiye’de katılım bankacılığı ve bankacılık sektöründeki önemi. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 31: 296-324.
- Sapançalı F (2001) Yeni dünya düzeni ve küresel yoksulluk. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3(2): 115-140.
- Sayim F (2010) Türkiye’de finans piyasasının gelişim seyrinde katılım bankacılığının yeri. II. Trakya Bölgesi Kalkınma-Girişimcilik Sempozyumu. İğneliada, Kırıkkale, Türkiye, Ekim 1-2.

- Semiz Y, Toplu G (2019) Cumhuriyet döneminde devlet tarafından kurulan ilk sanayi kuruluşu Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 45: 29-59.
- Seyitdanlıoğlu M (2009) Tanzimat dönemi Osmanlı sanayi (1839-1876). *Tarih Araştırmaları Dergisi* 28(46): 53-69.
- Soygür İC (2018) Kamu ile yerli ve yabancı özel sektör bankalarının vizyon ve misyon farkları üzerine bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 23(3): 987-1004.
- Şahin H (2014) *Türkiye Ekonomisi* (Ezgi Kitabevi, Bursa).
- Şahin M (2016) Kayseri’de üçüncü büyük adım Sümer Bez Fabrikası. *Bizim Kayseri Dergisi* 25: 10-13.
- Şekeroğlu S, Kayhan F (2018) *Katılım Finans: Teorik ve Ampirik Çalışmalar* (Gazi Kitabevi, Ankara).
- Şener S (2007) Osmanlı sanayileşme süreci ve bu süreçte özel girişimin rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9(3): 56-90.
- Şişman D, Şişman M (2017) Finansal kiralama (leasing) ve ekonomi için önemi: riskler, avantajlar. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 15(1): 144-154.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2014) *Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018: İmalat Sanayinde Dönüşüm Özel İhtisas Komisyon Raporu*, Ankara.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kayseri Sanayi ve Teknoloji İl Müdürlüğü, *Kayseri İl Sanayi Durum Raporu 2014*.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kayseri Sanayi ve Teknoloji İl Müdürlüğü, *Kayseri İl Sanayi Durum Raporu 2015*.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kayseri Sanayi ve Teknoloji İl Müdürlüğü, *Kayseri İl Sanayi Durum Raporu 2016*.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kayseri Sanayi ve Teknoloji İl Müdürlüğü, *Kayseri İl Sanayi Durum Raporu 2017*.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kayseri Sanayi ve Teknoloji İl Müdürlüğü, *Kayseri İl Sanayi Durum Raporu 2018*.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kayseri Sanayi ve Teknoloji İl Müdürlüğü, *Kayseri İl Sanayi Durum Raporu 2019*.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kayseri Sanayi ve Teknoloji İl Müdürlüğü, *2019 yılı Kayseri İli Yıllık Ar-Ge ve Yenilikçilik Potansiyeli Raporu*.

- Tecer M (2005) *Türkiye Ekonomisi* (Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara).
- Tekin Kuru A, Dinçer NN (2018) Türkiye’de sanayi ve hizmet sektörleri. *İktisat ve Toplum Dergisi* 88: 5-11.
- Tok A (2009) İslami finans sistemi çerçevesinde sukuk (İslami tahvil) uygulamaları, katılım bankaları ve Türkiye açısından değerlendirmeler. Yeterlik Etüdü, Sermaye Piyasası Kurulu Hukuk İşleri Dairesi, Ankara.
- Tonus Ö (2015) *Temel Göstergelerle Türkiye Ekonomisi* (Ekin Yayınevi, Bursa).
- Türkiye Katılım Bankaları Birliği (2018) *Faizsiz Finans Standartları*, çev. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi. (TKBB Yayınları, İstanbul).
- Utkulu U vd., (2008) *Türkiye’de Dış Ticaret İşlemleri ve Uygulaması (Teoriden Pratiğe)* (Gazi Kitabevi, Ankara).
- Yatbaz A (2020) *Faizsiz Finansal Kuruluşlarda Muhasebe ve Finansal Raporlama İlkeleri* (Mavi Ofset, İstanbul).
- Yavuz F (2005) “Tarım Politikası” *Türkiye’de Tarım* ed. Yavuz F (Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara).
- Yılmaz BE (2002) Osmanlı İmparatorluğu’nu dış borçlanmaya iten nedenler ve ilk dış borç. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 4: 186-198.
- Yılmaz ON (2010) *Faizsiz Bankacılık İlkeleri ve Katılım Bankacılığı*. TKBB, İstanbul.
- Albaraka Türk Katılım Bankası (2016). *Katılım Bankacılığı Sistemi, Çalışma Esasları ve Uygulaması*. https://www.albaraka.com.tr/pdf/Katilim_Bankaciligi_Sistemi_Nedir_.pdf (2 Şubat 2021).
- Albaraka Türk Katılım Bankası (2021). <https://www.albaraka.com.tr> (4 Ocak 2021).
- BDDK (2020). *Aylık Bankacılık Sektörü Verileri*. www.bddk.org.tr/BultenAylık/ (21 Ocak 2021).
- BDDK (2021). *FinTürk-Coğrafi Dağılımı*. <https://www.bddk.org.tr/bultenfinturk> (2 Mart 2021).
- BIST (2019). *İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Hakkında*. <https://borsaistanbul.com/data/yayinlar/ik.pdf> (7 Şubat 2020).

- İnşaatım (2021). *İnşaat Sektörünün Tarihçesi-Cumhuriyet Döneminde*.
<https://www.inaatim.com/inaat-sektorunun-tarihcesi-cumhuriyet-doneminde/> (1 Nisan 2021).
- Kayseri Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü (2020). *Kayseri Hakkında*.
<https://kayseri.cbs.gov.tr/kayseri-hakkinda-i-768> (7 Mart 2021).
- Kayseri İl Kültür Turizm Müdürlüğü (2021a). *Tarım, Hayvancılık ve Orman*.
[https://kayseri.ktb.gov.tr/TR-55004/tarim-hayvancılık-ve-orman.html](https://kayseri.ktb.gov.tr/TR-55004/tarim-hayvancilik-ve-orman.html) (7 Mart 2021).
- Kayseri İl Kültür Turizm Müdürlüğü (2021b). *Ekonomik Yapı*.
<https://kayseri.ktb.gov.tr/TR-55003/enerji--sanayi-ticaret.html> (24 Mart 2021).
- Kayseri Valiliği (2021). *Tarım*. www.kayseri.gov.tr/tarim (7 Mart 2021).
- Kayseriden (2021). *Kayseri Ekonomisi*. www.kayseriden.biz/icerik.asp?ICID=32 (23 Mart 2021).
- Kuveyt Türk Katılım Bankası (2021). <https://www.kuveytturk.com.tr> (4 Ocak 2021).
- SGK (2021). *SGK İstatistik Yıllıkları*.
www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/sgk_istatistik_yilliklari
(23 Nisan 2021).
- T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı (2004). *Osmanlı'dan Günümüze Tarım ve Tarıma Hizmet Veren Kurumların Teşkilatlanma Süreçleri*.
https://egitim.tarimorman.gov.tr/adana/Belgeler/MAKALELER/tarim_tarihi.pdf (4 Aralık 2019).
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı (2020). *Makro Ekonomik Göstergeler*.
<https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Makro-Ekonomik-Gostergeler> (27 Mayıs 2020).
- TİM (2019). *İhracat 2019 Raporu*. <https://tim.org.tr/raporlar-faaliyet-raporlari> (11 Kasım 2019).
- TİM (2020). *İhracat Rakamları*. <https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari> (27 Mayıs 2020).
- TKBB (2004). *Yıllık Sektör Raporları*.
https://tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/KATILIM_2004_TR_final.pdf
(9 Ocak 2021).

- TKBB (2008). *Yıllık Sektör Raporları*. https://tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/KATILIM_2008_TR_final.pdf (2 Ocak 2021).
- TKBB (2018). *Yıllık Sektör Raporları*. <https://tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Katilim-Bankalari-2018-.pdf> (19 Şubat 2020).
- TKBB (2019). *Yıllık Sektör Raporları*. <https://tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Katilim-Bankalari-2019.pdf> (2 Ocak 2021).
- TKBB (2021). *Ek Yayınlar*. <https://tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/TKBB-Katilim-Bankaciligi-Nedir-Brosur.pdf> (28 Aralık 2020).
- TOBB (2016). *Cumhuriyetin Sanayi Okulu: Sümerbank*. haber.tobb.org.tr/ekonomikforum/2016/266/100_105.pdf (13 Nisan 2021).
- TÜİK (2019a). *Cari Fiyatlarla Gayri Safi Yurt İçi Hasıla*. <https://datatuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=ulusal-hesaplar-113&dil=1> (29 Ekim 2019).
- TÜİK (2019b). *İşgücü İstatistikleri*. <https://datatuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucret-108&dil=1> (30 Ekim 2019).
- TÜİK (2019c). *Dış Ticaret İstatistikleri*. <https://datatuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1> (11 Kasım 2019).
- TÜİK (2021a). *İl Bazında Gayri Safi Yurt İçi Hasıla*. <https://datatuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=ulusal-hesaplar-113&dil=1> (9 Mart 2021).
- TÜİK (2021b). *İllere Göre Dış Ticaret*. <https://datatuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1> (9 Mart 2021).
- Türkiye Emlak Katılım Bankası (2021). <https://www.emlakkatilim.com.tr> (4 Ocak 2021).
- Türkiye Finans Katılım Bankası (2021). <https://www.turkiyefinans.com.tr> (4 Ocak 2021).
- Vakıf Katılım Bankası (2021). <https://www.vakifkatilim.com.tr> (4 Ocak 2021).

World Bank (2019). *World Development Indicators*. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> (27 Ekim 2019).

Ziraat Katılım Bankası (2021). <https://www.ziraatkatilim.com.tr> (4 Ocak 2021).

